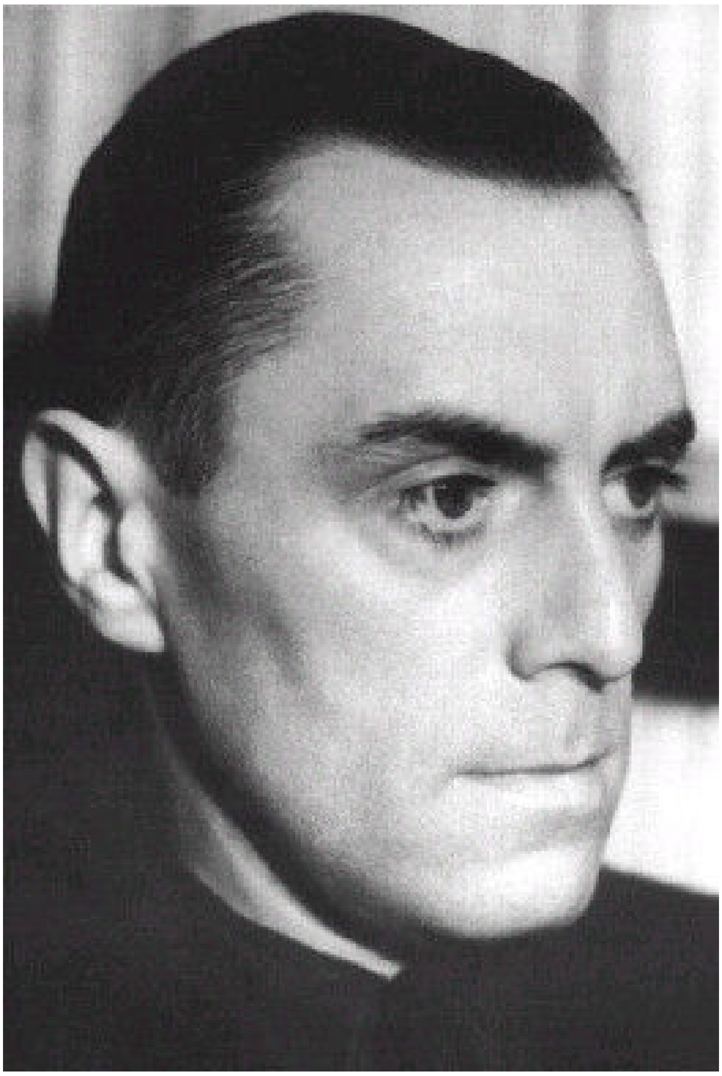
IN DE BAN VAN VAN SEVEREN

Ernest Michel
Henri Bruning
Ernst Voorhoeve

Over drie katholieke kunstenaars en hun passie voor een Vlaamse Fascistenleider

Bachelorscriptie opleiding Geschiedenis Erasmus Universiteit Rotterdam

Door Michiel Wallaard (studienummer 265760)
Scriptiebegeleider: Drs. C. Van Horzen

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1: Inleiding en methodologie

1.1. Inleiding

Wat voor mij de bestudering van geschiedenis zo boeiend maakt, is dat ze je in staat stelt tot het oprakelen van vergeten verledens. Vergeten verledens, die het vertellen waard zijn, ten eerste omdat ze boeiende verhalen opleveren en ten tweede omdat ze—zovele jaren later—toch nog wel eens een gevoelens van herkenbaarheid kunnen opleveren. Zo ook dit verhaal, het verhaal van Joris van Severen en zijn drie belangrijkste Nederlandse bewonderaars in de periode van het interbellum: het katholieke, artistieke vriendentrio Ernest Michel, Henri Bruning en Ernst Voorhoeve.

Joris Van Severen moet gerekend worden tot een van de meest markante politici die de lage landen in de interbellumperiode gekend hebben. Zijn leven als vrouwenversierder, als dandy, als onberekenbaar doch charismatisch politicus, als intellectuele frontsoldaat, als fascist, als francofoon in een Vlaams jasje en als promotor van de Benelux avant la lettre heeft daar bij uitstek voor gezorgd. Zijn dood—hij werd vermoord door Franse soldaten bij aanvang van de tweede wereldoorlog—maakte de fascinatie voor zijn figuur er niet minder om. Toch is Van Severen volslagen onbekend vandaag de dag in Nederland. Buiten de kringen van historici die zich met de tweede wereldoorlog of met de Vlaamse beweging bezighouden en van het kleine groepje neofascisten kent niemand hem meer hier in Nederland. In België echter is zijn nagedachtenis nog wel levend, met name onder de Vlaamse nationalisten, onder Filip Dewinter en consorten dus.

In de interbellumperiode was dat wel anders. Toen was Van Severen—in ieder geval binnen fascistische en nationaal-socialistische kringen—een bekendheid. Ook bekendheden waren (in aflopende volgorde van bekendheid) Henri Bruning, Ernest Michel en Ernst Voorhoeve, het in deze scriptie naar voren tredende vriendentrio, dat zo veel bewondering koesterde voor de "Zuid-Nederlandse" fascist. Zij waren het echter vooral onder alles wat zich jong, intellectueel en katholiek noemde in de interbellumperiode, maar ook in de culturele wereld daarbuiten konden ze zich in een zekere belangstelling verheugen. Zo had hét literaire icoon van de jaren dertig, Menno ter Braak, veel respect voor Henri Bruning (zijn generatiegenoot, alle hoofdpersonen in deze scriptie zijn geboren rond 1900) en werd er volop gepolemiseerd tussenbeiden. Zo genoot Ernest Michel faam onder de katholieke jongeren vanwege het feit dat hij geëxcommuniceerd was door de katholieke clerus, omdat hij als soortement van katholieke fundamentalist bijtende kritiek had geuit op het schijnheilige gedrag, dat in zijn ogen welig tierde in het "rijke Roomse leven". En zo kreeg Ernst Voorhoeve, tot slot, bekendheid door eerst in het straatarme Groesbeek de plaatselijke jeugd te leren houten kruisbeeldjes te maken (volkverheffing?!) en door later de leider te worden van de Nederlandse tak van het Verdinaso, de beweging van de eerdergenoemde Joris Van Severen.

Deze geïnvolveerdheid van niet alleen Voorhoeve, maar ook van zijn twee vrienden in het Verdinaso startte eind 1933, begin 1934 en zou voor de drie heren, dan in de dertig, het startpunt vormen van een heftige en uiteindelijk voor henzelf catastrofale periode. Waar hun Leider—binnen het Verdinaso werd Van Severen altijd zo aangeduid, mét hoofdletter—omkwam door het oorlogsgeweld aan het begin van de oorlog, zouden zij collaboreren met de Duitsers. Boeten moesten zij daarvoor uiteindelijk zwaar.

1.2. Probleemstelling en Methodologie

Deze bachelorscriptie beoogt niet om dit boetproces en de foutheid van deze drie lieden te benadrukken. Nee, de centrale vraag die gesteld wordt, is *waarom* deze drie “katholieke jongeren” in de ban van Van Severen geraakten. De nadruk komt dus te liggen op het schetsen van hun werdegang, een gang van hetgeen ik zou willen formuleren als een religieus—in dit geval katholiek—fundamentalisme, naar uiteindelijk het nationaal-socialisme.
Om de vraag te beantwoorden naar het waarom van hun betrokkenheid bij Van Severen, zullen in afzonderlijke hoofdstukken ondersteunende vragen gesteld worden, waarvan de beantwoording moet helpen met het oplossen van de centrale vraagstelling. In het hierna volgende hoofdstuk zal dan ook allereerst duidelijk gemaakt worden welk verloop de ontwikkeling van hun “Leider” Joris Van Severen maakte, tot aan zijn persoonlijke ontmoeting met het artistieke vriendentrio, tijdens een rondreis begin 1934. Vervolgens zal het derde hoofdstuk zich richten op de ontwikkelingen die plaatsvonden in de hoofden en in het leven van de drie “Noord-Nederlanders” in dit verhaal: Michel, Bruning en Voorhoeve. Tot slot zal in een vierde hoofdstuk de verhouding geschetst worden, vanaf 1934, tussen de Nederlanders en de Belg, maar ook tussen de Nederlanders onderling, wanneer zij gevieren actief zijn binnen het Verdinaso. Daarin zal ook de politieke en maatschappelijke zwanenzang van de vier heren behandeld worden, zodat er in een vijfde en laatste hoofdstuk geconcludeerd kan worden hoe het in de ban geraken van Van Severen bij dit driemanschap nu eigenlijk allemaal heeft kunnen plaatsvinden.
Binnen de historiografie verscheen over Van Severen al een biografie, aan de hand van de niet bepaald met een gelukkige achternaam gezegende Vlaams-nationalistische historicus Arthur de Bruyne. Over Bruning, Michel en Voorhoeve is ook al het een en ander geschreven, niet in de laatste plaats in belangrijke werken als *De Nederlandse fascisten* van Wim Zaal en *Katholiek fascisme in Nederland* van Joosten. Groesbeekse heemkundige geschiedschrijving over Ernst Voorhoeve, een persoonlijk verhaal over Ernest Michel door zijn vrouw en een website van een zoon van Henri Bruning—waarin hij overigens motiveert dat zijn vader onrecht is aangedaan—bestaan ook. Het zijn echter allen brokstukjes waarin het verhaal van Bruning, Michel en Voorhoeve gefragmenteerd en dus zonder samenhang verteld wordt. Nooit is er een stevige synthese verschenen, waarin het artistieke vriendentrio—want dat was het decennialang en ook nog na de oorlog—eens gezamenlijk ten tonele gevoerd wordt en in zijn samenhang wordt geschetst. Het is daarin dat deze scriptie beoogt verandering te brengen.

Komen tot een stevige synthese veronderstelt dat je bij de dataverzameling op de hoogte bent van alle belangrijke secundaire literatuur die over dit onderwerp verschenen is. Naast de al aangehaalde werken (*De Nederlandse fascisten*, de Van Severen-biografie *Droom en Daad* van de Bruyne en *Katholiek fascisme in Nederland*) behoort hiertoe ook het standaardwerk *Het Vlaams Nationalisme* van Willemsen. Zijdelings relevante secundaire literatuur is echter ook doorgenomen, zoals werken over Van Severens directe fascistische concurrent Arnold Meyer en artikelen over Henri Bruning van Ruth Beijert en over Ernest Michel van Ton Oostveen.
Daarnaast is echter ook gedoken in het bronnenmateriaal, in de primaire literatuur die over de personen in kwestie te vinden is. De Koninklijke Bibliotheek in Den Haag beschikt over een aanzienlijke verzameling proza en poëzie die in het interbellum door Henri Bruning en Ernest Michel is vervaardigd. Daarnaast beschikt de KB ook over tijdschriften uit deze periode, waaronder een volledige band met daarin alle exemplaren van *De Paal*, een door het vriendentrio in 1930 uitgegeven blad met daarin weergegeven het voor dit onderzoek uiterst relevante katholiek-fundamentalistische discours dat de vrienden hanteerden. Ook exemplaren van het fascistoïde katholieke magazine *Aristo*- waren hier vindbaar.

Voor het vinden van primaire bronnen is ook uitgebreid gebruik gemaakt van het Verdinaso-archief dat aanwezig is in het *Nederlands Instituut voor Oorlogs Documentatie.* Daarnaast is ook bronnenmateriaal gebruikt uit het *Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging,* aanwezig bij het Nationaal Archief in Den Haag.
Wat niet onvermeld moet blijven is dat door gebruikmaking van de zoekmachine Google de moderne historicus van vandaag op de meest vreemde plaatsen unieke informatie kan vinden. Artikelen uit België van het Genootschap *Joris Van Severen*, die niet in Nederland verkrijgbaar zijn, heb ik zo tot me kunnen nemen. Eveneens een fantastische aanwinst voor historische kennisvergaring is de publicatie van het Biografisch Woordenboek van Nederland op internet, waarvan voor deze studie ook vruchtbaar gebruik gemaakt is.
Het nu volgende tweede hoofdstuk over de ontwikkeling van Van Severen tot aan het begin van zijn activiteiten in Nederland is hoofdzakelijk gebaseerd op secundaire bronnen. Desondanks is de recente publicatie van zijn oorlogsdagboek zeer bruikbaar geweest voor dit onderzoek als primaire bron. Het derde hoofdstuk, dat handelt over de werdegang van het vriendentrio totdat ze Dinaso werden, is wel gebaseerd op veel primair bronnenmateriaal, met name aanwezig in de KB in Den Haag. Tot slot is vooral het vierde hoofdstuk, met daarin de verwikkelingen van het vriendentrio mét Van Severen, sterk op archiefmateriaal gebaseerd, al is er zoveel mogelijk gepoogd—ook in de andere hoofdstukken trouwens—om primaire en secundaire bronnen van verschillende komaf met elkaar te integreren.

Hoofdstuk 2: Joris Van Severen: Leven en denken tussen 1894 en 1934

2.1 Jeugdjaren en studententijd

Wie zich verdiept in de levenswandel van Joris Van Severen en zich daarom verdiept in de historiografie over hem, kan niet anders dan gefascineerd raken door de man, die de enige fascistenleider is geweest in de Lage Landen die diepe sporen heeft nagelaten.[1] Nog decennia na de oorlog viel het op, dat zijn toenmalige aanhangers "nog altijd met een zekere verering over Van Severen spraken."[2] "Een eigenaardige, zelfs raadselachtige figuur" wordt hij genoemd, "een overtuigd maar vaak anti-klerikaal katholiek," een"asceet en verfijnd man, een dandy met grote wilskracht."[3]

Zijn geboorte was in 1894, in West-Vlaanden (het zuidwesten van België), in het dorp Wakken, in een welvarend, elitair Vlaams milieu, waar aan tafel—zoals in die dagen in de gehele Belgische elite het geval was—Frans werd gesproken, ongeacht wat het plaatselijke plebs sprak. Zijn vader was notaris en burgemeester van het dorp, zijn moeder stamde af van een van de deftigste families van België: de familie Belpaire.[4] De hem gegeven naam was overigens geen Joris, maar Georges. In 1918 zou hij dat veranderen.[5]

Van Severen verbleef in zijn jeugdjaren op een Franstalig jezuïteninternaat in Gent, dat gold als het "college waar de adel en de hogere burgerij bij voorkeur hun zonen heenstuurden."[6] Daar ontwikkelde zich echter wel een begin van een Vlaams bewustzijn. Op zeventienjarige leeftijd dichtte hij nationalistische gedichten met hemzelf in de rol van iemand die zijn leven zou wijden aan de Vlaamse zaak en werd hij geïnspireerd door Daniel O'Connell, de toenmalige voorvechter van Ierse onafhankelijkheid tegenover Engeland.[7]

Hij ging in 1912 naar de—wederom Franstalige—universiteit van Gent (er waren toen überhaupt geen Nederlandstalige universiteiten in België) en hielp met het inrichten van een Grootnederlands studentencongres in Gent, waar Nederlandse en Vlaamse studenten elkaar toendertijd ontmoetten.[8] In 1914 hield dat studeren echter op. Met de kreet "Vlamingen, gedenkt de slag der Gulden Sporen," riep de Belgische koning Albert de Nederlandstaligen op te vechten vóór België, tegen het binnenvallende Duitsland. Hij refereerde daarmee aan de legendarische middeleeuwse veldslag waarin een verzameling Vlaamse boeren een ridderleger in de pan hakte. Ook Van Severen werd opgeroepen om aan het front te vechten. [9] Hij zou een oorlog ingaan, die zijn kijk op het leven beslissend zou veranderen.

Wie de politieke ontwikkeling die Van Severen doormaakte aan het front wil begrijpen, moet eerst iets weten van het ontstaan van de Vlaamse Beweging en daarmee van het België in de kleine eeuw tussen de Belgische opstand en de eerste wereldoorlog (1830-1914). Dat België

---

[1] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* (Amsterdam 1973) 89. We hebben het hier over fascistenleiders en niet over nationaal-socialistische leiders. Wie meer verheldering wil over het verschil tussen beiden kan terecht bij Zaal, 81-87

[2] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940,* (Utrecht 1969[1958]) 400(noot55)

[3] Griet Van Haver, *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen demokratie en fascisme,* (Berchem 1983), 43.

[4] Arthur de Bruyne, *Joris Van Severen: droom en daad,* (Zulte 1961) 8-9.

[5] Ibidem, 11.

[6] Ibidem, 11

[7] Ibidem, 12-13

[8] Ibidem, 13

[9] Ibidem, 19

was, alhoewel de Vlamingen de meerderheid van de bevolking uitmaakten, volkomen verfranst. Diegenen met politieke zeggenschap, dat gedeelte van de bourgeoisie dat voldoende geld bezat om kiesrecht te bezitten, was sterk verfranst, zoals we al in het praktijkvoorbeeld van de Vlaamse familie Van Severen konden zien. Ook de clerus, die de maatschappelijke verhoudingen reflecteerde en die tegelijkertijd veel meer aanzien genoot bij "de massa" dan vandaag de dag, was aan de top Franstalig. Daarnaast was door haar opkomst als een van de belangrijkste industriële centra op het Europese continent Wallonië economische gezien veel belangrijker dan Vlaanderen binnen het negentiende eeuwse België.[10] Tot slot, zoals al gezegd is, moesten de Belgen wanneer ze academisch onderwijs wilden volgen per definitie het Frans beheersen. Immers, dat was de enige taal waarin op de Belgische universiteiten onderwezen werd. Aandacht voor de positie van het Nederlands kwam er vanaf de laatste decennia van de negentiende eeuw echter wel steeds meer. Zij kwam uit twee richtingen.

De eerste richting was die van de (vooruitstrevende) liberalen. Zij probeerden vanaf 1850 de conservatief-liberale bourgeoisie aan te zetten tot veranderingen door met het oprichten van bonden en genootschappen—die moesten leiden tot "volksverheffing" van de Vlaming—flamingantisme en liberalisme te integreren.[11] Een gematigd streven—duidelijk binnen de bestaande Belgische economische en staatkundige orde en beslist niet revolutionair—naar een volwaardiger *cultureel burgerschap* voor de Vlaming, zo zou dit genoemd kunnen worden.

De tweede richting is voor het begrijpen van Van Severen veel belangrijker, al zullen we nog zien dat de eerste richting als steen des aanstoots een rol zou gaan spelen in zijn denken. Het betrof de richting van een—juist kritisch jegens de Verlichting staand—romantisch geïnspireerd katholiek Vlaams-nationalisme. Dit was een richting die juist in Van Severens West-Vlaamse geboorteregio zijn oorsprong vond.[12] Niet vanuit het liberale streven naar meer burgerrechten in de samenleving, maar vanuit het (religieus geïnspireerde) bewustzijn van de *eigenheid* van Vlamingen en van het daaruit voortvloeiende (natuur)recht om die eigenheid te uiten, werd in deze richting geageerd tegen de situatie in België.[13]

Een belangrijke figuur in deze richting was de rond de eeuwwisseling actieve Hugo Verriest, een Vlaamsgezinde pastoor uit Wakken, die niet alleen een persoonlijke vriend van de familie Van Severen was, maar ook een idool van de Vlaams-katholieke studenten in die tijd.[14] Verriest, een non-conformist, was degene die Van Severen doopte in 1894 en die een jaar na deze doop Wakken moest verlaten, op last van de "franskiljonse", dat wil zeggen pro-Franstalige clerus. Een van de redenen achter deze overplaatsing was, dat Verriest weigerde zijn gemeente op te dragen om te stemmen op een "conservatieve, aartsfranskiljonse

[10] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 15.
[11] Ibidem, 17-18.
[12] Ibidem, 18-19.
[13] Hierop door redenerend zou dan ook gesteld kunnen worden, dat hier wortels voor het latere extreme anti-belgicisme vindbaar zijn. Immers, een liberaal streven naar gelijke rechten—ongeacht de etniciteit—kan in principe verwezenlijkt worden in een qua taal en cultuur pluriforme staat (als de ongelijke behandeling op basis van etniciteit is opgeheven). Een romantisch-nationalistisch streven naar volledige ontplooiïng van de eigenheid van het volk kan dat echter niet. Volledige ontplooing van een volk omwille van zijn eigenheid kan immers pas dan in extremis gerealiseerd worden wanneer volken met andere eigen-aardigheden het niet hinderen in die volledige ontplooiing. Dit kan bijna niet wanneer meerdere volkeren in dezelfde staat vertoeven, tenzij er gekozen wordt voor een pseudostaat met een zeer sterk federalisme, die de nationale staat uitkleedt. Dit lijkt mij in België enigszins het geval.
[14] Daniël Vancker, 'Alfabetisch Repertorium' in *Joris Van Severen, Die vervloekte oorlog. Dagboek 1914-1918* (Kapellen/Ieper 2005), 504

kasteelheer", die graag het burgemeesterschap van de vader van Joris Van Severen wilde overnemen.[15]
Over hem wordt, samen met de eveneens door Joris Van Severen bewonderde dichters Gezelle en Rodenbach, gezegd dat zij—alle drie waren ze West-Vlaming—vormgaven aan een katholiek flamingantisme dat "diep wortel heeft geslagen bij de jeugd in de katholieke colleges en aan de universiteit."[16] Het was dan ook met deze specifieke culturele bagage, die hij op het katholieke elite-internaat en de universiteit van Gent had opgedaan, dat de dan bibliofiel te noemen Van Severen de oorlog inging.[17] Een agenda voor radicaal nationalisme was trouwens niet in deze culturele bagage te vinden. Er was weliswaar sprake van nationalisme (flamingantisme) en van een daaruit voortvloeiend "dieper bewustzijn van het nationale dualisme in de Belgische staat," tot "politiek nationalisme" leidde dat nog niet.[18]

2.2 Aan het front: Bloy lezen

Op vier augustus 1914 viel Duitsland België binnen. De maand daarna ging Van Severen in militaire opleiding in Frankrijk, waarna hij in maart 1915 naar het beruchte IJzerfront trok, als sergeant.[19] In de oorlogsjaren zou hij meestal te vinden zijn in het smalle stukje België dat niet door de Duitsers bezet was, het zuidwesten van België, maar permanent was zijn verblijf aan het statische westelijke front niet. Gedurende verlofperiodes ging hij korte periodes naar Engeland. Hij had namelijk een vijftien jaar oudere getrouwde[20] Engelse vrouw versierd (Katia Innes-Taylor) die werkte voor een charitatieve instelling en kreeg een relatie met haar. Ook Parijs werd bezocht in verloftijd, waar hij ene wellustige weduwe Dolores tegenkwam. Een derde significante relatie kreeg hij met Germaine Ducobu, een getrouwde Waalse vrouw, in 1918, waarmee hij tot aan haar dood in 1924 een relatie mee zou hebben. Deze vrouwen waren overigens niet de enigen in het leven van Van Severen. Monogomie pastte namelijk niet in het woordenboek van deze strenge katholiek.[21] Naast vrouwen had Van Severen nog twee andere grote passies gedurende zijn frontperiode. De eerste was lezen. De tweede was de Frontbeweging.
Over dát Van Severen veel las en over wát hij las aan het front, getuigden zijn (in 2005 in boekvorm uitgegeven) dagboeken, die hij gedurende de oorlog bijhield. Een aantal van zijn "vrienden", zoals hij de schrijvers die hij las noemde in zijn dagboek, slaagden er in hem diepgaand te beïnvloeden. Slechts een Nederlander slaagde erin om in zijn dagboek geprezen te worden: Multatulli. Vol enthousiasme was hij over deze vreemde mix van aristocratie, non-conformisme en sociale bevlogenheid, waarmee hij zich maar wat graag identificeerde. "Wat zou zulk een man gedaan hebben in een milieu als dit, waarin wij sinds drie jaar ons afbeulen onder 't beleid van dwaasheid en egoïsme?," schrijft hij over hem in juni 1918.[22] Dé belangrijkste schrijver volgens hem was echter de Fransman Leon Bloy, een toendertijd onder jonge katholieken als een profetisch schrijver geclassificeerde grootheid. Na lezing van een van zijn boek "De Wanhoop" in 1914 schreef hij enthousiast: "Wat een stortlava over het mensengedoe! Het doet me deugd zo'n man van dat gehalte—recht reuzengehalte—als

[15] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad.* 9 De vader van Van Severen stond overigens niet bekend als flamingant, maar ook niet als franskiljon en door dit conflict met de baron werd hij meer ontvankelijk voor de dan nog gematigde eisen der Vlaamse beweging.
[16] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 18-19
[17] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 12
[18] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 19
[19] Daniël Vancker, 'Inleiding' in *Joris Van Severen, Die vervloekte oorlog. Dagboek 1914-1918.* 7-8
[20] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 24
[21] Ibidem, 8-14
[22] Joris Van Severen, *Die vervloekte oorlog. Dagboek 1914-1918.* 428

katholiek enigszins anders te horen spreken dan de gewone flierefluiters die zich met die naam bekleden."[23] Twee jaar later zou Van Severen optekenen dat de profetengeweldige kunst van Bloy hem overstelpte:

"Nooit heb ik haar [de profetengeweldige kunst – MW] zo klaar en waar en zo echt in 't leven voelen ingrijpen. Weer een onafzienbare ziel die keer om keer en tezelfdertijd van 't hoogste tot 't laagste valt en 't hoogste in 't laagste geniet. Wetten, geen andere gelden hier dan deze die groeien uit de liefde die hen drijft, met weg en weer gegolf in volle zee, naar zijn God. Geen meten hier, geen meter. Genie-alleenheid en alleen die hem ernstig opneemt, die verstaat hem."[24]

Wat Van Severen aantrok in Bloy—en hij was daar niet de enige in—was zijn absolute denken. Niet voor niks werd de ultrakatholieke Fransman, die leefde van 1846 tot 1917[25], de pelgrim van het Absolute genoemd. Hij was namelijk door en door katholiek. Hij vond dat je geloofsovertuiging volledig en zonder geschipper je totale leven moest bepalen(had Jezus immers ook niet de uiterste consequentie moeten aanvaarden van zijn geloof?). Vanuit deze opvatting bekritiseerde hij alles wat schipperen met de Waarheid betekende op een overdonderende wijze en schipperen met de waarheid, dat stond gelijk aan jezelf inlaten met de moderniteit, met de periode van na de Franse Revolutie, die zoveel ellende had gebracht. In de middeleeuwen, toen er nog zoiets was als een natuurlijke Goddelijke orde, was alles dan ook veel beter. Om een idee te geven van wat hij in de hoofden van mensen als Van Severen stampte, zie hier een citaat van Bloy waarin hij op ironiserende wijze het algemeen kiesrecht bekritiseerde:

"In de tijdperken van duisternis, toen men het [algemene kiesrecht – MW] evenmin als het buskruit en de aardappel kende, stond 't algemeen vast, dat een idioot volslagen onbekwaam gerekend moest worden tot wat dan ook. (...) Het kiesrecht, toen ter tijde zeer beperkt, kwam niet als iets vanzelfsprekends toe aan stommelingen en waterhoofden. Zoveel mogelijk koos men naar boven toe. Heden ten dage kiest men naar de laagte toe en dat is nu de ontwikkeling van de rede, losgewikkeld uit hare luiers. De stommerik is voortaan de heer van de wereld, eindelijk!"[26]

Het kiesrecht was dus een degeneratie volgens Bloy. De menselijke orde draaide hiermee de door God gegeven orde om en had aldus de domheid aan de macht geholpen. Er werd niet geluisterd naar "het Absolute", naar de Hoedanigheid, maar naar de Hoeveelheid. Kwantiteit verving kwaliteit en dat was funest. Immers, was Jezus ook niet op "democratische" wijze aan het kruis genageld, doordat meer mensen hem dood wilden dan topcrimineel Barabas en doordat de laffe Pilatus de boel maar liet begaan, in plaats van leiderschap te tonen? Waar Bloy een enorme hekel aan had—en daar moeten jonge katholieken als Van Severen zich ook mee geïdentificeerd hebben—was aan burgerlijkheid. Van Haastrecht, een bewonderaar van Bloy die enkele maanden bij zijn goeroe in Frankrijk vertoefde vlak voor de eerste wereldoorlog, legde deze bloyistische burgerhaat als volgt uit:

"Zeer kenmerkende eigenschap van de bourgeois is hij, die zelf de ideale incarnatie der afgrijselijke mediocriteit is, die niet duldt, dat een ander zich boven de middelmaat verheft: de

[23] Ibidem, 25.
[24] Ibidem, 132-133.
[25] Daniël Vancker, 'Alfabetisch Repertorium' in *Joris Van Severen, Die vervloekte oorlog*, 480.
[26] Leon Bloy, *Leon Bloy: Zijn persoon en zijn werk,* (Leiden 1917) 93

vlakheid van zijn eigen geest is de norm en wat boven die absolute vlakheid uitgaat, is een schuldige abnormaliteit, die op zijn minachting en hoon kan rekenen. Tegen deze tegenvoeters, deze "bourgeois", het laffe gepeupel der relativisten woedt Bloy's woord. (...) Ondanks al hun afgestomptheid voelen de relativisten, dat het hun misschien wel eens zou kunnen overkomen bij het luisteren naar Bloy's woord door een plotselinge banjir van geestdrift en edelmoedigheid te worden opgenomen, meegesleurd en neergeworpen in de bovennatuurlijke dwaasheid van het Christelijk heroïsme, dat een binnenzee is van Gods al-omvattende liefde. En dat vindt de "bourgeois" een ontzettend benauwend gevaar, zo iets mag hem nooit en te nimmer overkomen."[27]

De reden waarom Bloy hier zo uitgebreid besproken wordt is—behalve Van Severens enhousiasme voor de man—ook het enthousiasme dat er voor Bloy aan de andere zijde van Nederlands-Belgische grens bestond. Zo ook in het milieu waarin het vriendentrio (Bruning, Michel en Voorhoeve)verkeerde, dat zestien jaar na de Grote Oorlog met Van Severen in contact zou komen.[28]

2.3 Aan het front: De Frontbeweging

Zoals gezegd was ook de Frontbeweging een grote passie van Van Severen gedurende zijn jaren in de frontlinie, of om meer preciezer te zijn, vanaf eind 1916, begin 1917, de periode waarin deze organisatie werd uitgebouwd.In de eerste maanden van het bestaan van de Frontbeweging behoorde Van Severen tot de leiding van de beweging, verenigd in de zogeheten Legervergadering. Daar kwam logischerwijs verandering in toen Van Severen in augustus 1917 werd betrapt op sympathie voor de vervlaamsing van de universiteit Gent, de bestuurlijke scheiding van België en het Vlaamse activisme—daarover later meer—en van het front verwijderd werd. De legerleiding stuurde hem vervolgens veiligheidshalve naar een opleidingskamp voor het Belgische leger in Frankrijk, maar uiteindelijk mocht hij weer terugkeren naar het front. Zijn sympathiën bleken niet gewijzigd en nadat hij in juni 1918 niet ingreep toen zijn soldaten betrokken waren bij een relletje waarbij ze de Vlaamse Leeuw (het Vlaamse volkslied) brulden, moest hij wederom naar Frankrijk. Omdat de Belgische koning Albert in september 1918 echter besloot om mee te doen met een geallieerd offensief en weer verse soldaten nodig had, werd Van Severen wederom weer naar het front gestuurd, waar hij deelnam aan de ditmaal succesvolle aanval. Op 10 november volgde de definitieve wapenstilstand.[29]

Uit het hierbovenstaande is al duidelijk geworden dat de eisen van de frontbeweging samengevat konden worden als een sterk ageren voor meer rechten voor de Vlamingen in België. De oorzaak van dit sterke ageren zat hem mede in de situatie in het Belgische leger. De Vlamingen maakten maar liefst tachtig procent van het Belgische leger uit, tegenover in normale omstandigheden zestig procent, mede omdat na de Duitse aanval in de later bezette Vlaamse gewesten de mobilisatie beter zijn beslag had kunnen krijgen. Er was echter meer. "Was het Vlaamse bestanddeel in de lagere rangen overweldigend, de hogere posten werden voor een groot deel bezet door Franssprekenden (...) Het officierscorps werd voornamelijk gerecruteerd uit de Franssprekende elite en stond bekend om zijn bekrompen anti-Vlaamse geesteshouding"[30] Dit impliceerde dat het Frans in het leger de omgangstaal was en tevens de taal waarin de gewone soldaten, vaak amper geschoolde Vlamingen, gecommandeerd werden.

---

[27] Henri van Haastrecht, 'De pelgrim van het Absolute,' in *Leon Bloy: Zijn persoon en zijn werk,* 57-58
[28] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940* (Hilversum 1964), 138
[29] Daniël Vancker, 'Inleiding' in *Joris Van Severen, Die vervloekte oorlog.* 10-12
[30] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 82-83

"De gemiddelde soldaat accepteerde deze verhoudingen overigens als normaal. Dat hij ze op den duur als krenkend begon te beschouwen, was te danken aan de invloed van zijn Vlaamsgezinde kameraden."[31] Die Vlaamsgezinde kameraden waren de beter geschoolde figuren uit de kleine Vlaamse elite die er toen in België bestond, zoals de door Rodenbach en Verriest geïnspireerde studenten afkomstig uit de Vlaamse plattelandsbourgeoisie. Zoals Joris Van Severen dus, die zich, eenmaal tot luitenant bevordert (vanwege zijn opleidingsachtergrond had hij promotiekansen), ook geen raad wist met wat voor een waanzin hij en zijn Vlaamse mannen geconfronteerd werden. Zo noteerde hij in zijn dagboek van 1 maart 1918:

"Buiten is het scherpkoud en de arme drommels van soldaten staan langs de parapet te trappelen en hun armen tegen hun lijf te zwieren. Een na een komen ze in mijn abrikamer, waar vuur is, hun koffie en hun voeten wat warmen. Mijn hart breekt van medelijden en droefheid om hen. Ze komen ieder hun woord zeggen omdat ze weten dat ze vrij mogen spreken aan mij.
- Luitenant, we zijn d'er niet geern bij zulle.
- Luitenant, wanneer is't vrede?
- Luitenant, wat een kou, wat een kou! Gaat dat leven nog lang duren?
En een ander:
-'k Heb er tot over de kop.
-'t Is onmenselijk
-Tot wat dient het allemaal? enz. enz.
Wat woorden kan ik daartegen oprichten? Lachedingen vertellen, hun aandacht wat aftrekken van die narheid, die verdoemenis van lijden die op hen weegt als spokende dood. Ik bid voor hen, anders is alles ijl en gek."[32]

Het was in deze spookachtige zone des verderfs, dat Van Severen zijn politieke engagement ontwikkelde, in deze waanzin dat hij zich de vraag stelde waarvoor hij vocht. Dat het antwoord niet de glorie van België was, de staat die de Vlamingen zo weinig rechten gaf, die ze eerder de dood injoeg op commando van Franstalige officieren, was dan ook begrijkelijk.
Ook de sympathie die hij koesterde voor het activisme, een beweging bestaande uit Vlamingen die in de eerste wereldoorlog samenwerkten met de Duitse bezetters, vloeide hieruit voort.

2.4 Aan het front: Het activisme

De activisten werkten samen met de Duitsers vanuit Vlaams-nationalistische overwegingen.[33] Ze wilden meer autonomie voor Vlaanderen en de meest geïnvolveerde activisten, verenigd vanaf februari 1917 in het adviesorgaan *De Raad van Vlaanderen*, "wensten een einde te maken aan een Belgisch staatsverband, in wat voor lijn dan ook."[34] Dit radicalisme had redelijk de wind in de zeilen van de Duitsers, die omdat ze in de Vlamingen potentiële bondgenoten zagen, een pro-Vlaamse koers volgden, met twee tastbare resultaten. Het eerste was het in maart 1916 openen van een *Nederlandstalige* universiteit in Gent, de eerste Nederlandstalige universiteit ooit sinds het ontstaan van België.[35] Het tweede was het

[31] Ibidem, 83
[32] Joris Van Severen, *Die vervloekte oorlog. Dagboek 1914-1918.* 379
[33] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 70
[34] Ibem, p 55+59
[35] Ibidem, 49

afkondigen en vervolgens geleidelijk implementeren van een bestuurlijke scheiding, door de verschillende Belgische ministeries te splitsen in een Vlaams en een Waals departement.[36] Toch zeten lang niet alle Vlamingen te juichen bij deze collaboratiehandelingen van hun volksgenoten[37], maar waar het hier om ging was dit: De gepercipieerde bereidwilligheid van de Duitsers jegens de activisten wakkerde de steun voor de Frontbeweging aan[38]en haar leiding besloot om contacten te gaan leggen met de activisten in mei 1988.[39]
Cyriel Verschaeve, een (West-Vlaamse!) Vlaamsgezinde pastoor en biechtvader annex goeroe van veel Vlaams-katholieke studenten aan het front—waaronder Van Severen[40], zond voor dit leggen van contacten een tweeëntwintigjarige novice (een priester in opleiding) naar het front. Het betrof een brigardier in het Belgische leger, Carlos Van Sante,[41] iemand die in het interbellum een verregaande invloed zou uitoefenen op de geestelijke vorming van Voorhoeve, Bruning en Michel. [42] Hierover later meer.
Terugkomend op Van Severen, zijn van romantisch flamingantisme en van Bloy doordrenkte culturele cocktail, had zich dus door de wantoestanden aan het front vermengd met levenservaring die hem aanzette tot stevig politiek activisme in de Frontbeweging. Een beweging overigens, die weliswaar geïnteresseerd was in het activisme aan de overkant van de frontlinie, er zelfs mee sympathiseerde, maar die uiteindelijk niet tot desertie overging. Dit kwam omdat ze dacht dat ze—door het Vlaamse overwicht binnen het leger—de boel juist bij een Belgische overwinning naar haar hand zou kunnen zetten, door van dit overwicht gebruik te maken.[43]
Deze gedachte was ijdel. Vlak voordat het offensief begon dat de Duitsers de genadeslag zou geven, in september 1918, werd de leider van de beweging De Beuckelaere, een bekende van Van Severen sinds zijn studietijd in Gent[44], gevangen genomen tijdens een gevecht met de Duitsers. En tijdens het succesvolle offensief van het Belgische leger zelf kwamen er velen die actief waren in de Frontbeweging om het leven. In totaal stierven daarbij tienduizend Belgische soldaten, waaronder veel leidinggevenden binnen de Frontbeweging. Dit verlies van veel leiderschap was echter niet de enige reden dat de Frontbeweging niet slaagde in haar verwachting dat zij via het leger "een rol van doorslaggevende betekenis in de Vlaamse strijd zou spelen."[45] Ook speelde een rol, dat de opluchting van de gemiddelde soldaat om weer thuis te zijn groter was dan zijn revolutionaire gezindheid. Tot slot werd de ambitie van de beweging ook gefnuikt door de snelheid van de opmars, waardoor de fronters over heel België verspreid geraakten en niet zoveel slagkracht konden vertonen dan toen ze op een strook van veertig kilometer bij elkaar lagen in de loopgraven.[46] Het was voor Van Severen dan ook een bijzonder bittere ervaring, dit offensief. Hij moest, zoals hij het zelf zou omschrijven, machteloos toezien bij "de zegevierende Belgische barbarie, een bachanaal van de walgelijkste waanzin."[47]

---

[36] Ibidem, 52
[37] Ibidem, 63-64 Zo werden er Vlaamse werklozen gedeporteerd om in de Duitse fabrieken te werken en zou de pro-Belgische houding nou ook weer niet helemaal ontbroken hebben bij de Vlamingen.
[38] Ibidem, 103-104
[39] Ibidem, 102
[40] Daniël Vanacker, 'Alfabetisch Repertorium' in *Joris Van Severen, Die vervloekte oorlog*, 505.
[41] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 104-105
[42] Ibidem, 399-400
[43] Ibidem, 100-101
[44] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 14
[45] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 105-106
[46] Ibidem
[47] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 38

2.5 Parlementariër voor de Frontpartij

Van Severen behoorde tot die vele gewezen frontsoldaten, die "zich maar moeilijk [konden – MW] aanpassen aan het gewone leven,"[48] toen de oorlog was afgelopen. Hij studeerde weinig en maakte een morele crisis door. Was hij, de schuinsmarcheerder en vrijer met vele vrouwen, wel een goede katholiek? Hij ergerde zich aan de burgerlijke eisen van zijn ouders (wanneer ging hij nou eens een keer normaal geld verdienen?) en begon een tijdschrift. Politiek gezien raakte hij actief in *Het Vlaamse Front*, een partij waarin "Vlaamse oud-strijders, gewezen aktivisten en andere radicale vlaamsgezinden" elkaar vonden en die vlak na de oorlog, ondanks weinig geld en kader, vijf zetels weet te bemachtigen in het parlement.[49] Twee jaar later, in 1921, waren er nieuwe verkiezingen en Van Severen werd, op verzoek van voormalig leider van de Frontbeweging De Beuckelare, kandidaat voor het parlement. Hij werd verkozen in zijn district en belandde in het Belgische parlement. Hij was toen nog maar 27 jaar oud.[50]
De acht jaren waarin Van Severen uiteindelijk in het parlement zou verkeren waren geen jaren van groot parlementariërschap. Het kleine percentage zetels in handen van de Frontpartij maakte de Vlaams-nationalisten vrij machteloos en dat irriteerde Van Severen. "Hij vond het parlementaire gedoe (...) maar vervelend en verdiepte zich onder de discussies in zijn Franse orakels, in Maurras." Ook was hij gefascineerd door het voorbeeld van Mussolini en diens mars naar Rome met zijn zwarthemden, die plaatsvond in 1922.[51]
De *Action Francaise*, het blad van Maurras, werd zijn lijfblad.[52] Deze Fransman had die dagen een niet te onderschatten intellectuele invloed in francofoon Europa, dus ook in België en bij de gegeven zijn opvoeding altijd sterk Frans georiënteerd gebleven Van Severen. Ter illustratie, tijdens een verkiezing onder Leuvense studenten in 1925 werd hij gekozen door hen als de persoon die de meeste intellectuele invloed op hen uitoefende.[53] Voor Maurras—die leefde van 1868 tot 1952[54]—"democracy was not simply decadent but also poisonous, evil, and fatal. Having neither body nor soul, its essence was a denial or neglect of the eternal laws. (…) It submitted the best to the worst, the superior to the inferior, quality to numbers."[55]
Deze kritiek op democratie leek erg veel op die van Bloy. Het feit dat beide denkers in Van Severens straatje pastten was dan ook illustratief voor zijn opvattingen over het orgaan waarin hij zitting had. Wat bij Maurras geprononceerder naar voren kwam dan bij Bloy—die toch meer vanuit religiositeitsbesef dan vanuit politiek besef zaken beschreef—was een uiteenzetting van wat dan wél de ideale bestuursvorm zou moeten zijn: een elitaire. Hij kon simpelweg geen historische voorbeelden voor de geest halen "of a positive and creative action initiated by a majority. The normal procedure was the opposite. Will, decision, enterprise came from small numbers; it was minorities that possessed virtue, audacity, power."[56] Zulk een "will, decision and enterprise" zag Van Severen klaarblijkelijk in Mussolini.
Niet iedereen in zijn Vlaams-nationalistsche fractie was in zijn sas met de Duce. De Frontpartij was namenlijk in feite een heterogene groep, bestaande uit enerzijds flaminganten in de meer liberaal-vrijzinnige traditie en anderzijds katholieke, meer fascistoïde flaminganten. De meest prominente vertegenwoordiger van de vrijzinnigen, de democraat door dik en dun en met sociaal-semocratische opvattingen geëquipeerde Herman Vos, is

---

[48] Ibidem, 43
[49] Ibidem, 47-48
[50] Ibidem, 53.
[51] Geyl 'Van Severeen, de leider der Dinaso's', in *Vrij Nederland* (2-9-1961)
[52] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 79
[53] Michael Curtis, *Three against the third republic. Sorrel, Barrès and Maurras.* (New Jersey 1959), 61
[54] Ibidem, 59
[55] Ibidem, 68-69
[56] Ibidem, 73

fractieleider en Van Severen had dan ook moeite met het moeten functioneren onder zijn gezag.[57]
Tussen 1926 en 1929, het jaar waarin hij niet herkozen zou worden voor het parlement, voerde Van Severen actie om het los-vaste verband dat het Front was om te smeden tot een op fascistische principes steunende eenheidspartij. Het pricipe van het katholieke solidarisme stond daarbij centraal. Gebaseerd was dit solidarisme op wat paus Leo XIII in 1891 had gezegd in de zeer invloedrijke, als basis voor het katholieke sociale denken geldende encycliek *Rerum Novarum:*

“The great mistake made in regard to the matter now under consideration is to take up with the notion that class is naturally hostile to class, and that the wealthy and the working men are intended by nature to live in mutual conflict. So irrational and so false is this view that the direct contrary is the truth. Just as the symmetry of the human frame is the result of the suitable arrangement of the different parts of the body, so in a State is it ordained by nature that these two classes should dwell in harmony and agreement, so as to maintain the balance of the body politic. Each needs the other: capital cannot do without labor, nor labor without capital. Mutual agreement results in the beauty of good order, while perpetual conflict necessarily produces confusion and savage barbarity.”[58]

Naast het streven naar dit solidarisme door de vorming van corporaties waarin werkgevers en werknemers met elkaar samenwerken, streefde Van Severen ook naar een sterk centraal gezag voor de partijtop. Dit stond in contrast tot de ruimte voor lokale autonomie die de partij tot dan toe karakteriseerde (daardoor ook kon een fascist als Van Severen naast een sociaal-democraat als Vos opereren). Deze poging stuitte echter op tegenwerking van de democratisch-vrijzinnige stroming in de partij en bleek vruchteloos.[59]
Het uiteindelijke verlaten van het parlement door Van Severen in 1929 verliep niet bepaald geruisloos. Op 29 november 1928 sprak hij namelijk een parlementaire rede uit die hem beroemd maakte in heel België. Wat was het geval?
Aan het eind van 1928 werd het amnestievraagstuk weer actueel. Gedebatteerd werd er in België over de vraag, of de collaborateurs met de Duitsers gedurende de eerste wereldoorlog—de al eerder genoemde Vlaamse Activisten—amnestie moesten krijgen en dus vrijgelaten mochten worden. Activistische leiders waren namelijk na de oorlog intenstief vervolgd en hadden zware straffen gekregen, voor zover ze in België gebleven waren en niet naar het buitenland, met als prominente standplaats Nederland waren gevlucht.[60] De meest prominente van deze in België gevangen gezette activisten was de in de *Raad Van Vlaanderen* zeer actieve August Borms, die aanvankelijk de doodstraf kreeg. Om een verkiezingsstunt uit te halen had de het *Vlaams Front* onder leiding van Vos—die ook in het gevang had gezeten als aktivist—besloten om bij een tussentijdse verkiezingen in Antwerpen Borms kandidaat te stellen.[61] Dit deden zij om via de verkiezingen een politiek signaal af te geven aan Brussel. Als de meeste Antwerpenaren op Borms zouden stemmen—die als politiek delinquent natuurlijk niet echt gekozen kon worden—dan impliceerde dit dat de Vlamingen uit waren op amnestieverlening door Brussel.

---

[57] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 81
[58] Paus Leo XIII, *‘Rerum Novarum, Encyclical on Capital and Labour’* http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html (12-8-2006[1891)
[59] Ibidem, 83-110.
[60] Voor een uitgebreidere bespreking van de afreking in België met de activisten en het vaak felle Vlaamse protest daartegen, zie A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 112-113, 154-155
[61] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 95

Het was vlak voor deze verkiezing dat Van Severen (die net als sommige andere Vlamingen activisten eerder als helden beschouwde dan als landverraders wegens de "onderdrukking" van Vlaanderen binnen België)in zijn parlementaire rede een pleidooi hield voor amnestie. Dit gebeurde nou niet bepaald in de meest zoetsappige bewoordingen:

"Hij begon met te verklaren dat hij Frans zou spreken, wat hij en zijn [flamingantische – MW] partijgenoten natuurlijk nooit deden. Hij zou de taal spreken 'van een vijandige staat, die wij bestrijden.' Hij verheerlijkte dan niet alleen het frontisme, maar ook het activisme, het aanvaarden van de steun van de bezetter, waarvoor Borms in de gevangenis zat. 'De Vlamingen verontschuldigen zich er niet voor om: *België* moet zich verontschuldigen... Het activisme was geen vergissing of verraad, België, dát is een vergissing; 1830 [het jaar van de Belgische opstand tegen Nederland – MW] was een vergissing!' Op het eind haalde hij de door Franssprekende officieren getreiterde Vlaamse soldaten aan, die aan het IJzerfront riepen dat België, wat hun betreft ontploffen mocht, en vertaalde, ten behoeve van zijn verbijsterd en verontwaardigd gehoor: 'La Belgique, quèlle crève!'[62]

Zijn befaamde "Belgiek ontplof"-rede werd niet voorgelegd aan Vos, die na afloop bang was dat deze radicale rede de verkiezing van Borms zou bemoeilijken.[63] Niets bleek echter minder waar. Borms werd verkozen en kort daarop volgend vrijgelaten uit het gevang.[64] In de parlementsverkiezingen van 1929 deed de Frontpartij het goed, zij behaalde 130.000 stemmen (zonder vrouwen, die mochten niet kiezen) en ook Van Severen kon in zijn district stemmenwinst noteren. Echter, zoals gezegd, hij werd niet verkozen. Dit kwam doordat lijstverbintenissen tussen de katholieke partijen in West-Vlaanderen het behalen van een zetel voor hem vrijwel onmogelijk maakten.[65]

2.6 Naar de oprichting van het Verdinaso

Of dit niet herkozen worden hem wat uitmaakte is de vraag. Zo schreef hij in 1930 over parlementaire actie dat Vlaams-nationalisten moesten oppassen om zich "allengerhand en zonder dat zij zelf het gewaarworden, in te schakelen in het Belgisch parlementair systeem."[66] Over zijn eigen werk in de kamer deelde hij dan ook mede:

"Geen enkele dag heb ik me in de kamer op mijn gemak gevoeld: ons werk was er verwrongen, en onze redevoeringen waren er bijna nooit een daad die dadelijk andere daden in het leven riep. Het zijn de daden die buiten het parlement gesteld worden die bijna altijd aan de aktie in de kamer een zeker reliëf hebben gegeven en een reden."[67]

In positieve zin iets constructiefs van het parlement verwachten deed hij dus totaal niet meer. Andere ideeën waren er echter wel. Hij wilde, zo schreef hij in zijn eigen blad *de West-Vlaming*:

"Duizend mannen die op alle gebieden aristokraten, Vlaams-nationale aristokraten zijn, geestelijk geschoold door een solide en coherente doctrine, in gans hun handelwijze

[62] Geyl 'Van Severeen, de leider der Dinaso's', in *Vrij Nederland* (2-9-1961)
[63] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 98+104
[64]Ibidem, 104
[65] Ibidem, 109
[66] Ibidem, 114
[67] Ibidem

vooruitkomend als echte soldaten en officieren. (...) Alzo zou daar staan, paraat en dynamisch, de jonge Vlaamse nationale aristokratie die de komende staat in handen zou nemen en die die staat zou weten te leidenmet een gezag en een beleid die overal bewondering doen afdwingen. Utopie? Ik geloof niet aan zulke dooddoeners. Kijk naar wat Mussolini heeft gerealiseerd."[68]

Hij beschreef hier kernachtig wat hij de daarop volgende jaren zou gaan doen: Een aristokratische elite kweken, omwille van uiteindelijk het plegen van een staatsgreep, die orde zou scheppen in de Belgische chaos, of beter gezegd, in Vlaanderen. Mussolini was daarbij het voorbeeld. In oktober 1931 richtte hij voor dit doel het *Verbond van Dietse Nationaal-solidaristen* op, het Verdinaso en brak hierdoor definitief met de Frontpartij.[69] Hij deed dit met een belangrijke bondgenoot, de dan 33-jarige Wies Moens.

Moens was een betere redenaar dan Van Severen en een in heel Vlaanderen bekende dichter, die ook in Nederland bekendheid genoot als schrijver van de tijdens gevangenschap geschreven *Celbrieven.*[70] Deze gevangenschap was het gevolg geweesd van zijn activisme in de eerste wereldoorlog en gaf hem in bepaalde kringen het aureool van martelaar voor de Vlaamse zaak.[71]

Het verbond van Van Severen had als doel om "buiten al het andere Vlaamse of Vlaams-nationalistische gedoe om"[72] de Vlaamse strijd volledig te belichamen. "Potige jongens, hier en ginds reeds in milities georganiseerd en gedost in groene hemden,"[73] de zogeheten Dinaso Milities, zouden daar kracht bij zetten. Een opmerkelijk feit was dat het Verdinaso, strevend naar samenvoeging van Vlaanderen en Nederland, zowel in "Noordnederland als in Zuidnederland" opgericht zou worden.[74]

Al gauw ontwikkelde het Verdinaso een zekere reputatie, ook door zijn milities. Zo vond er in 1932 een zaalslag plaats met socialisten in Antwerpen, toen Van Severen daar zijn eerste Verdinaso-vergadering wilde beleggen. De Dinaso's wonnen en zagen dat als een groot wapenfeit. Van Severen, die tijdens het gevecht nonchalant had toegekeken onder het genot van een sigaretje, hield alsof er niks gebeurd was zijn toespraak.[75] Het Verdinaso groeide geleidelijk in België. In Nederland had het weinig aanhangers, toen Van Severen er persoonlijk een bezoek aan bracht in 1934. Hij sprak daar in Amsterdam tot een kleine tweehonderd mensen en ontmoette daar een "vooraanstaande figuur onder de katholieke jongeren." Zijn naam was Henri Bruning.[76]

---

[68] Ibidem, 115
[69] Geyl 'Van Severeen, de leider der Dinaso's', in *Vrij Nederland* (2-9-1961)
[70] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 133.
[71] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 113
[72] Geyl 'Van Severeen, de leider der Dinaso's', in *Vrij Nederland* (2-9-1961)
[73] Ibidem
[74] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 132.
[75] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 133-136.
[76] Ibidem, 164

Hoofdstuk 3: Over het katholieke fundamentalisme van een vriendentrio

3.1 De katholieken en haar jongeren in het interbellum

Henri Bruning was dus een vooraanstaand figuur onder de katholieke jongeren in Nederland. Wat werd daar nu mee bedoeld? En wat voor een ontwikkelingsgang legden Bruning en zijn vrienden Michel en Voorhoeve nu af voordat zij in 1934 achter Van Severen aan zouden gaan lopen? Voor het antwoord op deze vragen moet de grens naar Nederland overgestoken worden en moet er een blik geworpen worden op het Nederland van de eerste drie decennia van de vorige eeuw. Waar de Belgische politiek in het interbellum mede bepaald werd door de Vlaamse emancipatiestrijd, was de Nederlandse politiek eigenlijk, zeker na de mislukte pseudo-revolutie van Troelstra, een saaie boel te noemen.

Het land was sterk verzuild. De (socialistische, liberale, protestantse en katholieke) zuilen hadden elk een afzonderlijk maatschappelijk netwerk en waren georganiseerd op zoveel terreinen, dat vrijwel het gehele maatschappelijke leven door hen beheerst werd. Dit leidde tot een verstard politiek leven en eigenlijk amper electorale schommelingen. Tussen 1918 en 1945 hadden de Christelijke partijen—waarvan de Rooms-Katholieke StaatsPartij altijd de grootste was met tussen de achtentwintig en de tweeëndertig van de honderd zetels in het parlement—voortdurend een parlementaire meerderheid.[77]

Confessioneel tot in de vezels—met daarnaast socialistische en liberale uitzonderingen op de regel—was Nederland dus in het interbellum en de grootste "bevolkingsgroep", de grootste zuil, was katholiek. Die katholieke zuil was juist in de interbellumperiode misschien wel op haar hoogtepunt qua mate waarin ze het maatschappelijk leven structureerde. Niet voor niks viel het interbellum zo'n beetje middenin de periode in de kerkgeschiedenis die wel aangeduid wordt als het Rijke Roomse Leven (de periode tussen 1860 en 1960). In die periode beleefde "door het benadrukken van katholieke identiteit, door de gerichtheid op Rome, en dankzij een rijke liturgie, de katholieke cultuur een ongekende bloei."[78]

Er was, zo net na de eerste wereldoorlog, aardig wat bereikt door de katholieken in Nederland. De strijd voor eigen katholiek onderwijs en voor kiesrecht en arbeidswetgeving voor katholieke arbeiders was namelijk tussen 1915 en 1920 beslecht. De desiderata van de katholieke beweging waren in dit opzicht vervuld.[79] Niet iedereen was hier echter blij mee. Een onstuimige groep jongeren dacht namelijk anders over hetgeen was bereikt:

> "Oude katholieke kopstukken keken tevreden terug op wat bereikt was. Een aantal jongeren was echter van mening dat de vorige generatie de religieuze idealen had opgeofferd en zich overgaf aan misplaatst triomfalisme. De politieke overwinningen waren immers gerealiseerd binnen de liberale orde: de grondslag bleef niet-katholiek. De katholieken hadden hun politieke emancipatie volbracht binnen een goddeloos systeem en het was de hoogste tijd na te denken over een nieuwe maatschappelijke en sociale orde. De katholieken moesten met andere woorden weer gewoon katholiek worden."[80]

---

[77] Hans Schippers, *Zwart en Nationaal Front*(Amsterdam 1986), 31-32.

[78] 'Rijke Roomse Leven'in *Encyclopedie katholiek Nederland.* http://www.katholieknederland.nl/abc/detail_objectID338960.html (14-8-2006)

[79] Ruth Beijert, 'Een verworpene in vreemde dienst. Het vergeefse streven van Henri Bruning' in *De Parelduiker* 7(2002), nr. 2, 40-53. http://home.iae.nl/users/tbruning/02.RuthB-artoverHB.htm (14-8-2006)

[80] Ibidem

Het “weer gewoon katholiek worden” van katholiek Nederland, dat was het streven bij uitstek van Bruning, Michel en Voorhoeve, in de jaren voordat ze politiek gingen bedrijven onder Van Severen. Er waren diverse personen die hen gedurende hun jaren als tiener en twintiger inspireerden tot dit streven. Juist omdat deze als mentor fungerende personen soms een specifieke belangstelling voor de dag legden voor het fascistoïde denken, is het van belang om ook hen ten tonele te voeren, ingeweven in het *coming of age* verhaal van deze drie vrienden.
Het vriendentrio was niet afkomstig uit Nederlands meest kansarme milieus. Ernst Voorhoeve, geboren op 26 maart 1900[81], kwam uit een welvarende protestantse koopmansfamilie uit Rotterdam.[82] Hij wilde medicus worden, maar geraakte ziek op de middelbare school[83] en belandde in Zwitserland, waar hij tussen 1917 en 1921 tekenles volgde bij Edouard Valet. Hij wilde zijn artistieke neigingen volgen en ging dan ook tussen 1922 en 1924 verder in de les bij de katholieke Nijmeegse schilder Eugène Lücker.[84] Hij zou zich uiteindelijk ontwikkelen tot beeldhouwer[85], nadat er wat opmerkelijks gebeurd was in zijn leven. Voorhoeve—afkomstig uit een voorname protestantse familie en een zwager van de latere deftige protestantse minister-president De Geer[86]-was namelijk bekeerd geraakt tot een compromisloos katholicisme in het begin van de jaren twintig.[87]
Niet van protestantse origine waren Ernest Michel en Henri Bruning. Zij waren van huis uit katholiek. De latere dichter Michel was enkele maanden ouder dan Voorhoeve. Zijn geboorte was op 25 november 1899 in Eindhoven, dan nog niet de prominente door Philips gedomineerde stad die het later zou worden. Zijn vader was vertegenwoordiger van Gentse en Italiaanse spinnerijen en gold als stipt en streng gedisciplineerd. Zijn jeugd was er net als die van Van Severen eentje die plaatsvond op kostscholen. Na zijn middelbare schoolopleiding ging hij in Tilburg studeren, aan de *Rooms-Katholieke Leergangen*, omdat hij leraar Nederlands wilde worden. Daar ontmoette hij de daar eveneens voor leraar studerende Henri Bruning, waarna hun levenslange vriendschap startte.[88]

3.2 Inspiratiebronnen: Möller

Bruning was van hetzelfde studiejaar als Michel en Voorhoeve, geboren als hij was op 10 juli 1900 [89] en de *Rooms-Katholieke Leergangen* waar hij en Michel op zaten, waren een initiatief geweest van Hendrik Möller, een belangrijk man in het katholieke Nederland van die dagen. Hij had de leergangen enkele jaren daarvoor (in 1913) opgericht, om vooruitlopend op de voor katholieken gunstige afloop van de schoolstrijd (in 1917) specifieke katholieke docenten op te leiden. Juist in de jaren dat Michel en Bruning aan de leergangen vertoefden ontstond er een conflict in het Tilburgse oord voor docenten in spé, waardoor Möller als rector moest verdwijnen. “Dit veroorzaakte de nodige commotie, aangezien Möller zich in de kring der studenten en daarbuiten een grote reputatie had verworven als deskundig en bezielend

---

[81] Nationaal Archief. Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging(CABR) . Inv. Nr. 66950 Proces Verbaal Ernst Voorhoeve door Militair Gezag, Dienst der Grensbewaking, 14-9-1945
[82] ‘Geschreven portretten: Ernst Voorhoeve. Afscheid van Hoofd afdeling Propaganda.’ *Nationale Dagblad,* 17 december 1943
[83] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 223.
[84] Willem Huberts, `Ernst Voorhoeve’ in http://nl.wikipedia.org/wiki/Ernst_Voorhoeve (15-8-2006)
[85] Hans Schippers, *Zwart en Nationaal Front*, 52.
[86] NIOD, inventarisnummer 020(archief Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz), inv. nr. 2051. Persoonsdossier Ernst Voorhoeve, 20-5-1941. “Seine Schwester ist mit der früheren Ministerpräsidenten De Geer verheiratet.”
[87] Hans Schippers, *Zwart en Nationaal Front*, 52.
[88] Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel* (Oss 1981), 6
[89] Willem Huberts, `Henri Bruning’ in http://nl.wikipedia.org/wiki/Henri_Bruning (15-8-2006)

docent."[90] Wellicht waren Ernest Michel en zeker Henri Bruning ook tot de bewonderaars van Möller te rekenen, want zij zouden in latere jaren, toen Möller buitenschoolse activiteiten ging verrichten, nog met hem samenwerken. Möller richtte in 1922 *Roeping* op, een belangwekkend tijdschrift, waarvan hij de hoofdredacteur werd. Dit blad was "vanaf het begin het belangrijkste orgaan van de katholieke jongeren in het zuiden die in de jaren na de Eerste Wereldoorlog op zoek waren naar een wezenlijk katholieke kunst." Ook propagandeerde het blad analoog aan de opvattingen van Möller—die in de jaren twintig vrij veel contact onderhield met de Vlaamse studentenbeweging[91]—het Groot-Nederlandse denken.

"Het ging Moller en zijn volgelingen [daarbij – MW] niet alleen om de kunst. Wat zij nastreefden was een algehele katholieke vernieuwing, die ook de politiek en het gehele maatschappelijke leven zou doortrekken. (...) Het wilde het leven en het geloof via het werk van een schrijver als Léon Bloy met een nieuw elan bezielen. In Nederland werden dergelijke ideeën onder meer verbreid door Pieter van der Meer de Walcheren. *Roeping* schonk er aanvankelijk veel gehoor aan. Tevens droeg Moller onder anderen via zijn vriend Wouter Lutkie kennis van het opkomende fascisme."[92]

Möller verschafte met het oprichten *Roeping* de literaire infrastructuur voor iemand als Henri Bruning om te kunnen publiceren als jonge schrijver. In 1922 kon Bruning immers zijn debuut maken als auteur in ditzelfde blad en ook in de daaropvolgende jaren was er veelvuldig plaats voor hem om zijn literaire opvattingen—die sterk samenvielen met zijn ethische opvattingen—te kunnen etaleren.[93]

3.3 Inspiratiebronnen: Pieter van der Meer de Walcheren

Bloy bepaalde—net als voor Van Severen—sterk het denken van bepaalde katholieke jongeren in Nederland (waaronder niet in de laatste plaats het vriendentrio) en dat kwam mede door genoemde Pieter van der Meer de Walcheren. Deze stokoud geworden (hij leefde van 1880 tot 1970) literator en backpacker avant la lettre bekeerde zich in 1911 tot het katholicisme, toen hij zich met zijn inspirator tot deze bekering—Leon Bloy persoonlijk—als peetvader liet dopen in Parijs. Kort daarna zou hij oorlogscorrespondent worden voor de katholieke krant *De Maasbode,* waarna hij na de eerste wereldoorlog terugkeerde naar Nederland en een invloedrijke kunstcriticus werd. Voor de katholieke jongeren fungeerde hij destijds—als man van de wereld die oorlogen, Bloy en Parijs had gezien—als goeroe. Hij introduceerde zijn meester Bloy in Nederland en inspireerde daarmee vele jongeren tot nastreving van katholiek fundamentalisme.[94] Dat er contacten waren in het interbellum tussen Pieter Van der Meer de Walcheren en het vriendentrio hoeft dan ook geen verbazing te wekken.[95]

---

[90] H. van der Hoeven, 'Möller, Hendrik Willem Evert (1869-1940)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/moeller (15-8-2006)
[91] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 203
[92] Ibidem
[93] Robbert Bodegraven, *Wat zal ik mij zèlf verwijten? : Henri Brunings literaire en maatschappelijke opvattingen in de periode 1922 - 1945* (Utrecht 1990) Doct. scriptie moderne Nederlandse letterkunde.
[94] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 127-138
[95] Bewijzen hiervoor zijn onder meer te vinden in het NIOD Archief, inv. Nr. 168a, stuk 10a, waarin Van Der Meer de Walcheren in een brief aan Voorhoeve van 25-5-1939 verzoekt om weer eens af te spreken en Voorhoeve met "je" aanspreekt, een bewijs van informaliteit, zeker in die dagen. Verder is Van der Meer de Walcheren na de oorlog zeer actief geweest in het ondersteunen van Henri Bruning in zijn rechtszaak, zie Raymund Bruning, 'Henri Bruning in zwart wit', http://home.iae.nl/users/tbruning/1.HBinZwart&Wit.htm (15-

3.4 Inspiratiebronnen: Wouter Lutkie

Naast Möller en Van der Meer de Walcheren was ook Möllers vriend, de Brabantse priester Wouter Lutkie beslist geen onbekende van Bruning, Michel en Voorhoeve. Naast het door Möller gecreëerde Roeping vervaardigde Lutkie namelijk door zijn in 1930 opgerichte blad *Aristo* eveneens een literaire infrastructuur waar literatoren als Bruning en Michel gebruik van konden maken.[96] Een neutraal platform was dit Aristo dan ook evenmin als Roeping. De meeste redacteuren en medewerkers van het blad hadden een rechts-revolutionaire overtuiging en dit was van meet af aan duidelijk merkbaar aan de inhoud van het tijdschrift.[97] Ook Lutkie was een Bloy-bewonderaar, die aan hem schreef in zijn jonge jaren: "Ik wil priester worden, het zijn uw boeken die mij de ogen voor mijn roeping hebben geopend."[98] Lutkie werd vervolgens priester, eerst als kapelaan in Gemonde, later als priester zonder parochie in Nuland, waar hij zijn tijd wijdde aan fascistisch netwerken en werkte als priester-publicist. Zijn grote held was Benito Mussolini. Waar Van der Meer de Walcheren gezien kon worden als dé pleitbezorger van Bloy in ons land, kon van Lutkie dan ook hetzelfde gezegd worden ten aanzien van Mussolini. Lutkie was eigenlijk de enige Nederlander die de nodige contacten had met de Duce.

Tussen 1927 en 1934 bezocht hij de Italiaan meerdere malen en naar het schijnt zag Mussolini hem erg graag komen. Een concreet voorbeeld hiervan: "Alle verzoeken om zijn meest persoonlijke boek *Vita di Arnaldo* te vertalen (een biografie van zijn gestorven broer) werden door Benito afgewezen omdat het te intiem en niet propagandistisch genoeg was. Eén uitzondering: Lutkie."[99]

Deze 'speciale' band met Mussolini moedigde Lutkie aan om meerdere hagiografische boeken over hem uit te geven. Zo publiceerde hij een dik boekwerk, *Van Toorop naar Mussolini*. Daarin deed hij verslag van een bezoek aan de Duce, waarbij hij Mussolini schilderijen overhandigde van de schilder Toorop, die de Italiaanse 'halfgod' geportretteerd had. Deze bekeerde katholiek Toorop—een van Nederlands meest befaamde moderne schilders—was aan het eind van zijn leven een groot bewonderaar geworden van de fascistische dictator en wou de Duce graag wat schenken. Lutkie was gaarne bereid hem daarbij te helpen.[100] Naar verluid vond Mussolini het allemaal prachtig.

Henri Bruning vond Lutkie geweldig. Hij was van mening dat Lutkie veel wist, zeer verstandig was en zeer veel invloed had gehad op zijn eigen denken. "'t Is werkelijk een prachtkerel," waren zijn woorden over Lutkie.[101] Bruning deelde ook de opvattingen van Lutkie over Mussolini. Wat daar een rol in speelde was het eerdergenoemde boek van Mussolini over zijn broer Arnaldo, dat Bruning hoogstwaarschijnlijk via Lutkie op het spoor moet zijn gekomen. Bruning schreef hierover:

8-2006) [2003] , 10. Voor wat betreft de contacten met Ernest Michel, een hoogbejaarde Van der Meer de Walcheren was op zijn begrafenis, zie Ton Oostveen, 'Ernest Michel, de wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier' in *De Tijd* (31-12-1982). Tevens ondersteunde Van der Meer hem tijdens zijn gevangenschap door met hem te corresponderen, zie Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel* , 76-77. Tot slot was het waarschijnlijk Van der Meer Walcheren die Michel inspireerde om het eens een keer (in 1927) in een klooster te proberen, zie Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel* , 10.

[96] Willem Huberts, `Wouter Lutkie' in http://nl.wikipedia.org/wiki/Wouter_Lutkie (15-8-2006)

[97] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 226

[98] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 21.

[99] Ibidem, 110

[100] Wouter Lutkie, *Van Toorop naar Mussolini* (Oisterwijk 1928)

[101] NIOD, Inv Nr. 168a, stuk 10 A. Ongedateerd briefje van Henri Bruning aan een mede-Dinaso.

"Vóór 1930 kende ik het fascisme alleen als een anti-democratische beweging, voor mij een verheugend verschijnsel. En ik wist dat Mussolini aan de chaos in Italië een eind had gemaakt." "Maar toen ik van fascistische publicaties kennis ging nemen was het vóór alles de mèns Mussolini die me fascineerde; Mussolini als de schrijver van het leven van Arnaldo Mussolini, de overleden broer van Benito M. Dat was een prachtig boek. Er zullen weinig staatslieden zijn die, staande aan het hoofd van een revolutionaire staat, in staat zijn zulk een boek te schrijven."[102]

Zoals gezegd waren ook Voorhoeve en Michel bewonderaars van Lutkie. Zo droeg Ernest Michel boeken aan Lutkie op.[103] Daarnaast wilde Voorhoeve, die een elitair-fascistisch blad als Aristo een uitstekend initiatief vond, in 1930 graag illustraties verzorgen voor het blad van Lutkie.[104]

3.5 Inspiratiebronnen: Pater Van Sante

Naast Lutkie was er ook nog een andere geestelijke die enigszins buiten de *mainstream* van de kerk opereerde—die niet een uiterst geïnvolveerde alledaagse bisschop of pastoor was—die veel invloed op de katholieke jongeren uitoefende. Het betrof—zijn naam was al eerder gevallen—de voormalige Vlaamse frontactivist pater Van Sante. Deze gewezen brigadier was zoals gezegd op instigatie van Van Severens biechtvader Cyriel Verschaeve van de Belgische naar de Duitse kant van het front overgestoken en had daar contacten gelegd met de activisten. Vanuit een belgicistisch perspectief was dit hoogverraad en Van Sante werd dan ook na de oorlog ter dood veroordeeld. Hij was echter toen al naar Nederland gevlucht en toegetreden tot een Dominicanerklooster, waarbinnen hij zich wist op te werken tot docent filosofie en theologie, onder meer in Nijmegen, vanaf 1926. Hij gaf echter ook buiten de kloostermuren aanwijzingen over hoe te leven, in het bijzonder aan jongeren[105], waarover later meer.

3.6 Nijmeegs fascisme

Juist in de tijd van de vestiging daar van Van Sante begon Nijmegen tot bloei te komen in intellectueel opzicht, want de universiteit was net gesticht en dat trok vele katholieke jeugdigen aan. Voorhoeve was er zoals gezegd aan het schilderen en later aan het beeldhouwen geslagen en ook Henri Bruning liet zich er zien, waarschijnlijk om er te studeren, evenals zijn iets oudere broer Gerard. Wat gebeurde daar nu in Nijmegen vanaf de stichting van de katholieke universiteit, in 1923?

"Jonge katholieke intellectuelen uit het hele land komen dan ineens naar deze ene stad en zorgen voor artistieke impulsen en creatieve frisse lucht. Of laat ik zeggen 'jonge' of 'nieuwe' lucht, want zo fris was de wind die ze veroorzaakten niet altijd. Nijmegen werd in de jaren twintig een brandpunt van katholieke op het Italiaanse fascisme georiënteerde jonge auteurs als Henri en Gerard Bruning (...) en de non-conformistische, vooral polemisch zwaar

---

[102] Raymund Bruning, 'Henri Bruning in zwart wit', http://home.iae.nl/users/tbruning/1.HBinZwart&Wit.htm (15-8-2006) [2003] , 7
[103] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 98
[104] Sam van Clemen, 'Wouter Lutkie en het Verdinaso' in *Jaarboek Joris Van Severen* (1998), volume 2. http://www.geocities.com/spyspiderjones/jvs/jaarboek/2_6.html (15-8-2006)
[105] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 98-99

geschapen Ernest Michel. Zowel hun literair werk als overige literaire activiteiten, als tijdschriften, waren duidelijk op Nijmegen betrokken."[106]

Het startpunt van deze Nijmeegse protofascistische praktijken viel misschien wel in 1924, toen op instigatie van onder meer Henri Bruning, zijn broer Gerard en Ernst Voorhoeve het blad *De Valbijl* werd opgericht.[107] Dit blad had een programma met een aantal punten daarin, die voor het vriendentrio altijd van belang zouden blijven bij hun beoordeling van politiek, cultuur en samenleving gedurende de interbellumperiode. Ten eerste stelde het zich teweer tegen priesters die hun persoonlijke zienswijze opdrongen aan de gelovigen, bijvoorbeeld door van ze te eisen om op de RKSP te stemmen. Ten tweede keerde het zich tegen katholieke kunstenaars, die meenden dat er geen rechtstreeks verband zou bestaan tussen leven en kunst en daardoor voor kunstvormen kozen die niet adequaat waren aan hun (katholieke) voelen. Te cerebrale, verstandelijke kunst wezen zij dan ook af, evenals pure esthetische kunst zonder ethische drijfveren daarachter. Kunst moest in hun ogen door en door katholiek bezield zijn om katholiek genoemd te mogen worden. Tot slot streed de Valbijl voor het onderzoeken van de reële waarde van 'leuzen' als de democratie en het algemene kiesrecht.
De oudere broer van Henri Bruning—de al enkele jaren later jong overleden Gerard Bruning[108]—maakte gelijk in het eerste nummer duidelijk waar de Valbijlisten stonden: Aan de kant van de absolutisten, die zich keerden tegen halfheid. Steunend op uitspraken van—daar kwamen ze weer—Bloy en Lutkie, riep hij de lezers op om zich te verzetten tegen de moderne wereld, die de mens veroverde in plaats van omgekeerd.[109]
Dit blad de Valbijl kan gezien worden als een geradicaliseerde doorvoering van wat Möller beoogde te realiseren met Roeping: kunst moest bedreven worden omwille van ethische doeleinden, lees een sterk verinnerlijkte, het leven beheersende katholieke levenspraktijk. Nu waren er veel katholieke jongeren die niet konden instemmen met zo'n strakke en in hun ogen verlammende kunstmoraal. Zij wilden een ruimere kunstopvatting, waarin ruimte was voor een meer sociaal gericht, niet antiwerelds katholicisme, met een 'warmere levensaanvaarding' en richtten daarom in 1925 *De Gemeenschap* op. Juist deze jongeren (bijvoorbeeld Anton Van Duinkerken en Jan Engelman) zouden zich in latere jaren—maar dan wel pas vanaf 1934, daarvoor werd de antidemocratische gedachte ook daar aangehangen[110]—afzetten tegen het fascisme. Bruning en consorten zouden dat juist niet doen.
Wellicht kan dan ook gesteld worden, dat al in 1925 de stellingen betrokken waren. [111] De ene partij zou binnen de katholieke jongerenbeweging uiteindelijk strijden voor een de moderniteit aanvaardend en in essentie democratisch katholicisme, dat streefde naar verandering van de kerk in progressieve zin. De andere partij zou strijden voor een de moderniteit bestrijdend en in essentie fundamentalistisch katholicisme, dat streefde naar herstel van de oude kerk op basis van de middeleeuwse waarden die door Bloy en de het Brabantse platteland verheerlijkende[112] Lutkie gepropagandeerd werden. Het vriendentrio

---

[106] Jos Joosten, 'De wet van Nijmegen' in http://members.chello.nl/~jos.joosten/LiterairNijmegen.htm (15-8-2006)[1992]
[107] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 68.
[108] Vandaar ook misschien de bewondering bij Henri Bruning over het boek van de broer van Mussolini. Zag hij er iets in van zijn eigen leiden?
[109] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 69-70.
[110] Ibidem, 366.
[111] Ibidem, 70 Voor alle duidelijkheid, het feit dat de jongeren rond De Gemeenschap progressiever waren (tenminste, Van Duinkerken en Engelman) impliceerde niet dat ze meer *veranderingsgezind* waren. De revolutionairen en dus pleiters voor radicale veranderingen waren juist rond De Valbijl en Roeping te vinden, alleen betrof het hier pleiters voor een rechtse revolutie.
[112] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 117

heeft gedurende vrijwel de gehele interbellumperiode de kant van laatstgenoemde groep gekozen.

3.7 Amsterdams fascisme

Zoals gezegd koos het vriendentrio al vroeg partij voor het katholieke fundamentalisme, óók Michel, die weliswaar niet bij activiteiten van de Valbijl betrokken was, maar wel in die jaren twintig, daarbij in contact staand met Voorhoeve en Bruning, al duidelijk antidemocratische ideeën had.
Nadat zijn opleiding in Tilburg tot leraar Nederlands mislukte, was hij journalist geworden in Amsterdam voor *De Telegraaf*.[113] Dit duurde niet lang. Nadat hij in de nachtdienst eens de namen van het Nederlandse voetbalelftal door elkaar had gehusseld, zodanig dat de doelman doelpunten maakte en de rechtsbuiten penalty's stopte, wilden ze hem daar niet meer hebben.[114] Ook in andere journalistieke baantjes was het gauw met hem afgelopen. Michel kon zich namelijk niet matigen. Overal liet hij zijn eigen mening doorschemeren.
Zo was hij korte tijd in dienst van *De Tijd*, maar toen hij daarvoor een congres van de RKSP afbrandde, wilden de katholieken deze katholiek niet meer in hun kudde hebben.[115] Wel had hij in die jaren twintig kunnen publiceren in *Opbouwende Staatskunde*, een anti-democratisch orgaan onder leiding van de Mussolini-bewonderaar Verviers[116], volgens Wim Zaal in diens standaardwerk *De Nederlandse Fascisten* de eerste Nederlandse fascist.[117] Wouter Lutkie en dr. Möller waren trouwens ook in Opbouwende Staatkunde actief, evenals de kunstenaar Erich Wichman.[118]
Wichman was een van de helden van de dan meestal in Amsterdam vertoevende Michel van de jaren twintig.[119] Hij was de man van de geslaagde actie in 1921 om de alcoholische zwerver Hadjememaar als vertegenwoordiger van de *Rapaille-partij* in de Amsterdamse gemeenteraad te krijgen, om daarmee het algemene kiesrecht—het stemvee stemt op elke gek—belachelijk te maken. Rond de machtsovername van Mussolini verbleef hij in Italië en hij keerde terug naar Nederland als bewonderaar van de Duce, zo rond 1924. Hij begon in Nederland een obscuur clubje, *Rebelsche Patriotten in een Ondergaand Land* en deed dit samen met Henri Bruning, zijn broer Gerard, Ernest Michel en de—eveneens latere Dinaso – Hettel Bruch. Zij vervaardigden enkele brochures, waaronder *Lenin Stinkt*, waarin ze de communistenleider voor duffe burgerman uitmaakten. Ook schreven ze een ludiek bedoelde, masochistische open brief aan koning Albert van België, met het verzoek het hele slappe Nederlandse zaakje maar over te nemen.[120] Enkele jaren daar weer na, vanaf 1927, zou hij Nederlands dan belangrijkste protagonist. van het fascisme worden, door zijn vaak kleurrijke bijdragen aan het fascistenblad *De Bezem*. Abonnees op dat blad waren onder meer Wouter Lutkie—die Wichmann destijds nog in Italië had ontmoet en die een groot respect voor hem had[121]—Pieter van der Meer de Walcheren en Ernest Michel.[122] Wichman zou echter niet lang

---

[113] Ton Oostveen, 'Ernest Michel, de wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier' in *De Tijd* (31-12-1982), 37
[114] Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel* , 8.
[115] Ibidem, 14.
[116] Ibidem, 13.
[117] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 33-35
[118] Ibidem, 35-36.
[119] Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel* , 9.
[120] G.R. Zondergeld, *Een kleine troep vervuld van haat. Arnold Meijer en het nationaal front* (Houten 1986), 45-46.
[121] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 253.

meer leven daarna. In 1928 stierf hij aan een longontsteking, opgelopen bij het helpen tegen een dijkdoorbraak, waardoor hij in fascistische en ook nationaal-socialistische kringen een heldenstatus verwierf.[123]

3.8 Ernest Michel op reis

Al vroeg was Michel dus aanwezig binnen fascistische kringen, een aanwezigheid die alleen maar bestendigd werd toen een rusteloze Michel, zonder vaste baan, ging reizen naar het buitenland, zoekend naar vaste betrekkingen daar. Eind 1925 vertrok Michel naar Parijs—hij dacht daar een grote journalistieke carrière te kunnen beginnen—waar hij maandenlang zou verblijven en enorm aangetrokken werd door het geestelijke klimaat daar. Hij raakte razend enthousiast over de *Action Francaise* van Maurras, tezelfdertijd dus als Van Severen dat geraakte in het Belgische parlement.[124] Een grootse journalist schuilde er echter niet in Michel, zijn absolutisme verhinderde hem dat ten enen male en zo vertrok hij in de zomer van 1926 met flink wat schuld en het waanidee dat hij in Rome een internationaal katholiek persbureau kon oprichten naar de eeuwige stad. Men hoefde niet lang te raden wie hem daar wist te imponeren: Mussolini.[125]

"Naar huis schreef hij wekelijks brieven van wel twintig kantjes. (...) Zijn broer genoot er van: voor hem, in het saaie Eindhoven, waren ze het uitzicht op een onbekende wereld waar luide fanfares klonken voor een nieuwe caesar. Het heroïsch aspect van de fascistische beweging trok Ernest [Michel – MW] machtig aan, in Mussolini bewonderde hij wat hij zag als het ordescheppende genie, zoals hij dat later meende te zien in het Verdinaso en de NSB. Het was of hij in Rome de partituur in handen had van de symfonie, waarvan Erich Wichman hem in Holland het alla marchia had leren kennen."[126]

Lang zou Michel niet in Rome blijven. Begin 1927 besloot hij namelijk om een streep te zetten onder zijn ongedurig bestaan en in te treden in een kartuizerklooster in Zwitserland, waarbinnen hij het negen maanden uithield.[127] Dat was nog best lang, gegeven het feit dat de kartuizerorde bekend stond en staat als de meest strenge kloosterorde binnen de gehele katholieke kerk. Een orde is het, waarbinnen de kloosterlingen hun tijd grotendeels alleen en afgezonderd van de buitenwereld in stilte doorbrengen, veelal alleen in hun eigen verblijf zittend en werkend.[128] Michel had dan ook na afloop geen hekel aan zijn kloosterperiode. Hij vond dat hij binnen de muren van het Zwitserse kartuizerklooster een ideaal kloosterleven gevonden had, waarin de door hem—als adept van Bloy en Lutkie—nagestreefde middeleeuwse waarden van het verstilde leven nog gewoon praktijk waren. Hijzelf was echter nog niet klaar voor het "afsterven van de wereld", wat de orderegel der kartuizers van hem eiste.[129] Hij keerde terug naar Nederland en zou de daaropvolgende jaren beginnen met het afzonderlijk publiceren van zijn gedichten en romans.

---

122 L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 252-256.
123 I. Schöffer, 'Wichmann, Erich (1890-1929)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/wichman (16-8-2006) [5-9-2003]
124 Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel*, 9-10.
125 Ibidem, 10.
126 Ibidem
127 Ibidem, 10-12
128 'Carthusian Munks and nuns: Order of Saint-Bruno', in http://www.chartreux.org/en/frame.html (16-8-2006)
129 Hermine Michel-Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel*, 12.

3.9 De kunstopvattingen van Bruning en Voorhoeve

Niet alleen voor Ernest Michel waren de jaren 1926 en 1927—gekleurd door betrokkenheid bij het Italiaanse en Franse fascisme en door het maandenlang verkeren in een "middeleeuwse" kloosteromgeving—sterk vormend geweest. Ook voor Bruning en Voorhoeve stonden die jaren in het teken van gebeurtenissen die hun leven zouden kleuren. Zo moet ook Voorhoeve in die jaren in Italië geweest zijn en onder de indruk van Mussolini geraakt zijn.[130]

Eind 1926 overleed Gerard Bruning, de oudere broer van Henri Bruning, die zoals gedemonstreerd dé stuwende kracht was achter de Valbijl, op jeugdige leeftijd. Deze Gerard Bruning was nogal een persoonlijkheid onder de jeugdige Nederlandse literatoren van die dagen, ook buiten de geijkte katholieke kring. Onder de katholieke jongeren was het zo dat zowel de meer 'aardsgerichte' stroming rond het tijdschrift De Gemeenschap, als de katholiek-fundamentalistische kring rond het vriendentrio hem na zijn vroege dood claimden als een van hen. Deze onenigheid was niet verwonderlijk, want Gerard Bruning was gedurende zijn korte leven niet echt consistent geweest in zijn uitlatingen.

De Gemeenschapsgroep stelde, dat Gerard Bruning kunst bedreef vanuit hun meer "esthetische" kunstopvattingen, met het katholicisme weliswaar als inspiratiebron, maar niet als alles beheersend principe voor de uiteindelijke kunstvorm. Vanuit de kring van het vriendentrio werd daarop tegengeworpen, dat gestreefd moest worden naar de door Gerard Bruning geuite opvatting, dat de katholieke kunstenaar een apostalaat had. Hij moest gelijk de apostelen van Jezus mensen doordringen van het goede dat schuilde in een volledig verinnerlijkt katholiek geloof.[131] De vorm vloeide daarbij automatisch voort uit dat verinnerlijkte volledig katholiek leven. Wat hier concreet mee bedoeld werd, deelde Henri Bruning onder meer mede in Roeping, in een vergelijking tussen Romaanse en Gotische kunst, waarbij hij eerstgenoemde veel hoger schatte, omdat "de Romaanse rondboog uiting gaf aan het goddelijke, de gotische spitsboog aan het menselijke." Dit klinkt natuurlijk nogal raar, maar er werd een uitleg bij geleverd:

> "De Romaanse rondboog verklaart hij door hem te verbinden met het schoonheidsideaal van de middeleeuwse kunstenaar, dat uit een harmonie tussen streven en God bestond. In die eenwording heerste volledige rust. In de gotische kunt wordt daarentegen het accent verschoven naar het menselijke en daarmee naar het rusteloze en de ontwrichting. Parallel aan deze verschuiving ziet Bruning een toename van het individualisme in de kunst, dat zich uit in grotere vormgerichtheid."[132]

De middeleeuwen werden dus door Henri Bruning—gelijk Bloy en Lutkie—geïdealiseerd als het tijdperk waarin er harmonie tussen streven en God bestond, als de periode waarin mensen in hun kunstuitingen een juiste balans vonden tussen hun eigen scheppingsdrang en de dienstbaarheid aan God. Er zat dan ook volgens hem veel meer puurheid in de middeleeuwse kunst dan in het vormfetisjisme dat hij in de moderne tijd constateerde.

---

[130] 'Geschreven portretten: Ernst Voorhoeve. Afscheid van Hoofdafdeeling Propaganda.' *Nationale Dagblad,* 17 december 1943

[131] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 71-72.

[132] Bodegraven, *Henri Brunings literaire en maatschappelijke opvattingen in de periode 1922 - 1945*, p 13.

Vorige pagina: *Twee kunstwerken van Ernst Voorhoeve. Links het grafmonument voor Gerard Bruning (1926), rechts een houten kruis uit 1946.*[133]

Iemand die Brunings kunstopvatting steunde was Ernst Voorhoeve, de maker van Gerard Brunings grafmonument.[134] Wie de beeldhouwwerken van Voorhoeve bekijkt, ziet namelijk dit Romaanse streven[135] naar dienstbaarheid aan God—in plaats van naar "doorgeschoten" individualistische zelfexpressie—concreet weergegeven worden. Voorhoeve zou zich in zijn kunstcarrière immers wijden aan het maken van primitief uitziende, vaak religieus geïnspireerde, houten en bronzen werken. Daarbij was hij wars van het renaissancistische (en daarop volgende barokke) getierelantijn dat de katholieke kunstwerken vaak zo karakteriseert.[136]

3.10 Ernst Voorhoeve in Groesbeek

Het was deze Ernst Voorhoeve die in 1927 met zijn gezin van Nijmegen naar Groesbeek trok, waar hij een onuitwisbare rol gaan spelen in de plaatselijke dorpsgeschiedenis. Aan het eind van de jaren twintig wilden enkele Groesbeekse grootgrondbezitters de gemeente laten annexeren door de gemeente Nijmegen. Dit wakkerde het politieke activisme van de dan enkele jaren in Groesbeek wonende Voorhoeve aan, die hierover schreef:

> "Groesbeek was mij lief geworden en ik verwachtte van zulk een annexatie, waarbij de bevolking het stiefkind zou worden van het Nijmeegse gemeentebestuur, niets goeds. Daarom verliet ik mijn isolement en trad in het openbaar op, voor het eerst als redenaar. (...) De aktie van de weinige belanghebbenden liep inderdaad op niets uit, maar waar men gedurende deze actie aansluiting bij de gemeente Nijmegen als de oplossing van het zeer ermstige sociale probleem der Groesbeekse bevolking had trachten voor te stellen, achtte ik mij na de mislukking van het annexatie-streven verplicht aan de oplossing van dit probleem binnen het kader van mijn bekwaamheden mee te werken. De meest schrijnende kant van dit probleem was wel de schrikbarende werkloosheid, in het bijzonder van de arme, schoolvrije jeugd."[137]

Voorhoeve voelde zich door de werkelijk schrijnende armoede in Groesbeek aangemoedigd om wat aan de misère te doen. Daarom richtte hij in samenwerking met de plaatselijke clerus de Don-Boscostichting op, waarbinnen hij de werkloze jongeren vakscholing wilde geven, door zijn eigen vaardigheid in het houtsnijden op hen over te brengen. De katholieke pers was lovend over dit al gauw steeds omvangrijker wordend en tientallen jongens aan scholing helpend initiatief. Ze schreef bij monde van het tijdschrift Dux, dat zich bezighield met de vraag hoe priesters hun jeugd moesten vormen:

> "Begaan met de leegloperij der werkloze en schoolvrije jongens kwam hij [Voorhoeve – MW] op het prachtige idee, zijn kunst en kunde beide ter beschikking te stellen van deze, overigens

133 'Stichting Jacques van Mourik Lexicon, 'Ernst Voorhoeve' in http://lexicon.webruimtehosting.nl/Pages/artists/Voorh/voorh.htm (21-8-2006)

134 Willem Huberts, `Ernst Voorhoeve' in http://nl.wikipedia.org/wiki/Ernst_Voorhoeve (21-8-2006)

135 Stichting Jacques van Mourik Lexicon, 'Ernst Voorhoeve' in http://lexicon.webruimtehosting.nl/Pages/artists/Voorh/voorh.htm (21-8-2006)

136 Bodegraven, *Henri Brunings literaire en maatschappelijke opvattingen in de periode 1922 - 1945*, p 19.

137 Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 224.

begaafde jongens, in de hoop, evenwel te komen tot een huisindustrie (...) en waardoor tevens gezonde religieuze volkskunst in den handen zou worden gebracht."[138]

Voorhoeve kreeg door deze werkzaamheden een reputatie in Groesbeek als de plaatselijke dorpsmecenas. Zijn activiteiten bleven daarbij trouwens niet beperkt tot houtsnijden. Zo maakte hij om de jongens van de plaatselijke kermis af te houden omvangrijke fietstochten met ze. Als hij vond dat jongens getalenteerd waren in hun houtsnijwerk, ging hij persoonlijk bij de ouders op bezoek. Dan vroeg hij aan ze, of de betreffende jongen toch niet naar het vervolgonderwijs mocht gaan, ondanks dat de ouders vonden dat studeren iets "was vur de flauwe!"[139]

3.11 De invloed van Van Sante

Door al deze zaken werd het sociale en religieuze engagement flink aangewakkerd bij het vriendentrio. Het was dan ook niet niks wat de drie vrienden zoal overkwam in de late twintiger jaren. Bij Henri Bruning overleed zijn binnen literaire cirkels alom aanbeden oudere broer, die ook voor hem een voorbeeld was en wiens vroege dood er eigenlijk voor zorgdroeg, dat diens katholiek-fundamentalistische filippica's tegen de moderne wereld een zekere heiligheid kregen. Ernest Michel verbleef daarnaast in een van de strengste kloosters ter wereld en in de (zeker in het interbellum) wilde werelden van Parijs en Rome. Ernst Voorhoeve, tot slot, werd geconfronteerd met de schrijnende, shockerende armoede van Groesbeek.
Daar kwam nog eens bij dat de context van religieus fanatisme, waarbinnen de activiteiten van het vriendentrio toch al plaatsvonden, nog eens verhevigd werd door de intensieve bemoeienis van de eerdergenoemde pater Van Sante met hen. Een bemoeienis, waarvan Joosten in zijn studie *Katholieken en fascisme in Nederland* beweerde, dat ze zo ver ging, dat zijn opvattingen die van het vriendentrio rechtstreeks hebben beïnvloed.[140]
Volgens Van Sante was het katholicisme aangekomen in een periode van verval. Er waren in zijn ogen onder de Nederlandse priesters destijds maar weinigen die het ambt waardig waren. Ze toonden te veel begrip voor de onvolmaaktheid van de mens en durfden niet te streven naar het rigoreuse en ascetische katholicisme wat Van Sante zelf ten voorbeeld stelde.
Er vormden zich groepen die nastreving van Van Sante's 'waarlijk Christelijk' voorbeeld beoogden. Een van die groepen was in Nijmegen en daar moet waarschijnlijk het contact tussen het vriendentrio en Van Sante gestalte gekregen hebben. De adviezen van Van Sante waren streng. In positieve zin moedigde hij ze aan om het leven van Christus te herleven, door hoogstaand zedelijk leven, door alle mensen als broeders en zusters te beschouwen en door via mildheid en eenvoud hun kracht te zoeken in de voorbeeldige daad.
Vanzelfsprekend moesten voor het tot stand brengen van deze positieve actie heel veel dingen gelaten worden. Prikkelende en de zedelijkheid verslappende schouwburgvoorstellen konden beter niet bezocht worden, de gedachte om rijk te worden moest van zich afgezet worden, vrouwen mochten niet gevleid worden met overdreven attenties en lofspraak, aandacht moest er zijn voor heiligen in plaats van voor door de wereld bewonderde 'sporthelden,

[138] G.G. Driesen, *De Dukenburg en zijn bewoners. Wetenswaardigheden over een verdwenen Groesbeekse buurtschap, die bestond van 1875 tot 1944* (Groesbeek 1999), 82.
[139] Ibidem, 84.
[140] Over de rol van Van Sante binnen de katholieke jongerenbeweging: L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 98-104.

sportprestaties, film- en schoonheidssterren', kleding moest eenvoudig en sober zijn en genotsmiddelen moesten zoveel mogelijk vermeden worden, evenals welriekende geuren.[141] Wat Van Sante eigenlijk van zijn kudde eiste, was dan ook niets minder dan een bijkans monastiek leven, terwijl het hier wel degelijk ging om leken. Met een onmenselijke—maar ja, was Jezus dan van deze wereld?—levenshouding als voorbeeld, infecteerde hij zijn volgelingen, waaronder dus het vriendentrio, met een religieus radicalisme, dat wellicht gelijkenissen oproept met het hedendaagse Opus Dei. Het betrof een religieus radicalisme, dat elk levensterrein besloeg en waarvan het niet doorvoeren ervan op politiek gebied eigenlijk alleen maar inconsequent zou zijn. Inconsequent zou het vriendentrio dan ook niet worden. Daar getuigden hun publicaties in de periode tussen 1927 en 1933 wel van.

3.12 Het katholiek-fundamentalistische discours

Het zou te ver voeren om alle werken van de hand van Bruning en Michel (Voorhoeve illustreerde soms hun werken, maar schreef niet zo veel) uit deze jaren uitgebreid te gaan behandelen. Het is echter wel van belang om te demonstreren welk discours er gehanteerd werd door deze katholieke fundamentalisten, juist omdat dan de relatie met hun voorbeelden (zoals Gerard Bruning, Lutkie, Van Der Meer Walcheren, Bloy) verhelderd wordt. Dit discours is vindbaar in publicaties als *'t Mes*, *Zwarte Verzen, Anti-Homo, Paralyse, Neo-communisten* en *De Bisschop* van Michel, maar ook in *Onze Priesters* van Henri Bruning en in gezamelijke publicaties in de bladen *De Paal* en *De Christophore* en in de brochure *De Jonge Gedachte*. Allen zijn dit publicaties uit de pre-Verdinaso-jaren en vanwege de sterke mate van samenhang met elkaar die deze publicaties vertonen, is het mogelijk om te demonstreren welk zingevingssysteem er met dit geconstrueerde discours gerepresenteerd werd.
Om te beginnen was dat in "positieve" zin niet bijzonder veel. Binnen het toen bestaande heden was er maar bijzonder weinig aanwezig in de wereld wat de heren van het vriendentrio kon bekoren. Zij zagen het Europa van de vroege twintigste eeuw namelijk als "verworpen". Zo schreef Henri Bruning:

> "Wij vechten en wij vechten verbeten en tot het bittere einde, deze strijd tegen het blind geworden Europa, het "eenzaam- verlaten Christuskind," maar met diep in ons het vaste weten en de heldere zekerheid dat de Kerk van Christus niet overweldigd wordt, dat, als Europa voor Christus verloren raakt, het Christendom elders, met de jonge, schoone viriliteit der catacomben, ònverwoest en onverwoestbaar herrijzen zal."[142]

De analogie met Jezus was hier wederom niet voor niets. Door het liberalisme, door een uitwendig weliswaar machtig maar innerlijk voos katholicisme en bovenal door het communisme voelden de vrienden zich als een soort laatste der Mohanicanen in Nederland, die vochten tegen de overmacht. Dat vooral het communisme ten zeerste gevreesd werd, juist ómdat het ook een zeker ontzag bij hen inboezemde, bleek wel uit hoe Michel zijn protagonist en alter ego Theobald over hen liet denken in de roman waarin hij uiteenzette waarom hij zo'n fel katholiek was geworden: Paralyse.

> "Wat moest hij [Theobald – MW] hier doen in dit land van redetwistende hypocrieten? Hier kon je eigenlijk alleen communisten waarderen, wijl er in hen (...) tenminste moed en durf

[141] Ibidem, 102-102
[142] Henri Bruning, 'Dode zielen' in Henri Bruning, Ton Kerssemakers en Ernest Michel, *Eerherstel der Christelijke gedachte* (Amsterdam 1930)

stak, het extrème voor een beginsel, en het zich willen en kunnen weggeven, weg-offeren daarvoor. Catholieken waren hier eigenlijk niet, geen echte, geen felle, dan hoogstens een klein, stil groepje dat groeide en opnieuwd zaad wierp op het door koeien platgetrapte land. Maar hijzelf een fel catholiek zijn, een nieuw vuur op dezen bodem? In dit land? Hij *moest*, hij wist dat hij zou moeten, omdat het lááide in zijn ziel."[143]

Het èxtreme voor een beginsel was dus in hun ogen een pré. Waar zij dan ook een hekel aan handen waren mensen die zich tegen hun extremisme kantelden. Een voorbeeld hiervan was Anton Van Duinkerken (een pseudoniem voor Willem Asselbergs), een beroemd katholiek schrijver in het interbellum. Hij was een generatiegenoot van het vriendentrio en de hoofdredacteur van het eerdergenoemde De Gemeenschap, de gematigdere afsplitsing van Roeping. Ook was hij, van origine Bergen Op Zoomenaar, tegen te veel puriteinse gedachten binnen de kerk—hij verdedigde carnaval in een beroemd geworden essay uit 1928—en zou hij in later jaren samen met onder meer Menno ter Braak zitting nemen in het comité *Waakzaamheid tegen het fascisme*. Door zijn scherpe uitlatingen tegen het nationaal-socialisme zou hij later nog, in 1942, in het gijzelaarskamp Sint-Michielsgestel belanden.[144] Van Duinkerken wordt hier zo opgebreid opgevoerd omdat hij voor het vriendentrio dé tegenstander binnen het katholieke wereldje bij uitstek was, vanwege zijn gematigdheid en "wereldomarming." Bruning schreef over hem in 1930:

De arrivist (ik bedoel Van Duinkerken) heeft op een gegeven moment de mond vol van "levenservaring," en zal met die "levenservaring" elk extremisme (dat immers niet arriveert en den arrivist een last, een vonnis en een vijand is) als dom en nutteloos verdoemen. De waarlijk ervarene weet, dat het leven een ONUITPUTTELIJK AVONTUUR is: een Gods-avontuur. Het is altijd onervaren omdat het altijd verder gaat. Het is altijd onervaren omdat het nimmer bereikt. Het zet zich niet vàst; en helemaal niet tussen de burgers der "immobiliteit."[145]

Arrivisme (het denken dat je er al bent met je juiste levenshouding) was dus een doodzonde in de ogen van het vriendentrio. Het triomfantalisme van de RKSP wezen ze dan ook af, ook omdat deze grootste partij van Nederland per definitie niks kon bereiken, omdat verrotting inherent was aan het parlementaire systeem. Michel schreef hierover:

Onze éénige noodwendige beweging is (...) een "beteren"-beweging en dus om eerste en laatste instantie een beweging van de superlatieven, een beweging der besten en derhalve, als déliberaliserende beweging, een extrème beweging. Dat is geen beweging die bepaalde dingen eist (bijvoorbeeld van de R.K. Staatspartij), doch eene die van haar eigen persoonlijke ledematen *den heelen mensch* eischt, eenvoudig wijl ze uit den aard van haar "bewegen" geen halve of verdeelde mensen *ver*bruiken kan. Al het middelsoortige, middelmatige en middenweg-zoekende beweegt niet, want verandert niets. Wat wij te doen hebben is vér-anderen in alle betekenissen: een bruikbaar regeringsapparaat, brengen in handen van ànderen

---

[143] Ernest Michel, *Paralyse. Een roman uit het intellectuele leven,* (Voorhout 1930) 52-53
[144] A.H.J. Roes, 'Asselbergs, Wilhelmus Johannes Maria Antonius (1903-1968)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/asselbergs (21-8-2006) [5-9-2003] en P.E. van der Heijden-Rogier, 'Engelman, Johannes Aloysius Antonius (1900-1972)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/engelman (21-8-2006) [5-9-2003]
[145] Henri Bruning, 'Kleine Verzetjes' in *De Paal*, januari 1931.

dan "onze eigen" liberalen [de RKSP natuurlijk –MW], hetgeen slechts door middel van een nieuw, van een onverbiddelijk uitgangspunt tot stand kan komen.[146]

Deze totale verwerping van middelmatigheid en deze omarming van de radicale weg als dé weg, was een bijzonder gevaarlijke. Zeker, omdat ze gepaard ging met de idee van het strijden voor de "absolute" Waarheid, als een kleine elite van geest die het verworpen Christendom verdedigde. Religieuze heimwee naar gouden tijden en politiek fanatisme vloeiden dan ook in elkaar over bij het vriendentrio. Misschien stoelde hun denken dan ook wel op de utopie van de "natuurlijke, ordentelijke" samenleving vol middeleeuws vakmanschap. Op de micropraxis van Voorhoeve's Don Boscowerk dus, alleen dan op een noodzakelijke expansie daarvan naar het macroniveau.[147]

3.13 Neocommunisten

Ernest Michel werkte aan het begin van de jaren dertig samen met Voorhoeve, in Groesbeek, waar Voorhoeve voor hem een atelier bovenop een heuvel had geregeld en hij naar hartelust kon schrijven. Hij hielp daar mee in de Don Bosco-stichting en gaf godsdienstonderwijs aan "de Groesbeekse boefjes die leefden van stropen en smokkelen."[148] Daar vervaardigde hij ook in de jaren 1931 en 1932—in het isolement dus van een eenzaam atelier, gevestigd op een heuvel in een uithoek van Nederland—een boek dat veel stof deed opwaaien: Neo-communisten.[149]

De inhoud van dit boek was dan ook niet mals. Het betrof het verslag van een rede die gehouden werd door een Leider met hoofdletter L. Een rede, voor een gezelschap van "merendeels jonge, overwegend kortelings gedoopte en hoofdzakelijk uit communistische arbeiderskring gekomen katholieken, die streven naar een leven uit het geloof in onvoorwaardelijke overgave aan het evangelie."[150]

Dit gezelschap "kameraden" noemde zich met trots neocommunisten en zij leefden (analoog aan de aanhangers van Van Sante) "arm en zuiver, trouw aan de leer en zeden van de Moederkerk (...) en gebonden aan de priesters wier heiligheid van leven hun recht geeft op volgzaamheid."[151] In zijn rede was deze Leider zeer kritisch over de katholieke praktijk in Nederland. Geldaanbidding, overdreven organisatiedrift en burgerlijk gedrag waren onder meer zaken waar men zich in het Rijke Roomse leven van het interbellum volgens Michel's evenbeeld op excessieve wijze aan bezondigde.[152] Om iets van het gehanteerde taalgebruik te demonstreren, de Leider vertelde onder meer:

"Er zal een dag komen dat er armen en eenvoudigen op de hoeken der straten zullen staan en onder de volksmenigten, om laaiend te getuigen van het vuur dat Christus in hun harten en geesten en zielen gestoken heeft. En er zullen weer priesters en bisschoppen komen op houten gestoelten en eten uit houten schalen en drinken uit houten nappen, en de armen zullen aan hun poorten en zelfs aan hun tafels mogen zitten. (...) Wij zijn allemaal geroepen tot

[146] Ernest Michel, 'De geloofsovertuigende beweging` in Bruning e.a., *Eerherstel der Christelijke gedachte.*
[147] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 225. Voorhoeve betoogt hier, vertellend over zijn werk bij Don Bosco: "Diep besefte ik echter, dat dit werk niet dan van zeer beperkt plaatselijk belang was en dat de sociale nood in Groesbeek onmiddelijk samenhing met de politieke, sociale en economische verhoudingen in en buiten Nederland."
[148] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 29, 46, 42.
[149] Ton Oostveen, 'Ernest Michel. De wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier in *De Tijd*, 41.
[150] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 43-44
[151] Ibidem, 44
[152] Ibidem

ARMOEDE, ZUIVERHEID en GEHOORZAAMHEID, ieder naar zijn eigen maat en vorm van zijn eigen levensstaat. De Gehoorzaamheid is geen slavernij, de Zuiverheid geen levensnegatie en de Armoede geen schande. Want er behoort—en zeker in onzen dagen—een grote VRIJHEID toe en zeker nog een grotere MOED om wezenlijk gehoorzaam te zijn aan de heilige kerk óver alle lafheden en drogredenen van het merendeel harer huidige bedienaren heen: en er behoort in elke levensstaat een grote edelmoedigheid toe en een heilige levensliefde om zuiver te zijn van geest en lichaam; en nooit meer dan vandaag, waarin alle ziel en alle geest en verantwoording zich voor geld schijnt te verkopen."[153]

Het bevoegde kerkelijk gezag, door Michel weggezet als leverancier van lafheden en drogredenen, was nou niet bepaald blij met deze kritiek. Hoe durfde hij, nog wel als leek, zoiets te zeggen over het goddelijke gezag op aarde! Michel—die zijn boek overigens had opgedragen aan "de Paal-vrienden [Bruning en Voorhoeve – MW], pater Van Sante [en] Wouter Lutkie,"[154]—moest zich melden bij het bisschoppelijke paleis in Den Bosch en werd uiteindelijk van de sacramenten uitgesloten. Dat een katholieke fundamentalist als Michel dit hem onthouden van de genadegave verschrikkelijk vond, laat zich raden. Decennia later tekende Ton Oostveen gedurende een interview met de vrouw van Michel—Hermine—dan ook het volgende op (Michel was in 1932 met haar getrouwd, vlak na het schrijven van het boek en onder inzegening van Van Sante[155]):

"Ernest en Hermine hadden de gewoonte nagenoeg elke ochtend ter kerke te gaan. Na het bisschoppelijke 'interdict' kon Hermine nog wel, Ernest niet meer te communie gaan. Aarzelend zegt Hermine me: "Toen begon Ernest me, pal na de mis, op de mond te kussen. Jij moet kunnen snappen waarom." "[156]

Niet alleen voor Michel had dit schrijven ernstige consequenties. Ook goeroe Van Sante moest het Nederlandse veld ruimen, nadat hij Michels boek in een recensie in Roeping slechts gematigd kritisch had besproken. Zijn woorden: "Wij schijnen helaas zelfs ketterijen nodig te hebben om de waarheid zuiver te beleven. Daarom zijn wij U, Michel, (...) ook onze dank verontschuldigd om dit nieuw "schandalig" boek."[157] Van Sante werd naar Duitsland overgeplaatst, ondanks heftige protestacties van studenten, kunstenaars en intellectuelen.[158]
De affaire-Michel liet diepe sporen na in jong, katholiek en enigszins opgeleid Nederland. Katholieken in het bisdom Den Bosch—de desbetreffende bisschop daar heette Van Diepen en het was een publiek geheim dat hij ook Wouter Lutkie wilde muilkorven[159]—werd het verboden om het boek te lezen. Studenten in Nijmegen—die ook onder de Bossche jurisdictie vielen—hadden hier echter geen boodschap aan. Zij staken gewoon doodleuk de Waal over om vervolgens het—naar verluid veelgelezen[160]—boek demonstratief aan de andere kant van het water te gaan lezen, in de kerkprovincie Utrecht.[161]

---

[153] Ibidem, 46.
[154] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 98.
[155] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 43.
[156] Ton Oostveen, 'Ernest Michel. De wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier in *De Tijd*, 42.
[157] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 99.
[158] Ibidem
[159] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 100.
[160] Ton Oostveen, 'Ernest Michel. De wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier in *De Tijd*, 42.
[161] Marit Monteiro, *Katholieke cultuur in kantelend perspectief* (Nijmegen 2005). Oratie bij aanvaarding van het hoogleraarschap Geschiedenis van het Nederlandse katholicisme, 15. Vindbaar op www.ru.nl/contents/pages/11730/ruoratiebinnenwerkmonteiro6.pdf (20-8-2006)

Het fundamentalistische vriendentrio moet het als een fundamentele onrechtvaardigheid gezien hebben dat de oprechte zorgen van Michel die spraken uit Neo-communisten, beantwoord werden met excommunicatie van de schrijver en verbanning van Van Sante. Hun radicalisme moet bij zoveel onbegrip alleen maar aangewakkerd zijn en hun dispositie om met iemand als Van Severen in zee te gaan versterkt hebben. Zoals Zaal het verwoordt: "Voor de jongeren die dat alles zagen, betekende het dat zij bij 'het vernieuwen van het aanschijn der aarde,' na de R.K. Staatspartij óók het kerkelijk gezag als burcht van het conservatisme moesten beschouwen."[162]

[162] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 100.

Hoofdstuk 4: Zonder Van Severen naar de ondergang

4.1 Van Severen in Nederland

Begin 1934 maakte Joris van Severen dus zijn eerste rondreis door Nederland. Hij sprak in Rotterdam, Den Haag, Utrecht, Amsterdam en Nijmegen. Op 25 januari 1934 hield hij zijn toespraak in Amsterdam en een van zijn toehoorders was Henri Bruning, die enthousiast over hem geraakte.[163] Hij schreef over het waarom van zijn gang naar het Verdinaso in 1978 een brief aan zijn kinderen, met daarin onder meer:

“ Ik was van meetaf op zoek geweest naar de nieuwe *religieuze* mens, als reactie op een verlopen, verburgerlijkte *religie*. Uit dié spanningen is vrijwel mijn hele werk ontstaan en blijven ontstaan. Ik was te persoonlijk bij die fundamentele problematiek betrokken dan dat ik me daarvan ooit zou kúnnen losmaken. Dat werd ook niet anders toen ik omstreeks 1933, in een spontane opwelling, lid werd van het Verdinaso (*Ver*bond van *Di*etse *Na*tionaal*so*lidaristen; niet te verwarren met “nationaal*social*isten”!). En als niet op een goede dag een bevriende Amsterdamse student bij me was gekomen en me gevraagd had mee te gaan naar een bijeenkomst van de Amsterdamse afdeling van Verdinaso (de Vlaamse dichter Wies Moens zou spreken), was ik misschien nooit lid geworden. Maar Wies Moens kende en bewonderde ik als de schrijver van “Celbrieven” en zijn gedichtenbundel “Opgang”, en ook kende ik hem van een bijeenkomst van katholieke schrijvers een vijftal jaren voordien als een gloedvol, zeer bewogen spreker. Dus ging ik met die student mee en na afloop gaf ik me op als lid. Waarom? Om de volkomen overtuigende oprechtheid van zijn idealisme. Ik dacht: waar Wies Moens vóór is, daar kan ook ik wel voor zijn! Ook deed zijn toespraak me terugdenken aan de jaren kort na de eerste wereldoorlog toen ik voor ‘t eerst met de strijd van de Vlamingen in contact was geweest. (…) Het bleek bovendien een buitenparlementaire strijd; geen strijd om kamerzetels. Op deze gevoelsgronden (en door het toeval van die uitnodiging) werd ik lid.”[164]

Uit dit geschrevene lijkt de conclusie getrokken te moeten worden dat niet Van Severen het passieve lidmaatschap van Bruning bij het Verdinaso bewerkstelligd heeft, maar Wies Moens. Dit in tegenstelling tot de beweringen van Joosten, Zaal en De Bruyne (de drie meest uitvoerige schrijvers over de relatie tussen Van Severen en het vriendentrio), die een directe link tussen Van Severens optreden in 1934 en het lidmaatschap van de drie vrienden veronderstellen. De rol van Wies Moens als “propagandawapen” voor Van Severen door lezingen te geven in Nederland in 1933 laten zij echter onvermeld en dat is onterecht. Wies Moens was namelijk wel degelijk degene die in ieder geval inzake Bruning en Michel—en daarnaast wellicht ook nog inzake Voorhoeve—hun lidmaatschap van het Verdinaso bewerkstelligd heeft. Voorhoeve werd namelijk al lid op 11 november 1933[165] en Ernest Michel schreef kort daarvoor al op 22 oktober 1933:

---

163 L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 334.

164 Raymund Bruning, ‘Henri Bruning in zwart wit’, http://home.iae.nl/users/tbruning/1.HBinZwart&Wit.htm (21-8-2006) [2003] , 7

165 NIOD, inventarisnummer 168a (archief van het Verdinaso Nederland), stuk 1g. Brief van Ernst Voorhoeve aan de leiding van het Verdinaso, 11-1-1933.

" Naar aanleiding van de door WIES MOENS aan mij gezonden brochures inzake het Verdinaso, verklaar ik hiermede, geheel akkoord te kunnen gaan met het program van het Verdinaso en beteken ik (...) dat ik voor dit prachtig, groots, zuiver en sterk Ideaal met heel mijn persoon, naar geest en lichaam, paraat wil staan."[166]

Waarschijnlijk is het dan ook zo dat de Vlaamse dichter met een Nederlandse lezing in oktober 1933 het (passief) lidmaatschap van de mannen had bewerkstelligd. Toch moet voor het politieke activisme van de vrienden het bezoek van Van Severen aan Nederland een beslissende rol hebben gespeeld. In ieder geval was het zo dat Henri Bruning, toen hij Van Severen in 1934 persoonlijk toehoorde in Amsterdam, verklaarde, "direct gevoeld te hebben op een uitzonderlijk mens te zijn gestoten. (…) Voor hem was Dietsland [de door Van Severen voorgestelde 'hereniging' van Vlaanderen en Nederland – MW] op dat moment nog een avontuur. Het was echter een avontuur dat hij prefereerde boven het 'vale realisme van Colijn'."[167]
Henri Bruning had met Van Severen—misschien tijdens het bezoek van de Belg aan Amsterdam begin 1934—gesproken over Michel en Voorhoeve[168], toen zijn twee mederedacteuren van het blaadje De Christophore. Dit blad was sinds juli 1933 de opvolger geweest van De Paal—een eveneens door hen geleid streng katholiek blad vol kritiek op de slapheid en burgerlijkheid van de katholieke samenleving van toen—dat rond 1930 binnen een jaar na de start ter ziele was gegaan[169]. Graag wilde Van Severen ook met Brunings artistieke vrienden kennis maken en zo geschiedde. Voorhoeve beschreef later zijn *love-story* met Van Severen als volgt:

"Omstreeks 1932 maakte ik door een van mijn vrienden kennis met de uitgaven van het Verbond van Dietse Nationaalsolidaristen. (…) Ik werd dan ook in het jaar 1933 lid van het Verdinaso, hoewel slechts belangstellend lid, omdat alleen de werkelijk waarneembare gestalte ener beweging en de persoonlijke kennis van hare leidende figuren vermogen mijn geestdrift te wekken en mij tot medewerker, tot werkend lid te kunnen maken. (…) De rede van Van Severen [in de eerste weken van 1934 – MW] en zijn persoon wekten in mij een enthousiasme op, als ik zelden in mijn leven ondervonden heb. In de pauze liet Van Severen zich een van mijn vrienden [Ernest Michel – MW] en mijzelf voorstellen, omdat hij van ons als kunstenaars en publicisten gehoord en gelezen had. Daartoe uitgenodigd, hebben wij tot diep in de nacht met Van Severen gesproken over politieke en andere vraagstukken. De helderheid van zijn geest, zijn uiteenzettingen en zijn antwoorden, zijn realisme tegenover politieke en andere vraagstukken, de schoonheid van zijn visie en de vertolking daarvan, zijn mensenkennis en zijn levenskunst maakten op mij een geweldige indruk. Van Severen nam stormenderhand bezit van mijn persoon en ik ben nooit zo gelukkig geweest dan in de jaren, die ik met hem mocht samenwerken. Er ging een elektriserende invloed van deze man uit, die tot onvermoeibaar werken in dienst van zijn zaak, van zijn idee prikkelde, die mij voor deze man een nooit aflatende bewondering gegeven heeft."[170]

Van Severen—sterk verlegen zittend om cultureel kader voor de Nederlandse tak van het Verdinaso—aarzelde na zijn Nederlandse rondreis niet lang. Hij maakte Michel en Voorhoeve gelijk belangrijk binnen de Nederlandse tak van het Verdinaso. Ernest Michel werd dan ook

[166] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1g. Brief Ernest Michel aan ploegoverste Dinaso-militie. Malden, 22-10-1933.
[167] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 334.
[168] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 164
[169] Ibidem, 83
[170] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten* 225-226. Brief van Ernst Voorhoeve aan zijn raadsman, november 1946.

in 1934 nog Rijkspropagandaleider en Ernst Voorhoeve werd Rijksorganisatieleider.[171] Henri Bruning kreeg geen leidende functie binnen het Verdinaso, maar zoals later gedemonstreerd zal worden, zou hij regelmatig pro-Verdinaso publicaties leveren en speelde hij achter de schermen een grote rol.

4.2 Dinaso's in Groesbeek

Michel en Voorhoeve gingen wel tot actie over en wel op 3 februari 1934 in Groesbeek, waar een vergadering belegd werd onder leiding van *local hero* Voorhoeve en met Michel als aanwezige.[172] De gehouden toespraak op deze vergadering —de allereerste van Voorhoeve als Dinaso—is behouden gebleven in archieven en wat Voorhoeve zoal vertelde is interessant te noemen. Hij zei:

"Arbeiders van Groesbeek (…) Ik houd vanavond een politieke vergadering die tegen den wil en het streven van de Nederlandse geestelijkheid ingaat. Waarom doe ik dat? Omdat ik daartoe het recht en de plicht heb. Het recht daartoe heb ik omdat volgens de uitdrukkelijke leer van de kerk iedere katholiek geheel en al vrij is iedere politiek aan te hangen die niet in strijd is met de katholieke leer. Den plicht daartoe heb ik, omdat ik Uwe ellende ken, Uw nood, Uw armoede, Uw moedeloosheid en van den andere kant het schandelijke misbruik dat de kapitalisten maken van Uw stemrecht."[173]

Wat hij met dit misbruik van het stemrecht bedoelde werd al gauw duidelijk:

"Zegt men U vanaf den preekstoel: ge moet stemmen op nr. 1 van de lijst der R.K. Staatspartij? Neen, want dat zou een regelrechte overtreding zijn van den Pauselijke wensen. Men doet dat, zoals ik dat vorig jaar nog in onze Groesbeekse kerk hoorde: "Als goede katholieken moeten wij de leiding der bisschoppen volgen. Zij wensen dat wij op de katholieke lijst zullen stemmen, dus alle katholieken stemmen op nr. 1 van de lijst der R.K. Staatspartij. Denkt er wel aan, beminde gelovigen, eenmaal zult ge aan uwen Eeuwigen Rechter rekenschap hebben af te leggen over het vakje dat gij bij de verkiezingen zult hebben roodgemaakt. Hoe begrijpt het volk dat? Ge zegt en ge hebt de bedoeling goed begrepen: een katholiek moet stemmen op nr. 1 der R.K. Staatspartij, anders zou het er met zijn eeuwige zaligheid wel eens heel beroerd uit kunnen zien."[174]

Deze vergadering had een aanzienlijk effect. Er waren driehonderd aanwezigen en na afloop meldden negenenvijftig Groesbeekenaren zich aan als lid.[175] Van dit enthousiasme voor Van Severen, was echter niet iedereen onder de indruk. Zo vond een Amsterdamse activist in de beweging van fundamentalistisch georiënteerde katholieke jongeren—Hubertus Cuijpers jr.—dat Van Severen zijn redes vertolkte in 'een waarlijk beschamende beginnelingentaal.'[176] In het *Aristo-* van Lutkie, toch niet bepaald een antifascistisch blad te noemen, gaf hij dan ook een heel andere reden voor het succesje van het Verdinaso in Groesbeek. Voorhoeve had

---

[171] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 335.

[172] Jan Creve, 'Dinaso-huizen in Vlaanderen en Nederland, (deel 2)' in *Jaarboek Joris Van Severen*, 2 (1998), http://www.geocities.com/spyspiderjones/jvs/jaarboek/2_7.html (21-8-2006).

[173] Algemeen Rijksarchief. Ministerie van Justitie. Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging. Inv. Nr. 66950. Inleiding door Ernst Voorhoeve van vergadering op 3-2-1934 in Groesbeek.

[174] Ibidem

[175] Jan Creve, 'Dinaso-huizen in Vlaanderen en Nederland, (deel 2)' in *Jaarboek Joris Van Severen*, 2 (1998)

[176] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 336.

gewoon zijn via Don Bosco opgebouwde sociale kapitaal onder de bevolking omgezet in politiek kapitaal voor Van Severen. Hij schreef:

"Trekken we nog even van Nijmegen over de zeven heuvelen naar het nieuwste Dietse genadeoord, Groesbeek, waar zich na een rede van Ernest Michel en Ernst Voorhoeve niet minder dan 59 inwoners opgaven als lid van het "Dinaso". Is de oorzaak van dit allergrappigst voorval gelegen in een plotseling opwellen van Diets bloed, een wakker schudden van Diets onderbewustzijn, een " leibhaftig zitieren" der Dietse volksziel? Of zou alleen door de populariteit welke zich de laatstgenoemde bij de ietwat merkwaardige Groesbeekse bevolking heeft verworven, deze onverwachte Dinaso-*Vorstoss* te verklaren zijn?"[177]

4.3 Ernest Michel en de Dinaso-propaganda

Waren de wervingsactiviteiten van Voorhoeve intensief, die van Michel waren dat evenzeer. Hij had in 1934 intensief contact met Van Severen, die hoge verwachtingen van Michel had en hem overal in Vlaanderen liet spreken. De Vlaming noemde Michel "een man die naar mijn innigste overtuiging geroepen is om een grote rol te spelen in den grootsen strijd dien wij hebben aangepakt ter verstiging van het eerste Dietsche Rijk." Michel verwierp op zijn beurt zijn vroegere werk "als tuchtloze, ongebonden, verspilde energie, waarmee ik voor niemand iets reëls bereikt heb."[178] Hij schreef over dit onderwerp een brief aan Bruning in datzelfde jaar. Het was volgens hem het beste, dat zij als vriendentrio hun religieuze kritiek van de jaren daarvoor lieten voor wat ze was:

"Een leerschool van wat wij NIET (niet zóó) hadden moeten doen. Ik ben óók tenslotte <u>in dit</u> in diepster ziel met Joris Van Severen eens: "als ge bisschop wilt worden...," kun je dat doen, (...) Ik geloof in laatste instantie dat WIJ inderdaad dáár niet dié roeping hadden noch hebben. Pater Van Sante wel. WIJ NIET. Zoals Pater Van Sante zelve ook zeide eens aan Ernst Voorhoeve in Keulen: "Jullie doet daar in de Christophore [zoals gezegd een door het vriendentrio samengesteld streng katholiek blad vol met katholiek-fundamentalistische ideeën en kritiek op slappe katholieken - MW] nu een taak, die jullie niet toekomt, n.l. kerkelijk reformatorisch werk, dat alleen aan de Hiërarchie en de door deze aangewezen personen is voorbehouden."[179]

Michel maakte het dan ook op last van Van Severen weer goed met de bisschop van Den Bosch, door te herroepen wat hij geschreven had in Neo-communisten, waarna zijn 'interdict' werd opgeheven. Zoals gedemonstreerd deed hij dat omwille van de door hem als wijsheid geïnterpreteerde aanbeveling van Van Severen om daarmee op te houden, maar of Van Severen op zijn beurt zich zoveel zorgen maakte om het zieleheil van Michel is de vraag. Wellicht wilde Van Severen gewoon rust in de tent en was hij "niet van plan zijn Dietsche idealen te laten compromitteren door een conflict met het kerkelijk gezag."[180]
De verhoudingen tussen Van Severen en de Nederlanders waren duidelijk. Aan de ene kant werd door Michel Van Severen in dat beginjaar consequent als "beminde Leider" aangeduid in de correspondentie.[181] Van Severen op zijn beurt communiceerde met Michel in een *coole*, "harde" schrijf- en presentatiestijl, die contrasteerde met de dweperigheid van zijn jeugdjaren

---

[177] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 131
[178] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 335-336
[179] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 8c. Brief Ernest Michel aan Henri Bruning. Malden, 8-11-1934.
[180] Ton Oostveen, 'Ernest Michel. De wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier in *De Tijd*, 43.
[181] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 8c. Brief Ernest Michel aan Henri Bruning. Malden, 8-11-1934.

en die vooral bestond uit het bondig geven van orders met zoveel mogelijk soberheidsbetrachting. Zo legde hij zijn "werkwijze" als leider van het Verdinaso als volgt uit aan discipel Michel: "Aan het hoofd van de organisatie staat de leider. Ik heb verschillende ministers laat me zeggen. (...) Ik neem uw departement. De propaganda dirigeer ikzelf in haar geheel. (...) Gij doet op dit gebied niets zonder mij op voorhand van alles op de hoogte te houden."[182] Van Severen wenste—dat blijkt wel uit het voorgaande—dus maar een kapitein op zijn schip te dulden. Dat werd hijzelf pas onbedreigd, toen hij enkele maanden na zijn bezoek aan Nederland de nummer twee van het Verdinaso—Wies Moens—de beweging uitjoeg door zijn befaamde (of wellicht beruchte) nieuwe marsrichting.

4.4 Wies Moens

Wies Moens is al eerder ter sprake gekomen als belangrijk redenaar voor het Verdinaso en—vanwege zijn naoorlogse gevangenschap in de eerste wereldoorlog—als martelaar van de Vlaamse zaak die met nationalistisch proza schreef en dichtte voor het vaderland. Ook was hij in 1933 tot het Verdinaso toegetreden. Hij was erin geslaagd om het vriendentrio de eerste stappen in de richting van de beweging van Van Severen te doen zetten.
Wat Moens ook deed in die beginnende jaren van het Verdinaso, was een blad uitgeven, *Dietbrand* genaamd.[183] Dit blad wilde een tijdschrift zijn dat fungeerde als "een wegwijzer naar de diepste gronden van de eigen Volks-aard, naar de lichtende zekerheid van eigen Volks-bestemming, uit alles wat in de loop der tijden het bewustzijn daarvan heeft vervaagd, verdrongen en uitgeroeid." Kunstenaars dienden in zijn ogen " hoeders te zijn van de heilige schatten van het Volksleven, wakers bij het heiligdom der Volksziel." Dit geschiedde echter niet meer bij veel kunstenaars, want deze taak vonden "deze elkaar verdringenden eendagsvliegen van de mode-roem een gruwelijk anachronisme" en Moens wond zich daar enorm over op:

> "Zijn zij geen wereldlingen, en ontwerpen de befaamdsten niet hun romans in de sleepingcars der grote internationale lijnen? Cosmopolieten noemen zij zich! Hun "cosmos" is overal dezelfde: de vier wanden van een schemerige bodega, waar boven het verschraalde restje van dubieuze Porto de intieme schandelen worden gefluisterd en esthetische systemen in elkaar worden gezet als kaartenhuis. Gewis zijn zij allemaal democraten."[184]

Dit sterke tamboereren op de eigenheid van in dit geval vanzelfsprekend de *Dietse* volksziel door Wies Moens, tegen modieus modern gedoe in ging gepaard met een wellicht bij het vriendentrio verwantschapsgevoelens verwekkende extreme religiositeit en een sterk ethisch gericht besef van kunstenaarsschap.[185] Weinig verbazing hoeft het dan ook te wekken dat de voor het vriendentrio in de jaren twintig belangrijke Pieter Van der Meer de Walcheren er veel aan deed om deze Vlaming dan al bij hen aan het voetlicht te brengen.[186] Toch zouden ze Van Severen en niet Moens volgen in het conflict dat ontstond. Wat was er gebeurd?

---

[182] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 8c. Instructies van Van Severen aan Ernest Michel, 30-4-1934.
[183] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 112-113
[184] Ibidem
[185] Geert Buelens, *Een avantgardist is (g)een groep. Over de wankele avantgardestatus van de flaminganten tijdens het interbellum* (2002), 96-98.
http://www.dbnl.org/tekst/buel002avan01_01/buel002avan01_01_0001.htm (22-8-2006)
[186] Jan de Ridder, 'Meer de Walcheren, Jhr. Petrus Balthasar Albertus van der (1880-1970)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*.
http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/meer_de_walchren (22-8-2006)

4.5 Nieuwe marsrichting

In augustus 1934 hield Van Severen een rede in Izegem waarin hij een—later op 7 oktober op de landdag van het Verdinaso bevestigde—nieuwe marsrichting aankondigde'.[187] Hij achtte het denken in termen van Groot-Nederland—het samenvoegen van Vlaanderen en Nederland—een politieke onmogelijkheid en vond nu dat "de enige kans voor de toekomst lag in een nieuwe bundeling der zeventien gewesten [gebaseerd op de 17 gewesten van het vroegere zestiende-eeuwse Bourgondische rijk onder Karel V – MW], een rijk dat met de Benelux-landen samenviel"[188] De Dinaso's zouden nu in de drie afzonderlijke landen de macht gaan veroveren om vervolgens gezamenlijk te komen tot imperiumstichting. Dit leidde natuurlijk tot conflicten:

> "Van Severen besefte wel dat zijn afwijzing van Groot-Nederland en Vlaams-Waals federalisme hem een fiks deel van zijn flamingante aanhangers zou kosten. (…) Moesten zij toehoren de haat tegen België uitspuwen en dat vervloekte land, zolang een groter geheel nog toekomstmuziek was, in zijn huidige toestand aanvaarden?"[189]

Wies Moens vond van niet en stapte samen met onder meer Herman Bruch—dezelfde man die vroeger noch met Wichmann, Michel en de Brunings fascistoïde brochures had

uitgegeven—uit het Verdinaso. "De massa van de dinaso's bleef echter, evenals de voormannen van het Verdinaso in noord-Nederland, Bruning, Voorhoeve en Michel, aan Van Severen trouw. Na het bedanken van Moens deed de leiderscultus pas goed zijn intree."[190]

Het relatieve succes van de nieuwe marsrichting—er waren maar weinig uittredingen—bewees wat voor een ongelooflijk charisma Van Severen gehad moet hebben. Immers, oncharismatische leiders zouden door zulke drastische beleidswijzigingen niet wegkomen met een even geringe schade als Van Severen. Toch viel er daarnaast wel degelijk—redenerend vanuit de persoonlijkheid van Van Severen—een logica te bespeuren bij Van Severens zwenking.

Van Severen had namelijk nooit zoveel moeten hebben van het pro-Germaanse, anti-Franse sentiment dat de hoofdstroming van de Vlaamse beweging kenmerkte, ook niet in de periode voor de nieuwe marsrichting. Zijn intellectuele helden—Bloy en Maurras—waren immers Fransen. Ook in zijn vrouwenvoorkeur had hij het niet zo op Vlaamse vrouwen. Vlaamse meisjes zonder "latinité" interesseerden hem niet. Hij vond dat een vrouw alle kwaliteiten moest hebben van een Parisienne[191] en kwam daar maar eens op bij volgens hem—althans, zo zei hij in privé-gesprekken—een slavenmentaliteit bezittende Vlamingen.[192] Zijn uiteindelijke vrouwenkeuze, waar hij het jaren mee zou uithouden, was er een die ontstond in een Brusselse

[187] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 403-404.
[188] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 132-133.
[189] Ibidem, 133
[190] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 405.
[191] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 78
[192] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 404.

salon en was de beeldschone surrealistische schilderes Rachel Baes(zie foto vorige bladzijde[193]). Zij was Franstalig, maar van vaderskant Vlaams.[194] Dit was een heftige affaire (Baes was al getrouwd met de journalist Robert Leurquin, die volgens sommigen model heeft gestaan voor de stripheld Kuifje[195]) die Van Severens weinig Teutoonse persoonlijkheid en zijn stiekeme kosmopolitisme noch maar eens onderstreepte.

4.6 Problemen tussen Ernest Michel en de Dinaso-beweging

Had Van Severen met zijn nieuwe marsrichting al de nodige turbulentie veroorzaakt in de Verdinaso-gelederen in het voor deze geschiedenis lange jaar 1934, gekibbel in de Nederlandse tak kwam daar aan het einde van het jaar ook nog bij. Michel bleek namelijk niet goed te functioneren als propagandaleider vanwege zijn in dit verhaal al gedemonstreerde instabiliteit.[196] Zo kreeg hij een conflict met Henri Bruning, omdat deze—terwijl Van Severen het liefste alle schrijfactiviteiten van de vriendengroep in dienst van het Verdinaso zag—voor Aristo wilde publiceren, een tijdschrift dat Michel bestempelde als anti-Diets.[197] Michel schreef daarover aan zijn vriend: “Ik begrijp uit je doorlopend en blijvend afwerende houding, alsmede je blijvende reserves van die individualistische vrijheden die ten enenmale onverenigbaar zijn met het Verdinaso—dat het Verdinaso geen reële staat op je kan maken.” Hij vond dan ook dat Bruning maar niet meer ingezet moest worden voor Verdinaso-activiteiten en deelde hem mede: “Je kunt menen dat je “standpunt” in dezen nobeler, edeler en aristokratischer is dan het mijne, je moge hierin door je vrouw in een misplaatste trots gestijfd worden, het blijft mij al gelijk wat je er van meent en zegt.”
Een niet bepaald met tact gezegende Michel komt hierin naar voren en ook een Michel die overdreven autoritair te werk gaat, wellicht ook vanuit een minderwaardigheidsgevoel ten opzichte van zijn intellectueel superieure vriend. Hoe het ook zij, uiteindelijk vertrok Michel als propagandaleider in 1935 en werd hij opgevold door Voorhoeve, die nu de functie van propagandaleider en rijksorganisatieleider in zich had verenigd en daarmee duidelijke de leider werd van de Nederlandse tak.[198] Michel bleef echter wel lid, al zou ook daar in 1937 ook een eind aan komen. Wat bewerkstelligde dit einde?
Gedemonstreerd is al dat Michel een man was die nergens echt vast gesetteld raakte, die daar ook totaal niet voor geschikt was. Journalist, kloosterling, dichter, schrijver, pamflettist en propagandaleider, hij was dit alles, maar nooit voor lang. Zijn aard had hier alles mee te maken. Michel was een beroepsrusteloze en daarom weliswaar iemand die heel inconsequent van passies kon veranderen, maar ook iemand die heel consequent juist bij voortduring zoekende was en dan niet een beetje, maar volledig. Hij hield zich zijn hele leven aan zijn gedicht in zijn in 1929 verschenen dichtbundel Zwarte Verzen, waarin hij zei:

Ik heb in opstand en verzet
mijn heerlijk leven op het spel gezet
en ik veracht het hedendaagse dichterlijk gedroom:
te lui, te laf en te loom
te levenloos en leeg voor wezenlijk geluk[199]

---

[193] *Rachel Baes* op http://www.angelfire.com/psy/tgg_earth/rbaes.html (22-8-2006)
[194] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 213-214.
[195] Raamtheater, *De nacht leek wel een verzinsel*, http://home.tiscali.be/yuc-eduard.cabuy/rt/producties/nacht_leek_wel_een_verzinsel.htm#tintin (22-8-2006)
[196] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 336.
[197] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1g. Brief Ernest Michel aan Henri Bruning. Malden, 16-12-1934.
[198] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 336.
[199] Ibidem, 80.

Het was misschien wel deze voortdurende behoefte om in opstand en verzet je heerlijke leven op spel te zetten omwille van iets hogers, dat hem dreef tot een breuk met het Verdinaso en met Van Severen in 1937. Hij schreef in ieder geval in een verantwoordingsbrief over zijn breuk, dat hij ten tijde van zijn werkzaamheid als Dinaso nimmer in laatste instantie zijn “diepste en waarste zelf (...) geven kon. Juist de bodem van mezelf bleef altijd bij alles afwezig (die bodem, dat diepste, kon ik alleen geven aan iets bóven-wereldlijks).”[200] Oftewel, zijn oorspronkelijk religieuze vloed had zijn rechten hernomen en zijn politieke getij doen verlopen[201], maar er was meer. Er was namelijk ook kritiek van Michel op de *persoon* Van Severen en juist dat vonden zijn vrienden natuurlijk verschrikkelijk. Daarbovenop wilde Michel wilde nog eens graag een verantwoording sturen aan Roeping of Aristo over zijn uittreden, zodat zijn motieven daarvoor gepubliceerd kon worden. Dat gebeurde echter niet, mede door interveniëring van Bruning en Voorhoeve bij Lutkie en Roeping-hoofdredacteur Knuvelder. Beiden stonden niet onsympathiek stonden tegenover het Verdinaso en wilden dus wellicht aan de zwartmakerij van Van Severen niet bijdragen.[202] Desondanks is de kritiek van Michel—die opvallend te noemen is—bewaard gebleven in de archieven. Hij vergeleek de Christelijkheid van Van Severen, die dan midden in de affaire met Rachel Baes zat, met

> “die neger, die men een mooi Maria-plaatje gaf, en die, het interpreterend, aan iedereen liet zien hoe mooi de koningin in Holland eruit ziet, wetend dat inmiddels tegelijkertijd bij ervaring dat als hij dat plaatje laat zien, zonder commentaar, de “blanke christenen” hem onmiddelijk gunstig gezind zijn.”[203]

Henri Bruning en Ernst Voorhoeve waren zeer teleurgesteld in hun vriend. Bruning vermoedde dat Michels vertrek niet met Van Severen of boven-werelds idealisme te maken had, maar met een noodsprong. Hij dacht dat de straatarme Michel aldus bisschoppelijk subsidie wilde verkrijgen.[204] Voorhoeve, sowieso een primair reagerende man, die regelmatig beweerde dat “achter een goed glas bier de mens eerst volkomen zichzelf wordt,”[205] vond Michels verantwoording “het burgerlijk-sluwe pleidooi van een Joodse advocaat.”[206] Michel zelf vond in ieder geval na de botsing met de club van Van Severen, dat hij een missie had voor de buitenwereld, namelijk waarschuwen voor de gevaren van het fascisme. Daarom bracht hij in 1938 een afzonderlijk geschrift uit en vertelde daarin, dat

> “alle fascistische suggesties over de zogenaamde ‘grootheid’ van de mens in zichzelf funest waren en vele jonge geesten naar een zeer aberratieve, onware en hoogmoedige wijze van denken en leven voerden. Bovendien kreeg het prachtigste program eerst waarde door de wijze van uitvoering. Dit hing af van de persoon van de dictator. Wanneer deze leider in beginsel niet christelijk leefde en dacht, kon hij niets in christelijke zin interpreteren. (...) Daarom sprak hij de hoop uit, dat jonge christenen, die zich reeds in de machtsgelederen van veel christelijks belovende fascisten hadden ingelijfd, op het moment, dat zij overtuigd raakten van de hier uiteengezette waarheid, de moed zouden hebben ‘volstandig in het licht hunner overtuiging te treden zonder aanzien van personen, van vriendschappen en liefdes.”[207]

---

[200] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 60
[201] Ibidem, 59.
[202] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 336
[203] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 8d. Bewaarde kopie van stuk dat Michel in Aristo en Roeping wilde publiceren.
[204] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 8d. Brief van Bruning aan Voorhoeve, Bergen, 25-6-1937.
[205] Pierre H. Dubois, *Memoranda. Hermetisch en besterd. Literair leven in jaren van onrust.* (’s Gravenhage 1987), 79.
[206] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 8d. Brief van Voorhoeve aan Bruning, 24-6-1937.
[207] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 337.

Het moge duidelijk zijn dat Michel hier verwees naar de in zijn ogen onchristelijke levensstijl van Van Severen, terwijl hij vond dat zijn positieve rol als klokkenluider navolging verdiende. Hijzelf zou twee jaar later echter tot de NSB toetreden.[208]

4.7 Dinaso-discours

Nadat Voorhoeve in 1935 de definitieve leider werd van het Verdinaso-Nederland, Michels hoofdrol was uitgespeeld en Van Severen in België zonder Moens de beweging leidde, waren de verhoudingen duidelijk en trad er een zekere stabiliteit op in de beweging. Tijd is het dan ook, om aan de hand van een aantal schrijfsels uit de periode van na de nieuwe marsrichting het ontstane discours van het Verdinaso te demonstreren.
Om te beginnen is het wijselijk om duidelijk te maken dat het vriendentrio van meet af aan met antisemitische retoriek propaganda voerde voor het Verdinaso en dat alledrie de vrienden dat deden. Zo zei Michel op de landdag van de Dinaso's in 1934 dat Nederlanders moesten leven onder "een regime dat uit Joods volk is ontstaan en ons door echte Joden is opgelegd. Een regime van Oosterse subjectiviteit, dat geheel tegen onze Westerse nuchterheid, intelligentie en objectiviteit indruist.[209]"
Ook Voorhoeve had zulke meningen over de Joden. Een voorbeeld ervan vormt bijvoorbeeld de briefwisseling die zich tussen de Dinaso Ruhe—een arts uit Hilvarenbeek—en Ernst Voorhoeve ontspon in 1934. Het betrof een discussie die van zulk een zuiver alledaags communiceren over het antisemitisme in die tijd lijkt te getuigen, dat het niet weergeven ervan zonde zou zijn. Ruhe schreef:

> "De inhoud van *Hier Dinaso* [het lijfblad van het Verdinaso – MW] uit de laatste maand bevalt mij allerminst. (…) Er wordt daar op allerlei gebied haat gezaaid en dat staat mij tegen. Vooral bedoel ik Jodenhaat. (…) Ik ben geen Jodenvriend en ken het verschil tussen Jood en Duitser en Chinees. Ik weet dat er onder Joden veel intriganten zitten, misschien nog meer dan onder ons eigen volk. En ik weet dat in de Joden de neiging is om Christendom en Christenvolkeren te beheersen en te vernielen. Maar haten mag en kan ik niemand, of niets tenzij het kwaad zelf, maar nimmer mijn medemensen."[210]

Michel—aan wie de brief van Ruhe aanvankelijk gezonden was—zond deze brief gelijk door aan Voorhoeve, met daarbij het commentaar: "Het zou goed zijn, dunkt me, hier eens een principieel antwoord op te geven.[211]" En zo geschiedde. Voorhoeve gaf zo snel mogelijk een principieel antwoord:

> "Onze actie tegen de Joden staat u tegen. Waarom nu eigenlijk! (...) Had Jezus niet , ten einde raad, met een geesel de hardnekkige bedrijvers van het kwaad uit de tempel geranseld? Wij zijn helaas nog slechts toe aan de bestrijding met de wapenen van de geest. (...) Uit de aard van de zaak zullen de Joden tot de eersten behoren, die geslagen worden: uit liefde tot ons volk en in laatste instantie ook tot hun eigen heil! De <u>weinige</u> fatsoenlijke Joden zullen in Dietschland mogen leven, hoewel onder scherp toezicht van de staat."[212]

---

[208] Ibidem
[209] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 344.
[210] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1g. Brief A.M. Ruhe aan Ernest Michel, 24-9-1934.
[211] Ibidem
[212] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1g. Brief Ernst Voorhoeve aan A.M. Ruhe. Groesbeek, 30-9-1934.

Ruhe vond het na deze reactie toch nog de moeite waard om met Voorhoeve de discussie aan te gaan. Hij repliceerde:

> "Redenen om hen [de Joden – Mw] te haten als "dé bedrijvers van het kwaad kan ik niet zien. (...) Men is er toe gekomen en ik heb dat destijds zelf in Amsterdam zien gebeuren, toen een aantal overigens heel goede mensen (...) zwaar onder de invloed van Hitleriaanse literatuur waren gekomen."[213]

Het Verdinaso moest zich dus niet inladen met deze door Hitler opgedrongen classificeringen van de Joden als personifactie van hét kwaad, aldus Ruhe. Voorhoeve dacht hier echter anders over. Hij adviseerde Ruhe om toch eens goed tot zich door te laten dringen wat de Joden in hun Talmud—hun exegese van de Torah—hadden opgeschreven en kwam met een (valse) tekst op de proppen. Hij citeerde: "De Messias zal hergeven aan de Joden het oppergezag. Alle volkeren zullen hun dienen, iedere Jood zal 2500 slaven hebben. In die dagen zullen alle volken het Joodse geloof omhelzen en alle Christenen zullen uitgedelgd worden."[214]
Opvallend is in deze dat het meer klassieke anti-judaïsme de boventoon voert bij Voorhoeve en Michel en niet het op nazistische rassenleer gebaseerde antisemitisme. Vergelijkingen van Joden met ratten en insecten zijn er niet. Dat zij echter in het Jodendom een groot gevaar zagen viel niet te betwijfelen. Dit gevaar was echter eerder geïntegreerd met andere "gevaren" dan dat het gezien werd als hét gevaar. Gezien kan dit worden in een artikel van Henri Bruning, gepubliceerd in Aristo in 1935, toen Van Severen daar klaarblijkelijk—Michel was inmiddels weg als propagandaleider—wél toestemming voor gaf.
Hij schreef in het politieke essay *De Dietsche strijd* over een dreigend tijdperk dat de wereld te wachten stond en haalde met instemming een analyse aan van de befaamde Nederlandse historicus Huizinga uit diens boek *In de schaduwen van morgen.* Huizinga had daarin over de dreigende situatie van die angstige jaren dertig geschreven met profetische woorden over

> "kwesties van nationale minderheden, onmogelijk getrokken grenzen, verbod van natuurlijke aaneensluiting, ondragelijke economische verhoudingen. Elk van die toestanden slechts verdragen in een exasperatie, die evenzovele haarden maakt, waaruit ieder ogenblik de vlam kan opslaan."[215]

Met dit cultuurpessimisme had hij Bruning geïnfecteerd, die dreigend betoogde:

> "Beschouwt men ons volksbestaan, hoe het economisch ontredderd, maatschappelijk ontwricht, politiek verloederd, staatkundig ontzenuwd, territoriaal gehalveerd, cultureel, zedelijk, financieel door Juda doorwroet, door een plutocratie getyranniseerd, militair belachelijk, internationaal (beledigend en burlesk) een speelbal werd—tot de vernedering van een verscheurd territorium; beschouwt men onze positie, geopolitisch, tussen de ons omringende Mogendheden Duitsland, Frankrijk, Engeland (Frankrijk dat noordwaarts dringt, Duitsland dat westwaarts dringt, het Britse imperium dat ons als *zijn* grens op het continent wenst te "behouden"); beschouwt men ons volksbestaan, direct betrokken (door onze koloniën) bij de imperialistische dreiging van een expansie-zoekend Aziatisch eilanden-rijk, en, indirect, als déél van *Europa*, nogmaals door een zich unifieerend en heerszuchtig Azië bedreigd; beschouwt men onze ligging in dit historische ogenblik waarin een Sovjet-dictatuur de vernietiging bewerkt der West-Europeese christelijke cultuur, en hoe zij deze van binnenuit

[213] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1g. Brief A.M. Ruhe aan Ernst Voorhoeve. Hilvarenbeek, 17-10-1934.
[214] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1g. Brief Ernst Voorhoeve aan A.M. Ruhe. Groesbeek, 19-10-1934.
[215] Henri Bruning, 'Dietsche Strijd,' in *Aristo*, 5(1935), 403.

grimmig-systematisch, listig, hardnekkig, brutaal en cynisch bezig is te ontwrichten, hoe zij deze van buiten af door de vorming van een staatkundig en militair-weergaloos machtsapparaat bedreigt, hoe zij de laatste acte van dit vernietigingswerk voorbereidende is; beschouwt men, hoe ook wij als christelijke natie, ons aandeel zullen moeten leveren in de afweer van ook déze naderkomende catastrofe, in "de verdediging van het Westen"—beschouwt men al de problemen, waarvoor ons land in dezen tijd gesteld werd, sámen, dan beseft men (...) hoe de enige die hier scheppend, ordenend, beslissend en réddend kan handelen (opnieuw vormen) alleen het scheppend genie van den universelen, onafhankelijken, én, als ik het zo zeggen mag, *imperialen* STAATSMAN is."[216]

Die staatsman was natuurlijk Van Severen[217] en niet de voorman van de NSB, Mussert. Over hem had Henri Bruning weinig goeds te melden. Hij vroeg zich af:

"Wáár bewees Mussert situaties te beheersen? Waar heeft hij een beslissend probleem opgenomen? Nérgens! Het NATIONALE probleem (de hereniging der Dietsche volksdelen in eenen Dietsche staat) verzwijgt hij—tenzij als een vaagjes aangeroerde (ongevaarlijke) wenselijkheid voor een verre toekomst: een wenselijkheid dus zonder consequenties voor dit héden: voor hém...! Het JODEN-probleem loochend hij; evenzo dat der VRIJMETSELARIJ. Met het aansnijden dezer drie problemen, om er dan harde en consequente daden tegenover te stellen, zou hij zijn massa's *verliezen*. Het probleem MASSA-REVOLUTIE beheerst hij dus evenmin. Zijn massa is het product van een uiterst vulgair gevoerde reclamecampagne, welke reclamecampagne steeds—vanaf den aanvang—"door eigen leden werd bekostigd." Men heeft dit laatste betwijfeld! Waarom? Het was toch duidelijk dat, vanaf den aanvang, de kapitalist "lid" was van deze "revolutionaire", "anti-kapitalistische" beweging! (...) Mussert bond zich aan handen en voeten; enerzijds aan de geldmacht, anderzijds aan zijn massa's: de twee tyrannen die hij nu juist had moeten weren, verachten: overwinnen."[218]

Gelukkig maar voor Bruning, dat hij behoorde tot een beweging waar—mede vanwege haar kleinschaligheid (het Verdinaso had in heel Nederland niet meer dan vijfhonderd leden[219])—helderheid en elitair denken de boventoon voerde in plaats van het vale massagebeuren. Hij kon dan ook schrijven dat Van Severen in zijn wijsheid al van meet af aan had gezien dat "het probleem der massa" anders opgelost moest worden dan binnen de NSB:

"Streng, onwrikbaar hield hij [Van Severen – MW] staande, tegen elke stroming, (ook binnen de eigen gelederen) in, dat als het gaat om de *hernieuwing* van een Volk, het voorlopig alleen gaan kan om de vorming van kleine kaders, keurploegen, om de vereniging van de keur en de adel van ons Volk tot een gedisciplineerd, gericht, overtuigd en bezield leger. Niet alleen omdat de massa eenmaal wel vanzelf komt: meeloopt, zoals zij met alles dat macht wordt eenmaal meeloopt, maar omdat dit de enig reëele weg is om dat instrument te scheppen waarmee de massa, wanneer zij komt toelopen, omgevormd en hernieuwd kan worden."[220]

Een straf voorbeeld van dit denken in de zin van dat de Dinaso's zichzelf bij uitstek keurploegen vonden, werd wel gedemonstreerd door het antwoord van Voorhoeve op een

[216] Ibidem, 403-404.
[217] Ibidem, 407 e.v.
[218] Ibidem, 407.
[219] Louis de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 1:Voorspel,* ('s-Gravenhage 1969) 392.
[220] Henri Bruning, 'Dietsche Strijd,' in *Aristo*, 5(1935), 410.

verzoek van een onnozele speldjesverzamelaar om een insigne van het Verdinaso. Deze verzamelaar uit Zeist had al insignes gekregen van Zwart Front, de NSB en wat *mainstream* partijen, maar van de mannen van Van Severen kreeg hij nul op het rekest. Wel was Voorhoeve zo aardig om hem vanuit Groesbeek een motivatie voor de weigering toe te zenden: "Het Dinaso-kenteken betekent voor ons teveel dan dat wij het zouden kunnen afstaan aan een verzameling."[221]

4.8 Stagnatie

Terugkerend van de microwereld der insignes naar het politieke macroniveau, moet geconstateerd worden dat de nieuwe marsrichting vanaf eind 1934 wel degelijk kwantitatieve stagnatie van het Verdinaso ten gevolg had. Door het persoonlijke charisma van Van Severen bleven velen binnen de beweging—in tegenstelling tot Moens en uiteindelijk ook Michel—maar nieuw bloed stroomde het Verdinaso niet zo eenvoudig meer binnen. Voorhoeve schreef hierover:

> "Verwonderlijk is het, dat het Verdinaso zich zo langzaam uitbreidde en dat er tijden van praktische stilstand waren. Snel *wilde* het verbond zich niet uitbreiden, omdat de leiding op het standpunt stond, dat de degelijkheid van de vorming van leden en kader de aktie moest beheersen. Onze zienswijze was tevens, dat elk sterk gewas langzaam groeit, maar het tempo was wel zeer gering. Ook concentratiepogingen, in het Zuiden door Van Severen, in het Noorden door mij ondernomen, hadden weinig of geen succes."[222]

Zelf dacht Voorhoeve dat de oorzaak van dit gebrek aan groei—überhaupt van het fascisme in Nederland—lag aan de relatieve welvaart van de bewoners van de Lage Landen, maar ook de concurrentie met andere bewegingen heeft waarschijnlijk een belangrijke rol gespeeld. Tijdens de Belgische verkiezingen van 1936—waar Van Severen principiëel niet aan meedeed—boekten *Rex*—een partij onder leiding van de katholieke Waalse fascist Degrelle—en het steeds meer autoritair geworden, uit de wrakstukken van de Frontpartij opgerichte *Vlaams Nationaal Verbond* zeer goede resultaten.[223] Hierdoor kregen zij en niet Van Severen de wind in de zeilen, al zou Van Severen nog op eliteniveau een comeback maken.
Ook in Nederland kwam het Verdinaso pas op de derde plaats als het ging om fascistoïde en nationaalsocialistische bewegingen, want de NSB en in mindere mate het *Zwart Front* onder leiding van de in Brabant actieve katholiek Arnold Meyer, waren beiden omvangrijker. Zo veroverde de NSB bij provinciale Statenverkiezingen in 1935 bijna acht procent van de stemmen[224], daarmee overigens het grootste electorale succes boekend dat in Nederland ooit door fascisten of nationaal-socialisten is behaald. Zwart Front, in feite de directe opvolger van wat Wichmann met De Bezem in de jaren twintig aan Nederlands fascisme gestart had, maar dan radicaler,[225] had datzelfde jaar dubbel zoveel leden als het Verdinaso, elfhonderd en dit aantal steeg daarna niet veel meer.[226]
Wat echter in Nederland misschien wel de belangrijkste reden was dat de NSB en de fascistische partijen niet een omvangrijke aanhang kregen, was de totalitaire rol die de

---

221 NIOD, inv. nr. 168a, stuk 10f. Brief Ernst Voorhoeve aan A.R. Kleyn. Groesbeek, 27-11-1935.
222 Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 227.
223 A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 338-339.
224 A.A. de Jonge, 'Mussert, Anton Adriaan (1894-1946)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/mussert (23-8-2006) [5-9-2003]
225 'A.A. de Jonge, 'Meijer, Arnoldus Jozephus (1905-1965)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/meijeraj (23-8-2006) [5-9-2003]
226 Willem Huberts, `Zwart Front' in http://nl.wikipedia.org/wiki/Zwart_Front (23-8-2006)

katholieke kerk slaagde te spelen in het interbellum in het verzuilde Nederland. Gedemonstreerd werd al dat Voorhoeve sterk ageerde tegen de religieuze dwang vanaf de kansel om op de RKSP te stemmen. In deze geest maakten de bisschoppen—waaronder de in fascistische kringen beruchte monsigneur Diepen van Den Bosch—bij de verkiezingen van 1937 duidelijk dat het niet stemmen op de RKSP door katholieken als een zonde zou worden beschouwd.[227] Het is vandaag de dag moeilijk voor te stellen, maar zulke maatregelen waren voor het laagopgeleide, strenggelovige en door verzuiling ook nog eens gedeeltelijk van tegengeluiden gespeende katholieke electoraat voldoende om toch maar op de RKSP te stemmen. Ook in België trouwens, waar Rex na 1936 sterk werd teruggedrongen doordat de aartsbisschop verbood om er nog op te stemmen.[228]

4.9 Zwart Front

Om weer terug te keren op Zwart Front: Meijers Zwart Front en Van Severens Verdinaso hadden wel wat overeenkomsten. Hun aanhang was grotendeels katholiek, zij pleitten beiden voor het creëren van Dietschland en hadden een gezamenlijke hekel aan de vaalheid van de NSB. Toch waren er ook verschillen tussen de bewegingen die een fusie onmogelijk bleken te maken. Ten eerste was het Zwart Front revolutionair. Het wilde zo snel mogelijk de macht veroveren, terwijl bij de Dinaso's meer het geleidelijke kweken van een elitecorps voorop stond. Ten tweede verstond Zwart Front onder Dietschland de samenvoeging van Nederland en Vlaanderen, terwijl het Verdinaso de hele Benelux op basis van de Bourgondische staatsconceptie wilde verenigen. Ten derde vonden zowel Meijer als Van Severen zichzelf de uitverkoren Leider en dat kon natuurlijk niet, twee kapiteins op een schip.[229]

Er waren echter ook zeer duidelijk culturele verschillen, die misschien wel een beetje samenvielen met de hedendaagse verschillen tussen SP en Groen-Links. Waar Zwart Front een sterk populistisch, bijna rapaillekarakter had, waren de Dinaso's een stuk elitairder. Met uitzondering van de Groesbeekers van Voorhoeve natuurlijk waren het toch wel een beetje grachtengordelfascisten. Dat kwam ook tot uiting in de wijze waarop Meijer en Voorhoeve zich over beider bewegingen uitlieten. Zo schreef Voorhoeve over het Zwart Front van de gesjeesde seminarist Meijer: "Bij Zwart Front hebben we te maken een boer, die zelfs te koppig en te zelfingenomen was om pastoor te worden; met misbakken heiligen en een troep lieve straatjeugd uit middenstandskringen, die het kankeren der ouders in baldadigheid omzet."[230]

En Meijer schreef over de Dinaso's aan een potentieel lid die hij graag bij Zwart Front wilde hebben:

> "In feite kan de Nederl. afdeling van het Verdinaso ook vrijwel niks bereiken. Het beperkt zich tot een groep gestudeerden. Op het volk kan het geen vat krijgen, tenzij op een of andere beperkte groep, die door dik en dun een hoogstaand iemand als bijv. Voorhoeve in Groesbeek volgt, omdat hij voor hun materieel welzijn veel gedaan heeft. Maar ze zouden, wanneer V. daar voorstander van ware geweest, ook communist geworden zijn."[231]

[227] G.R. Zondergeld, *Arnold Meijer en het nationaal front ,* 106.
[228] A.W. Willemsen, *Het Vlaams Nationalisme.* 343.
[229] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 145.
[230] NIOD, inv. nr. 168a, stuk 1h Brief Ernst Voorhoeve aan Melis. Groesbeek, 18-10-1935.
[231] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 146.

Desondanks was er wel degelijk wat interesse voor elkaar. Zwart Front zag—althans voor de nieuwe marsrichting—in de Dinaso's hun zuidelijke evenknie.[232] Uit het archief van het Verdinaso blijkt bovendien dat Voorhoeve in ieder geval een tijd de hoop moet hebben gekoesterd dat Zwart Front zich wilde laten invoegen in het Verdinaso, ook na de nieuwe marsrichting. Hij schreef in 1935 immers aan Henri Bruning:

"Gisteren kreeg ik een brief van Wouter Lutkie (…) Hij vroeg me het adres van Joris Van Severen. Hij wilde hem schrijven. Ik vermoed in verband met Zwart Front, waarmede hij relaties heeft.[233] Ik hoop vurig (en reeds lang) dat deze lieden voor het Verdinaso gewonnen worden (…) Ik vind het de enige groepering hier waar althans een strijdbare wil, eerlijkheid, en, ook, een zekere gerichtheid aanwezig is."[234]

Hoewel Lutkie, die naast het Zwart Front van Meijer toch zeker ook het Verdinaso een warm hart toedroeg, het graag anders had gezien en bemiddelingspogingen tussen beiden ondernam[235], kwam het echter niet tot een fusie.

4.10 De salonfähige Van Severen

De concentratiepogingen van Van Severen hadden in de tweede helft van de jaren dertig wat meer om het lijf. Terwijl de cultus rond Van Severen heftiger werd[236] begon hij binnen het Belgische establishment door zijn nu pro-Belgische koers enigszins aanzien te verwerven. In 1937 mocht hij zelfs ontbijten met de Belgische minister en naoorlogse socialistische premier Paul-Henri Spaak. Hij had met hem een uitstekend gesprek.[237] Ook liet hij de Dinaso's bij de landdag van dat jaar—daarmee vloekend in de Vlaamse kerk—marcheren achter de Belgische vlag[238]

Het flamingantisme ging hij vergelijken met "een zeer verdienstelijk toneelspeler die er niet toe kan besluiten het toneel te verlaten waar een drama zich afspeelt dat hij niet meer begrijpt en dat in alle opzichten zijn krachten te boven gaat." [239] De dreigende internationale situatie begon dan ook invloed op zijn denken uit te oefenen. Hij verkeerde nu ook in adellijke kringen, debiterend over het heil der natie[240] en pleitte voor een defensief militair akkoord tussen Nederland en België.[241] Ook zorgde hij ervoor dat het Verdinaso prominent deelnam aan de *Vereniging België-Nederland-Luxemburg*, opgericht in 1939, die zich ten doel stelde om de regeringen van Nederland, België en Luxemburg te helpen "in hun poging tot gemeenschappelijk samenwerken." De Dinaso's leverden namelijk de secretaris.[242] Deze vereniging—met veel prominente leden en ondersteunders—kan gezien worden als een voorloper van de naoorlogse Benelux.

---

[232] G.R. Zondergeld, *Arnold Meijer en het nationaal front ,* 99.
[233] Meijer was in 1934 redactielid geweest van Lutkies Aristo en daarnaast waren veel Zwart Front-leden medewerker van het blad—evenals dus ook de DinasoBruning, zie G.R. Zondergeld, *Arnold Meijer en het nationaal front,* p 78-79
[234] NIOD, invnr. 168a, stuk 1g, brief Voorhoeve aan Bruning, 5-3-1935.
[235] NIOD, invnr. 168a, stuk 1g. Briefwisseling tussen Melis en Voorhoeve, waarin verslag gedaan wordt van gesprekken tussen Lutkie en Vlaamse Dinaso's door Melis, die vermeldt dat Lutkie heeft beloofd zijn krachten in te spannen om Meijer gunstig te beïnvloeden.
[236] De Bruyne, *Joris Van Severen. Droom en daad,* 232.
[237] Ibidem, 218
[238] Ibidem, 226.
[239] Ibidem, 227.
[240] Ibidem, 229.
[241] Ibidem, 253.
[242] Ibidem, 270.

4.11 Splitsing van de Belgische en de Nederlandse tak

De relatie tussen Van Severen en de Nederlanders werd intussen door groter wordende problemen met de overheden losser . Zo werd Van Severen tijdens een tweede lezingentoer in Nederland over de grens gezet en stuurde de Belgische Rijkswacht Nederlandse bezoekers aan de Dinaso-landdag in 1936 de grens over.[243] Ook nam de Nederlandse regering in 1937 maatregelen tegen verenigingen met een werkterrein in het buitenland en leden van de buitenlandse nationaliteit. Wellicht was deze maatregel vooral voor de NSB bedoeld, maar ook het Verdinaso werd door deze maatregel getroffen en besloot hierop te reageren. "Joris Van Severen gaf het Verdinaso in Nederland eerst grotere zelfstandigheid en op 6 juli 1938 werd (…) de algehele zelfstandigheid van deze beweging in ons land onder leiding van Voorhoeve afgekondigd."[244] In feite veranderde er echter weinig. "Voorhoeve reist om de zes werken naar Brugge, om met van Severen de gang van zaken te bespreken, onder het drinken van een fles port."[245]
Toch begon het Verdinaso in Nederland wat te kwakkelen. Nieuwe aanwas bleef weg, maar Voorhoeve bleef onverminderd energiek voor Van Severen aan de weg timmeren. Zo schreef hij aan een architect met wie hij een afspraak had gemaakt om in september 1939 over politieke samenwerking te praten:

> "Ik herhaal mijn door U aanvaarde voorstel om aan die bijeenkomst een eenvoudige maaltijd te verbinden. Het ijs moet voor alles gebroken worden. Wij moeten eindelijk eens als mannen eenvoudig en ridderlijk tegenover elkander komen te staan en hopelijk naast elkander in een front. (…) Tezamen eten is daartoe naar oeroude menselijke wijsheid het meest geëigende middel."[246]

4.12 Henri Bruning en de Christelijke mystiek van de verworpenheid

Henri Brunings politieke activisme werd inmiddels—hoewel hij Dinaso bleef in hart en nieren—wat minder. Hij publiceerde in 1936 *Subjectieve normen* en in 1939 *Verworpen Christendom*, zijn twee meest belangrijke werken en de politiek speelde daarin niet de hoofdrol. "Wat overbleef, was een constante in Brunings werk: de religie, of nog beter: de exclusieve relatie tussen de gelovige en zijn God." Ruth Beijert legde in een vrij recent artikel over Henri Bruning kernachtig uit wat hij met deze relatie bedoelde:

> "Van belang waren slechts de gelovige en God: 'Den waarlijk religieuzen mensch [...] interesseert slechts God; hem beweegt primair den wil om God met het geheel van zijn leven de eer te brengen die hij God, als de Schepper des levens, verschuldigd is.' De ware christen was voor Bruning ook iets geheel anders dan de grote massa die zich christen noemde. De ware christen diende God omdat hij niet anders kon, niet omdat hij bang was anders niet in de hemel terecht te komen. Deze angst was typisch voor de massa, door Bruning minachtend 'burgers' genoemd, wier 'enige religieuze inhoud de zekerheid is, dat hen als ze zich maar naarstig aan hun moraaltje houden, niets kan overkomen'. Zo'n gelovige zijn was niet gemakkelijk. Niet alleen moest hij vrij van eigenbelang en egocentrische angsten strijden voor Gods koninkrijk, hij mocht ook geen seconde hopen dat God genoegen schepte in zijn

[243] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 146.
[244] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 358.
[245] Ibidem, 241.
[246] NIOD, inv. Nr. 168a, stuk 10f. Brief Ernst Voorhoeve aan J. Gratema, architect, 19-1-1939

bemoeienissen, dat het koninkrijk ook daadwerkelijk naderde, of dat hij ook maar iets bijdroeg aan dit koninkrijk: 'Dit is de groote tragiek van het Christendom, zooals het ook de groote tragiek was van Christus: het verterend verlangen naar het uur waarop het vuur zal worden ontstoken en de volkomen onmacht om zelf ook maar iets van deze droom te kunnen verwerkelijken.'De gelovige kon niet anders dan wachten: principieel eenzaam en verworpen."[247]

Menno Ter Braak, heden ten dage gezien als Nederlands belangrijkste literator in de interbellumperiode—samen wellicht met Du Perron—was laaiend enthousiast over Bruning. Hij voelde zich verwant met Bruning en schreef:

"Het heele geheim van deze verwantschap is, dat Bruning, hoezeer katholiek en bovendien nog fascist ook, ernst maakt met het denken dat immers zoowel voor den christen Pascal als voor den hoogst onchristelijken Stendhal pas zijn waarde kreeg, waar het samenviel met zich rekenschap geven, tot den bodem toe (…) Wanneer iemand, zooals Bruning, en ik met hem, de verticale verhouding (de verhouding van den enkeling tot God, zegt de geloovige, den enkeling in zijn volstrekte eenzaamheid, zegt de ongeloovige) beschouwt als de eenige absoluut-waardevolle verhouding en geen gemarchandeer verdraagt met die absolute waarde, dan staat hij voor de vraag hoe hij zich dan als maatschappelijk wezen moet gedragen in de horizontale lijn."[248]

Bruning, die later vond dat hij de principiële plicht had om de NSB te steunen en Ter Braak, die gezien wordt als een kampioen van de democratie en voor zijn gevoel niks anders kon dan zelfmoord plegen toen de Duitsers Nederland binnenvielen[249], voelden dus een sterke verwantschap met elkaar. Dit leek opvallend, maar het betrof slechts een paradox. Beiden hadden ze namelijk een hekel aan het "gebabbel" van de "Bourgondische arrivist" Van Duinkerken, die ze maar een slappe kerel vonden. Beiden waren ze ook grote bewonderaars van Nietzsche en wilden zij echte kerels zijn, mannen van de daad, die boven de massa staand allerindividueelst hun keuzes maakten.[250] Dat deden ze dus *ook* toen de oorlog uitbrak.

4.13 Oorlog

Toen de oorlogsdreiging sterker en sterker werd, besloot het in Nederland zwak staande Verdinaso om nieuwe fusiepogingen te wagen. Voorhoeve onderhandelde met Meyer over samenwerking, maar deze accepteerde niet dat hij samen met Henri Bruning en Ernst Voorhoeve slechts een van de drie leiders zou zijn van de nieuwe beweging.[251] Uiteindelijk werd er echter wel gefuseerd, met de *Nederlandse Volkspartij*, een splintertje, wat weer een breuk in het Verdinaso veroorzaakte, omdat sommige voornamelijk Brabantse Dinaso's niet wilden meegaan. Van Severen koos partij voor de fusie veroorzakende Voorhoeve en tegen de Brabanders, maar het bleek een storm in een glas water, want de samenwerking mislukte

---

[247] Ruth Beijert, 'Een verworpene in vreemde dienst. Het vergeefse streven van Henri Bruning' in *De Parelduiker* 7(2002), nr. 2, 40-53. http://home.iae.nl/users/tbruning/02.RuthB-artoverHB.htm (26-8-2006)
[248] Ibidem
[249] J.H.W. Veenstra, 'Braak, Menno ter (1902-1940)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/braak (28-2-1006) [5-9-2003]
[250] Meer hierover kan gelezen worden in Brunings zeer interessante bespreking van Ter Braaks *Van Oude en nieuwe Christenen* in zijn boek *Verworpen Christendom* (Amsterdam 1938)
[251] G.R. Zondergeld, *Arnold Meijer en het nationaal front*, 114.

spoedig en Voorhoeve moest bekennen dat hij te voorbarig was geweest in zijn fusiedrift.[252] Toen brak de oorlog uit.

Joris Van Severen ging de oorlog in vol loyaliteit aan de Belgische koning, want zoals gedemonstreerd was hij overtuigd belgicist geworden in de late jaren dertig. Zijn flamingantisme zag hij nog slechts als een fase in zijn leven waar hij voorbij was geëvolueerd. "Dit alles heeft echter niet kunnen voorkomen, dat Van Severen bij bepaalde Belgische autoriteiten onder de verdenking bleef bij een conflict met Duitsland een landverraderlijke rol te kunnen spelen. Na de inval van de Duitsers in België werd Van Severen (…) dan ook gearresteerd."[253]

Tegen zijn verwachtingen in werd hij daarna niet spoedig vrijgelaten—omdat een bevel daartoe van de minister te laat kwam—maar met andere landsverraderlijke elementen gevankelijk weggevoerd naar Noord-Frankrijk. "Bij de nadering van de Duitse troepen werd Van Severen, de poogde te interveniëren bij de executie van andere gevangenen op 20 mei 1940 te Abbeville door de Fransen neergeschoten."[254]

Hij liet met zijn dood een schare volgelingen achter, die gespeend van hun charismatische Leider niet wisten wat ze nu moesten doen. Voorhoeve schreef over Van Severen, dat nooit het leed zou eindigen wat diens dood voor hem betekende.[255] Hij reisde enkele malen op avontuurlijke wijze—een keer als verstekeling in een Duitse munitietrein—naar België, met wie de grenzen nu potdicht waren, om te overleggen over de toekomst.[256] Het bleek dat de dood van Van Severen (op korte termijn) een verenigende werking had op de Dinaso's. Nu werd de ruzie tussen Voorhoeve en de Brabantse Dinaso's bijgelegd en het Belgische en het Nederlandse Verdinaso verenigden zich weer tot een organisatie. Opvallend genoeg kwam ook Michel weer terug bij de beweging.[257]

Deze had zijn antifascistische houding weer van zich afgeworpen en was geimponeerd geraakt door de Duitse prestaties in Polen. Hij dacht dan ook dat er iets groots gebeurde toen hij de Duitsers met eigen ogen Amsterdam zag binnentrekken en schreef: "Veel steriele wanhoop en doodsangst zie ik om mij heen. (...) Ik weet nu echter, dat thans eindelijk **onze** tijd komt, een harde tijd, maar een schone tijd." [258]

De Dinaso's, die het ongetwijfeld toch wel fijn vonden dat de verderfelijke democratie was afgeschaft, vonden ook dat er zoiets bestond als plichtsbesef om op te komen voor het Nederlandse volk. Zij definieerden dat plichtsbesef als antidemocraten natuurlijk niet als vechten voor de democratie, maar juist als in belang van het volk bijdragen aan de nieuwe orde. Daarom ook besloten ze om samen te werken met de NSB. Voorhoeve schreef daarover: "Daar wij ervan overtuigd waren, dat binnen afzienbare tijd beperkende Duitse maatregelen op het gebied van de politieke actie zouden volgen en wij geen heil zagen in illegale actie ter verwezenlijking van ons doel, beschouwden wij de NSB als het enige platform, waarop wij een legale actie zouden kunnen doorvoeren."[259]

Ook Bruning verantwoordde zich achteraf voor zijn keuze voor de NSB. Ten eerste was hij van mening, dat een gealieerde overwinning alleen bewerktstelligd kon worden met de volkomen uitputting van Europa, waardoor er een uitzichtloze chaos zou ontstaan, zeker aangezien hij niet zoiets als Marshallhulp voorzag. Ten tweede vond hij dat—aangezien de vooroorlogse democratie al niet in staat was om sociale en politieke problemen op te lossen—

---

[252] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 360.
[253] Ibidem, 360.
[254] Ibidem, 361.
[255] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 226.
[256] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 361.
[257] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 171-172.
[258] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 65.
[259] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 228.

een eventuele naoorlogse democratie dat al helemaal niet zou kunnen, gegeven de door hem veronderstelde naoorlogse uitzichtloze chaos. Ten derde dacht hij dat het nationaal-solidarisme bij een vernietiging van het nationaal-socialisme evenals het fascisme en het anti-democratisch denken geen kans meer zou hebben, want als kind met het badwater zou worden weggegooid. Ten vierde tot slot, was hij de mening toegedaan dat door de oorlog koloniale mogelijkheden wegvielen voor Nederland en dat alleen verwezenlijking van een nieuwe Europese orde Nederland nog kansen zou geven.[260]
Let wel, dit waren volgens hem zijn motieven anno 1940, maar ze waren opgeschreven in 1954, in een apologie voor zijn daden. Voor wat de NSB betreft, was er de nogal naïeve hoop bij Bruning en Voorhoeve, dat de elitaire Dinaso's de NSB konden beschaven door de zaak naar hun hand te kunnen zetten.[261] Voorhoeve bedong dan ook bij de fusie met de NSB die op 9 november 1940 plaatsvond een aantal aardige posten voor het vriendentrio binnen de beweging. Hijzelf werd propagandaleider van de NSB en Henri Bruning "ontwikkelde zich tot een der bekendste auteurs van de nieuwe orde, onder meer door zijn redacteurschap van het kultuurkamertijdschrift *De Schouw*.[262] Michel tot slot, geraakte actief bij de afdeling schriftelijke propaganda van de NSB en later als journalist voor het tijdschrift *Van Honk*, dat bedoeld was voor de in Duitsland werkende Nederlanders in het kader van de *Arbeitseinsatz*.[263]
Voor alle drie de Dinaso's liepen hun NSB-activiteiten uit op een flinke deceptie, maar eerst was daar nog de gloria, meegesleept als ze wel degelijk werden met de nationaal-socialistische heroïek. Zo schreef Voorhoeve begin 1942 aan zijn Belgische oud-Dinaso-kameraad Francois, de trouwe leider van Van Severens Dinaso-Militie, die in de oorlog bij de SS was gegaan:

> "Maakt U over alles in Vlaanderen niet te bezorgd. De gebeurtenissen van dezen tijd zijn te groot en te meeslepend dan dat kleine prutsers veel zouden bederven. (...) Bij alles denk ik zoveel aan Van Severen. Met trots dragen wij oud-Dinaso's het Van Severen-gedenkteken op onze uniforms, met toestemming van Mussert. Beste Francois, wat is het, wanneer veel kleine moeilijkheden ons even uit onzen gezichtskring wegzinken, een heerlijkheid in dezen tijd te leven."[264]

Blijkbaar zag Voorhoeve geen enkele inconsistentie tussen trouw aan Van Severen en meedoen met de Germaanse gedachten over het aanbreken van een nieuwe tijd, evenals Francois, die en SS-er en een trouwe Dinaso bleef tot aan zijn dood.[265] Ook Michel dacht lyrisch over de nieuwe orde. Hij schreef aan de vrouw van Voorhoeve die—net als zijn eigen vrouw overigens—klaarblijkelijk maar weinig moest hebben van haar mans NSB-activiteiten: "Het is voor je hele leven jammer dat je in dat roomse moeras bent blijven steken, waar wij [Voorhoeve en hijzelf – MW] met ernstig en moeizaam strijden uit geëvolueerd zijn tot een heldere en eerlijke Godservaring zonder allerlei valse moraal en tot een wezenlijke menservaring."[266]

---

[260] Henri Bruning, 'Een ander spoor' in *Maatstaf* 2(1954/1955), 426.
[261] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 362.
[262]Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 173.
[263] Ton Oostveen, 'Ernest Michel. De wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier in *De Tijd*, 44-45.
[264] CABR Inv. Nr. 66950. Brief van Ernst Voorhoeve aan SS-Untersturmführer J. Francois, 15-1-1942.
[265] Dit blijkt uit een interview met Vlaams-Belanger Edwin Depoortere, die over de naoorlogse Jef Francois stelt: Persoonlijk heb ik nog Jef Francois (zijn trouwe adjudant) gekend die zelfs op het einde van zijn leven met geestdrift kon vertellen over 'zijn leider', in www.ortwindepoortere.be/docs/interview.pdf (21-6-2006)
[266] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 68.

Toch kreeg het vriendentrio het niet voor elkaar om klakkeloos en hand in hand met de Duitsers de nieuwe orde te aanvaarden. De voormalige Dinaso's bleven namelijk hun Dietse idealen trouw. "Zij bleven binnen de NSB ijveren voor de zelfstandigheid van Nederland en zich met name verzetten tegen Duitse annexatieplannen." [267] Hierdoor verloor bijvoorbeeld Voorhoeve na verloop van tijd—ook al ging hij zelfs zo ver om aan het oostfront te vechten—de acceptatie van de Duitsers. Hij moest in 1943 verdwijnen als propagandaleider van de NSB.[268]
Bruning was er op zijn beurt van overtuigd dat de nieuwe orde een hoop goeds kon brengen, óók door te censureren. Hij vond namelijk de vrijheid van de kunstenaar "altijd gebonden aan de plicht van den kunstenaar een scheppende factor te zijn in het gemeenschapsleven van een volk en dat hij nooit het recht kon hebben die waarden te ondermijnen welke den grondslag van het natuurlijk-zedelijk en geestelijk leven ener volksgemeenschap vormen."[269] Toch keerde hij zich in De Schouw tegen extremistische nazischrijvers, die wel heel snel met de term ontaarde kunst strooiden en die wel heel makkelijk met het imperatief volkse kunst werkten. Kunst was namelijk in zijn ogen per definitie óók een individuele expressievorm en dus niet louter een volksbezigheid met een collectivistisch karakter.[270] Deze individuele expressie moest echter wel bouwend, scheppend zijn en niet destructief. De nuance die Bruning dan ook aanbracht, was een nuance, niet meer dan dat. Gelukkig binnen de NSB heeft hij zich echter nooit gevoeld. Hij kwalificeerde haar in 1943 in een brief aan Voorhoeve als "die steriele burgermans-interpretatie van een revolutie", die hij onmiddelijk zou verlaten, "als het niet laf was, omdat de Duitsers er minder voorstaan."[271]
Michel tot slot presteerde het in de oorlog om consistent met de rest van zijn levensloop weer knotsgekke dingen uit te halen. Nadat hij zowel op de afdeling propaganda van de NSB als in Berlijn als redacteur van het blad voor de Arbeitseinsatz ongewenst was geworden—hij bestreed in laatstgenoemd blad bijvoorbeeld annexatie van Nederland door Duitsland—leed hij in de oorlog een nog armoediger bestaan dan voorheen. Hij belandde uiteindelijk in januari 1945 in Friesland, in Oude Bildtzijl, sloot daar vriendschap met de plaatselijke doopsgezinde dominee en maakte daar een domme fout, doordat hij zichzelf de juiste persoon achtte om het binnentrekkende Canadese leger toe te spreken. Zijn dankbare, de Canadezen huldigende toespraak kwam een oplettende lezer van de plaatselijke krant onder ogen. Deze droeg er zorg voor, dat Michel geïnterneerd kon worden.[272]

4.14 Na de oorlog

Ook Voorhoeve en Bruning kwamen in het gevang terecht en van het vriendentrio was het Michel die als eerste vrij wist te komen, al aan het einde van 1945. Hij had namelijk niet bijster compromitterende dingen gedaan.[273] Bruning en Voorhoeve kregen echter wel een jarenlange gevangenisstraf en in het geval van Bruning ook een lang publicatieverbod.[274] Dit laatste ondanks dat zelfs Van Duinkerken, maar ook Pieter Van der Meer de Walcheren en

---

[267] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 362.
[268] Ibidem
[269] Gerard Groeneveld, *Zwaard van de geest. Het bruine boek in Nederland 1921-1945.*(Haarlem 2001), 236.
[270] Raymund Bruning, 'Henri Bruning, over tragiek, grootheid en geweten,' http://home.iae.nl/users/tbruning/hfstkI.htm (24-8-2006)[2001]
[271] L.M.H. Joosten, *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*, 363.
[272] Ton Oostveen, 'Ernest Michel. De wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier in *De Tijd*, 45.
[273] Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel,* 78.
[274] Dit blijkt onder meer uit Hermine Michel Ypma, *Levensbeeld van Ernest Michel* en uit Henri Bruning, 'Een Ander Spoor' in *Maatstaf* (1954/1955)

Simon Vestdijk—die Bruning had verdedigd in De Schouw tegenover nazibeschuldigingen dat hij ontaarde kunst zou maken—protesteerden tegen dit verbod.[275]
Bruning zou uiteindelijk zijn positie in het interbellum als belangrijk Nederlands schrijver kwijtraken aan de vergetelheid. Wellicht is dat gegeven zijn interessante schrijfsels niet zo verstandig, zeker niet als men inzicht wil blijven houden in hoe ook intelligente mensen uit kansrijke milieus kunnen ontsporen in een religieus-fascistische orgie. Met Ernst Voorhoeve ging het daarentegen best aardig na de oorlog. Hij kreeg, nadat hij in de jaren vijftig werd vrijgelaten, weer de nodige kerkelijke opdrachten binnen, vervaardigde ze in zijn karakteristieke sobere, voorname stijl en bleef zich bijzonder lovend uiten over Van Severen. Ernest Michel tot slot ging na de oorlog op een spirituele zoektocht in onder meer de bergen van Zwitserland. Hij ging op de boeddhistische koers en naar verluid slaagde hij er vlak voor zijn dood in om uiteindelijk toch de ultieme rust te vinden door een universeel katholicisme te integreren met zenmeditaties.[276]

[275] Raymund Bruning, 'Henri Bruning, over tragiek, grootheid en geweten,'
[276] Wim Zaal, *De Nederlandse fascisten,* 202-203.

Hoofdstuk 5: Conclusie

De centrale probleemstelling van deze scriptie was: Waarom geraakten Ernst Voorhoeve, Ernest Michel en Henri Bruning in de ban van Joris Van Severen? Om deze vraag te beantwoorden is achtereenvolgens de werdegang van Van Severen en het vriendentrio geschetst, waarna hun gezamenlijk optreden is gerepresenteerd, tot en met de scheiding die de oorlog en haar nasleep teweeg bracht. Langs twee wegen zal nu deze centrale probleemstelling beantwoord worden. Eerst zal gewezen worden op de verwantschap tussen de Nederlanders en de Belg qua culturele bagage, waarna vervolgens gewezen zal worden op de verwantschap qua leefmilieus.
We zagen bij Van Severen een enorme verering voor Leon Bloy, de pelgrim van het absolute. Deze Bloy propagandeerde een anti-democratische, maar ook anti-burgerlijke houding als de juiste in het leven. Hij koppelde dit aan de vooronderstelling dat er in de middeleeuwen nog zoiets bestond als een natuurlijke orde, iets waarnaar weer tegen alle moderne afbraakpogingen in gestreefd moest worden. Op deze wijze zou de ideale katholieke samenleving van voor het verderfelijke individualisme—dat aangewakkerd was door achtereenvolgens renaissance, reformatie en Franse Revolutie—weer kunnen wederkeren.
Dit pleidooi voor terugkeer naar de Goddelijke harmonie en orde maakte op katholieken die jong waren in de als chaotisch ervaren tijd van de eerste wereldoorlog en het interbellum een grote indruk. Van Severen kwam ermee in aanraking aan het IJzerfront en het vriendentrio via iemand als Bloys bekeerling Pieter van der Meer de Walcheren, met wie zij veel contact onderhielden.
Niet alleen Bloy was een Latijnse inspirator van zowel Van Severen als het vriendentrio, ook Maurras, een andere Franse denker, had zijn invloed, zeker op een in Parijs verkerende Michel in de jaren twintig. Maurras vooronderstelling dat er zoiets bestaat als een aristocratische elite die—in tegenstelling tot de vormloze massa die alles maar volgt—op "natuurlijke" wijze voorbestemd zou zijn om te regeren—werd door zowel het vriendentrio als Van Severen gedeeld.
Tot slot waren zowel het vriendentrio als Van Severen al vroeg gecharmeerd geraakt van Benito Mussolini, de Italiaan waarvan zij het verheugend vonden dat hij een einde wist te maken aan de "democratische chaos" in Italië. Waar Van Severen zijn bewondering voor Mussolini waarschijnlijk uit de krant haalde, waren Michel en Voorhoeve zelf in Italië geweest. Het vriendentrio stond ook veel in contact met Nederlands twee meest prominente Mussolini-adepten: Wouter Lutkie en Erich Wichmann.

Dat er tussen de leefmilieus van zowel Van Severen als het vriendentrio een vrij sterke verwantschap bestond—al zijn hier ook verschillen aan te wijzen—is uit deze studie eveneens naar voren gekomen. Zo werden zowel Van Severen, via Verriest, als het vriendentrio, via Van Sante, sterk beïnvloed door het contact met in hun ogen moreel uiterst hoogstaande geestelijken die door de bekrompenheid van conservatieve bisschoppen hun positie verloren. Dat de katholieke clerus mensen die zij zagen als zuiverend voor de katholieke kerk tegenwerkte, moet bij zowel Van Severen als bij het vriendentrio het pleiten voor een stevig gezuiverde kerk en samenleving hebben aangewakkerd.
Toch bestond hier wel degelijk een conflictbron tussen Van Severen enerzijds en Michel en Bruning anderzijds, omdat eerstgenoemde in feite politieke zuivering belangrijker vond dan religieuze, terwijl bij laatstgenoemden eigenlijk religieuze spanningen de grondslag vormden van heel hun streven. Hierdoor raakte Michel in conflict met de promiscue Van Severen—al maakte hij het na diens dood weer goed met de andere Dinaso's—en bleef bij Henri Bruning altijd een zeker streven naar autonomie ten opzichte van de Dinaso-organisatie zichtbaar. Toch bleef ook hij—net als Voorhoeve, die van het vriendentrio toch wel het sterkste

engagement voor Van Severen toonde—tot aan Van Severens dood aan het begin van de oorlog de Leider trouw.
Een opvallende overeenkomst qua leefmilieus tussen Van Severen en het vriendentrio was dat zij beiden verkeerden in de invloedssfeer van mensen die de Vlaamse kwestie aan het hart lag. Vanzelfsprekend was dit bij Van Severen—bijkans een incarnatie van de Vlaamse kwestie—veel sterker het geval dan bij het vriendentrio, maar toch had ook het vriendentrio veel sterkere banden met Vlaamsgezinden dan de doorsnee-Nederlander. De sterk met de Vlaamse zaak geëngageerde Möller was immers de rector van Bruning en Michel op de Tilburgse Katholieke Leerhangen. Daar zij in de jaren twintig intensief contact met hem onderhielden, mede vanwege zijn hoofdredacteurschap van het katholieke literatuurblad Roeping, moeten ze ook wel intensief kennis genomen hebben van de Vlaamse zaak. Zoals gedemonstreerd legde Bruning daar ook getuigenis van af in zijn motivatie waarom hij tot de Dinaso's toetrad.
Wies Moens, een prominente Vlaamse nationalist en ook nog eens een door hen bewonderde dichter, was hen al voor de Verdinaso-tijd beslist niet vreemd, mede wellicht omdat Pieter van der Meer De Walcheren zich voor de Vlaming hardmaakte. Tot slot mag ook een andere Vlaming, Carlos Van Sante, wiens werk als "voorbeeldig" priester in het Nijmegen van rond 1930 bij het vriendentrio veel affectie veroorzaakte, niet vergeten worden in dit verband. Immers, was Van Sante niet in de eerste wereldoorlog een uiterst prominente frontactivist geweest, op commando van Van Severens geestelijk vertrouwensman Cyriel Verschaeve? En was deze goede man ook niet door die verschrikkelijke Belgische staat ter dood veroordeeld, zodat hij moest vluchten na de Grote Oorlog? Wellicht heeft Van Sante het engagement van het vriendentrio voor de Vlaamse zaak nou niet bepaald getemperd.
Een eveneens opvallende overeenkomst qua leefmilieus tussen Van Severen en het vriendentrio was hun daarbinnen gekweekte engagement voor de noden van de gewone man. Zoals gedemonstreerd werd Van Severen tijdens de eerste wereldoorlog geconfronteerd met hoe Vlaamse arbeiders als kannonenvoer op de Duitse mitrailleurs werden afgestuurd en moesten leiden, wat een diep engagement met het Vlaamse leed veroorzaakte. Het betrof een engagement dat veel sterker was dan van een doorsnee-bourgeois verwacht mocht werden. Hetzelfde gold voor Voorhoeve en in mindere mate Michel die zich in Groesbeek begin jaren dertig geconfronteerd zagen met de enorme armoede onder de plattelandsbevolking en vonden dat ze daar iets aan moesten doen. Bij zowel Van Severen als Voorhoeve en Michel ging het echter wel om het engagement dat de Heer voelde voor zijn Knechten en dat de Herder voelde voor zijn Kudde. Het betrof hier dan ook zeer zeker geen socialisme, maar wel een diep voelen van de ethische plicht, dat je pas echt een goede aristokraat bent wanneer je als Christenmens juist in je persoonlijk leven opkomt voor de zwakkeren in de samenleving.

Er mag dan ook niet vergeten worden dat er een zeer sterke mate van idealisme schuilde in het optreden van de Dinaso's, wellicht juist wel teveel idealisme. Iedereen die dat negeert en hen wil afschilderen als de verpersoonlijking van het kwaad op aarde—want later NSB-ers en vechters aan het Oostfront—vergeet dat zuiver idealisme, juist wanneer het een -isme blijft, geperverteerd kan raken, omdat het in al haar abstractheid blind wordt voor het concreet optredende kwaad. Het kwaad, dat schuilt in *iedere* rücksichloze doordrijving van een utopie waarbinnen ruimte voor relativering, nuance en óók tegengeluiden geen plaats meer heeft.
Er zijn binnen de Vlaamse beweging lieden die Van Severen tot op de dag van vandaag nog sterk vereren, mede omdat hij door zijn dood in Frankrijk nooit heeft kunnen collaboreren en dus in de tweede wereldoorlog een onbesmet blazoen heeft weten te behouden. Zij vergeten dan echter maar al te gemakkelijk, dat Van Severens felste en ook intiemste medewerkers—de leider van de Dinaso Militanten Orde Jef Francois en ook Ernst Voorhoeve—gecollaboreerd hebben en tegelijkertijd na de oorlog Van Severen zijn blijven eren. Dit konden zij doen, omdat zij ten diepste niet het idee hadden tegen de geest van de Leider in te

hebben gehandeld en dat was waarschijnlijk ook zo. Immers, hadden zij in de oorlog voor de chaos veroorzakende illegaliteit gekozen, dan hadden zij in tegenstelling tot hun Leider chaos nagestreefd en dat kon niet binnen een extreem op orde en harmonie gerichte ideologie, die ook nog eens net als die van de nazi's ondemocratisch was. De extreme vereenzelviging van een dictatuur met het goede want met orde en van democratie en kapitalisme met het kwade want met chaos, kon dan ook consequent doorgevoerd tot geen andere keuze leiden dan meegaan met de Nieuwe Orde en meebouwen aan de Nieuwe Orde. In de naïviteit dat in deze nieuwe orde ook ruimte zou zijn voor Dietse ordedenkers, zijn niet alleen de idealistische Dinaso's, maar net zo goed een aantal NSB-ers ondanks hun oprechte idealisme en vaderlandslievendheid volkomen de fout in gegaan. Niet omdat ze geen idealen haden, maar omdat ze, zoals Henri Bruning schuldbewust in 1954 opschreef, het volgende waren vergeten:

> "Ik ben gaan begrijpen, dat een dictatuur—ook die van de rechtschapen mens en van de goede beginselen—die de oppositie het woord ontneemt, een wezenlijk vergrijp is aan het leven-zelf, een vergrijp dat, zo het zich wreekt, zich genadeloos wreekt. Zulk een dictatuur, per definitie zonder oppositie en met als consequentie partijleger, partijrechtspleging, etc. en waarvan inderdaad het meest wezenlijke is dat (...) "het leven zichzelf in de hand heeft genomen" – is een miskenning van deze essentiële levensrealiteit, dat waarheid altijd slechts ìn en dóór mensen bestaat, daarom altijd betrekkelijk is, nooit hèt heil, en dat ons waarheidsbezit zichzelf slechts met en door oppositie tot beter waarheid kan zuiveren. Ook miskent de dictatuur dat het leven eveneens vrijheid moet zijn buiten, en ook *tegen* datgene wat zijn (altijd ontoereikende) vormgeving is."[277]

[277] Henri Bruning, 'Een ander spoor' in *Maatstaf* 2(1954/1955), 439.

Literatuurlijst

Beijert, Ruth, Een verworpene in vreemde dienst. Het vergeefse streven van Henri Bruning' in *De Parelduiker* 7(2002), nr. 2, 40-53. http://home.iae.nl/users/tbruning/02.RuthB-artoverHB.htm (14-8-2006)

Bloy, Leon, *Leon Bloy: Zijn persoon en zijn werk* (Leiden 1917).

Bodegraven, Robert, *Wat zal ik mij zèlf verwijten? : Henri Brunings literaire en maatschappelijke opvattingen in de periode 1922 - 1945* (Utrecht 1990) Doct. scriptie moderne Nederlandse letterkunde.

Bruning, Henri, 'Dietsche Strijd,' in *Aristo*, 5(1935), 403.
Bruning, Henri, 'Dode zielen' in Henri Bruning, Ton Kerssemakers en Ernest Michel, *Eerherstel der Christelijke gedachte* (Amsterdam 1930).
Bruning, Henri, 'Een ander spoor' in *Maatstaf* 2(1954/1955).
Bruning, Henri, 'Kleine Verzetjes' in *De Paal*, januari 1931.
Bruning, Henri, *Verworpen Christendom* (Amsterdam 1938)

Bruning, Raymund, 'Henri Bruning in zwart wit', in *http://home.iae.nl/users/tbruning/1.HBinZwart&Wit.htm* (15-8-2006) [2003]
Bruning, Raymund, 'Henri Bruning, over tragiek, grootheid en geweten,' in *http://home.iae.nl/users/tbruning/hfstkI.htm* (24-8-2006)[2001]

Bruyne, Arthur de, *Joris Van Severen: droom en daad,* (Zulte 1961).

Buelens, Geert *Een avantgardist is (g)een groep. Over de wankele avantgardestatus van de flaminganten tijdens het interbellum* (2002), 96-98. http://www.dbnl.org/tekst/buel002avan01_01/buel002avan01_01_0001.htm (22-8-2006)

Carthusian Munks and nuns: Order of Saint-Bruno', in *http://www.chartreux.org/en/frame.html* (16-8-2006)

Clemen, Sam van, 'Wouter Lutkie en het Verdinaso' in *Jaarboek Joris Van Severen* (1998), volume 2. http://www.geocities.com/spyspiderjones/jvs/jaarboek/2_6.html (15-8-2006).

Creven, Jan, , 'Dinaso-huizen in Vlaanderen en Nederland, (deel 2)' in *Jaarboek Joris Van Severen*, 2 (1998), http://www.geocities.com/spyspiderjones/jvs/jaarboek/2_7.html (21-8-2006).

Curtis, Michael, *Three against the third republic. Sorrel, Barrès and Maurras.* (New Jersey 1959).

Driessen, G.G., *De Dukenburg en zijn bewoners. Wetenswaardigheden over een verdwenen Groesbeekse buurtschap, die bestond van 1875 tot 1944* (Groesbeek 1999).

Dubois, Pierre, *Memoranda. Hermetisch en besterd. Literair leven in jaren van onrust.* ('s Gravenhage 1987).

'Geschreven portretten: Ernst Voorhoeve. Afscheid van Hoofd afdeling Propaganda.' *Nationale Dagblad,* 17 december 1943.

Geyl, Pieter, 'Van Severeen, de leider der Dinaso's', in *Vrij Nederland* (2-9-1961).

Haver, Griet van, *Onmacht der verdeelden. Katholieken in Vlaanderen tussen demokratie en fascisme,* (Berchem 1983).

Heijden-Rogier, P.E. van der, 'Engelman, Johannes Aloysius Antonius (1900-1972)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/engelman (21-8-2006) [5-9-2003]

Hoeven, H. van der, 'Möller, Hendrik Willem Evert (1869-1940)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/moeller (15-8-2006).

Huberts, Willem, `Ernst Voorhoeve' in *http://nl.wikipedia.org/wiki/Ernst_Voorhoeve* (15-8-2006)
Huberts, Willem, `Henri Bruning' in *http://nl.wikipedia.org/wiki/Henri_Bruning* (15-8-2006).
Hubert, Willem, `Wouter Lutkie' in *http://nl.wikipedia.org/wiki/Wouter_Lutkie* (15-8-2006).
Willem Huberts, `Zwart Front' in *http://nl.wikipedia.org/wiki/Zwart_Front* (23-8-2006).

Jong, Louis de , *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog. Deel 1:Voorspel,* ('s- Gravenhage 1969).

Jonge, A.A. de, 'Meijer, Arnoldus Jozephus (1905-1965)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/meijeraj (23-8-2006) [5-9-2003]
Jonge, A.A. de, 'Mussert, Anton Adriaan (1894-1946)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/mussert (23-8-2006) [5-9-2003]

Joosten, Jos 'De wet van Nijmegen' in *http://members.chello.nl/~jos.joosten/LiterairNijmegen.htm* (15-8-2006)[1992].

Joosten, L.M.H., *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940* (Hilversum 1964).

Leo XIII, Paus, *'Rerum Novarum, Encyclical on Capital and Labour'* http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum_en.html (12-8-2006[1891).

Lutkie, Wouter, Wouter Lutkie, *Van Toorop naar Mussolini* (Oisterwijk 1928).

Michel, Ernest, 'De geloofsovertuigende beweging` in Bruning, Kerssemakers en Michel *Eerherstel der Christelijke gedachte* (Amsterdam 1930).
Michel, Ernest, *Paralyse. Een roman uit het intellectuele leven,* (Voorhout 1930).

Michel-Ypma, Hermine, *Levensbeeld van Ernest Michel* (Oss 1981).

Monteiro, Marit, *Katholieke cultuur in kantelend perspectief* (Nijmegen 2005). Oratie bij aanvaarding van het hoogleraarschap Geschiedenis van het Nederlandse katholicisme. www.ru.nl/contents/pages/11730/ruoratiebinnenwerkmonteiro6.pdf (20-8-2006)

Oostveen, Ton, 'Ernest Michel, de wilde kreten van een heftig katholiek. Tijd-dossier' in *De Tijd* (31-12-1982).

Raamtheater, 'De nacht leek wel een verzinsel', *http://home.tiscali.be/yuc-eduard.cabuy/rt/producties/nacht_leek_wel_een_verzinsel.htm#tintin* (22-8-2006)

'Rachel Baes' op http://www.angelfire.com/psy/tgg_earth/rbaes.html (22-8-2006).

Ridder, Jan de, 'Meer de Walcheren, Jhr. Petrus Balthasar Albertus van der (1880-1970)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn3/meer_de_walchren (22-8-2006)

'Rijke Roomse Leven' in *Encyclopedie katholiek Nederland.* http://www.katholieknederland.nl/abc/detail_objectID338960.html (14-8-2006).

Roes, A.H.J., 'Asselbergs, Wilhelmus Johannes Maria Antonius (1903-1968)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/asselbergs (21-8-2006) [5-9-2003]

Schippers, Hans, *Zwart en Nationaal Front*(Amsterdam 1986).

Schöffer, I., 'Wichmann, Erich (1890-1929)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland.* http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn4/wichman (16-8-2006) [5-9-2003]

Severen, Joris van, *Die vervloekte oorlog. Dagboek 1914-1918* (Kapellen/Ieper 2005).

'Stichting Jacques van Mourik Lexicon, 'Ernst Voorhoeve' in *http://lexicon.webruimtehosting.nl/Pages/artists/Voorh/voorh.htm* (21-8-2006).

Veenstra, J.H.W., 'Braak, Menno ter (1902-1940)', in *Biografisch Woordenboek van Nederland*. http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/braak (28-2-1006) [5-9-2003].

‘Wie is hij Ortwin de Poortere’, in www.ortwindepoortere.be/docs/interview.pdf (21-6-2006)

Willemsen,A.W., *Het Vlaams Nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940,* (Utrecht 1969[1958]).

Zaal, Wim, *De Nederlandse fascisten* (Amsterdam 1973).

Zondergeld, G.R., *Een kleine troep vervuld van haat. Arnold Meijer en het nationaal front* (Houten 1986).

Archiefbronnen

Nationaal Archief:

* Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging(CABR):
  - Inv. Nr. 66950. Dossier Ernst Voorhoeve

Nederlands Instituur voor Oorlogsdocumentatie:

* Archief Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz. Toegangsnummer 020
  - Inv. Nr. 2051: Persoonsdossier Ernst Voorhoeve

* Archief Verdinaso. Toegangsnummer 168a